

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AHİRETİ İNKÂR EDENLERİN NİTELİKLERİ VE
İNKÂR GEREKÇELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rukiye YILDIZ YEŞİL

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Kalam**

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ

EKİM - 2010

**AHİRETİ İNKÂR EDENLERİN NİTELİKLERİ VE
İNKÂR GEREKÇELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rukiye YILDIZ YEŞİL

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Kelam**

Bu tez 11 / 10 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Vahit İMAMOĞLU

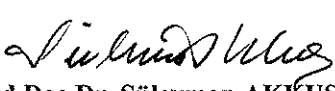
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Mustafa AKÇAY

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr. Süleyman AKKUŞ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifât yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Rukiye YILDIZ YEŞİL

11.10.2010

ÖNSÖZ

“Ahireti İnkâr Edenlerin Nitelikleri ve İnkâr Gerekçeleri” konusu, günümüz Müslümanları için, dünyayı ve ahireti anlamlandırmak bağlamında üzerinde durulmaya değer bulunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ’a ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Mustafa Akçay ile Doç. Dr. Vahit İmamoğlu’na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmanın her safhasında her türlü desteğini esirgemeyen fedâkar eşim Ayhan YEŞİL’e minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Rukiye YILDIZ YEŞİL

11.10.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI	5
1.1. İman ve İmanın Tarifi	5
1.1.1. İmanın Muhtevasına Dair Görüşler.....	6
1.1.2. Ehl-i Sünnet Kelamcılarına Göre İman– Amel İlişkisi	8
1.1.3. İcmalî ve Tafsîlî İman	8
1.1.4. Taklîdî ve Tahkîkî İman.....	10
1.2. İslam.....	10
1.2.1. İman ve İslam İlişkisi	11
1.3. Ahiret	11
1.4. İnkâr	12
1.5. Küfür ve Çeşitleri.....	14
1.5.1. Küfr-i İnkârî	17
1.5.2. Küfr-i Cühûdî	17
1.5.3. Küfr-i İnadî.....	18
1.5.4. Küfr-i Nifak	18
1.6. Nifak.....	19
1.7. Şirk ve Çeşitleri.....	22
1.7.1. Büyük Şirk ve Küçük Şirk (Şirk-i Hafî)	25
BÖLÜM 2: AHİRET VE AHİRETLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER	
2. 1. Kur'an'da Ahiret Kavramı	27
2. 2. Kur'an'da Ahiret Kelimesi ve İlgili Diğer Kavramlar	27
2. 3. İslam Dini'nde Âhiret ve Önemi.....	28
2. 4. Ahirete İnanmanın Fert Üzerindeki Etkisi	30

BÖLÜM 3: AHİRETİ İNKÂR EDENLERİN NİTELİKLERİ	32
3.1. Câhillik.....	32
3.2. Ciddiyetsizlik	33
3.3. Gâfillik	35
3.4. Çabuk Aldanma.....	37
3.5. Güvensizlik	38
3.6. İtirazda Bulunma	39
3.7. Kibirlik.....	40
3.8. Hafife Alma ve Alaycılık	43
3.9. Hazır Olana Yönelme-Acelecilik	45
3.10. Şüphencilik.....	46
3.11. Yalanlama	46
3.12. Hevâ-Hevese Düşkünlük.....	48
3.13. Taklitçilik	51
3.14. Sıkıntı ve Stresli Olma	53
3.15. Ümitsizlik.....	55
3.16. Kendini Tanıyamama	55
BÖLÜM 4: AHİRETİ İNKÂR EDENLERİN GEREKÇELERİ	57
4.1. Düşünce ile Alakalı Faktörler	57
4.1.1. Sathî ve Ön Yargılı Değerlendirme.....	58
4.1.2. Tanrıyı İnkâr Etme	60
4.1.3. Dirilişin İmkânsız Olduğunu Düşünme	63
4.1.4. Zanna ve Şüpheyeye Dayanma.....	64
4.1.5. Taklide Yönelme	66
4.1.6. Zamanın Ebedi Olduğunu Düşünme.....	69
4.2. Nefsânî- Hissî Faktörler	70
4.2.1. Dünya Sevgisi	70
4.2.2. Kibir	71
4.2.3. Şehvî İstekleri Tatma Arzusu.....	72
4.2.4. Ebedi Yaşama Arzusu	75
4.2.5. Sorumluluktan Kaçma.....	76

4.2.6. Elde Mevcut Olanla Yetinme.....	77
SONUÇ	78
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

- b.** : bîn, ibn
bk. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm Tarihi
s. : Sayfa
S.A.Ü : Sakarya Üniversitesi
T.D.K. : Türk Dil Kurumu
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı

Tezin Başlığı: Ahireti İnkâr Edenlerin Nitelikleri ve İnkâr Gerekçeleri

Tezin Yazarı: Rukiye YILDIZ YEŞİL **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Süleyman AKKUŞ

Kabul Tarihi: 11.10.2010 **Sayfa Sayısı:** vi (ön kısım) + 89 (tez)

Ana Bilim Dalı: Temel İslami Bilimler **Bilim dalı:** Kelâm

Her dinin temel taşları diyebileceğimiz, onlarla anlamlı olduğu kendine mahsus inanç esasları vardır. “Ahirete ve yeniden dirilmeye iman” bunlardan biridir. Ahirete iman esası, Kur’an- Kerim’de özellikle “Allah’a iman” ile birlikte zikredilmiştir. Tevhid İlkesi, ahirete iman ilkesiyle anlam kazanmaktadır. Çünkü şüphesiz Allah Teâla zerre kadar iyiliğin de kötülüğünde karşılığını veren adaletli bir ilahdır.

Bu çalışmanın hedefi, ahiret gününe inanmayan insanların bu kadar önemli bir konuya inanmamalarına, kavli veya fiili olarak sundukları gerekçeleri incelemek olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda bu çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a) İlme’l yakîn seviyesinde iman edilen bu inanç unsurunu, hakka’l-yakîn seviyesine çıkarmanın gerekliliğini ortaya koymaktır.

b) Bu amaca ulaşabilmek için, ahireti inkâr edenlerin gerekçeleri açıklanmış, olumsuzluklar dile getirilerek, insanın bu noktadaki zaaflarına dikkat çekilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle kapsamlı bir kaynak taraması yapılmış, aklı ve nakli delillerle değerlendirme ve karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Zaman zaman eleştirel bir bakışla problemin çözümü yoluna gidilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın, insanlara “kul bilinci” kazandırmada önemli bir yere sahip olan “ahirete iman” esasına, inanmayanların nitelikleri ve sundukları gerekçeleri bağlamında açıklık getirilmesi bakımından, üzerinde durulması gereken ve pratik değeri olan bir konu olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Ahiret, İman ve İnkâr, Nitelik, Gerekçe

Title of the Thesis: Qualities and Reasons of People with Unfaith in Last Judgement

Author: Rukiye YILDIZ YEŞİL

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Süleyman AKKUŞ

Date: 11.10.2010

Nu. of pages: vi (pre text) +89 (main body)

Department: Temel İslamî Bilimler

Subfield: Kelâm

Every religion has got bases of belief, also we can call them as foundation stones, which are peculiar to them. “To have faith in Last Judgement and Resurrection” is one of these stones. This is especially mentioned together with “ To have faith in God” in the Koran. The basis of monotheism gets significance with the basis of Last Judgement. Because, without any doubt, Allah is a just God, giving equivalent to goodness and badness in the slighted degree.

Investigation problem of this study can be stated as “Examining the reasons that people, who have unfaith in Last Judgement, give verbally or behaviourly for their unfaith in such an important basis.” In this tie up; it is possible to state the goals of this study as:

a) To show the need of raising this component of belief, having been believed in at the low stages, to high stages.

b) In order to achieve this goal, reasons of people having unfaith in Last Judgement are defined, weakness of human beings on tis subject is drawn attention by stating the negatives.

In our study, first of all, thorough search of materials is realized, evaluation and comparison with transferred and mental evidences are used. And sometimes, it is tried to solve the problem thanks to a critic point of view.

It can be said that the subject of the study is a topic that must be stressed on and have a practical value , since it clears the reasons and qualities of people who don't believe in the subject of “ faith in Last Judgement” having an important role in causing people to be conscious of servant of Allah.

Keywords: Last Judgement, Faith and Denial, Quality, Reason

GİRİŞ

Akideler dinlerin hatta ideolojilerin olmazsa olmazlarından biridir. Fert ve toplumların yapısını şekillendirmesi yönü ile mühim bir yere sahiptir. Son ilahi din olan İslam'ın "amentü"sü de bir uyum içerisinde altı esas dâhilinde ele alınmış ve ilki olarak Allah Teala'ya iman zikredilmiştir. Peygamberlere ve ahiret gününe iman meselesi İslam akidelerine bir bütünlük kazandırmış; meleklerle, kitaplara ve kadere iman ise, bu üç iman esasının devamı ve tezahürü olarak ele alınmıştır.

İnsan, maddi ve manevi yapısı olan bir varlıktır. Bu iki yönlü yapısı, iman ve inkâr noktasında taşıdığı özellikler ile birlikte değerlendirilmelidir. İnsanın temel yapısındaki iyiliğe ve fenalığa süratli bir biçimde eğilim gösterebilme yeteneğinin varlığı, bu iniş ve çıkışlı iki yönlü manevi yapısı Kur'an'da değişik yerlerde değişik ifadelerle anlatılmaktadır. Kur'an, Şems Suresi 7- 10. ayetlerdeki "*Nefse ve onu şekillendirene, ona fücür ve takvayı ilham edene andolsun ki, nefsinin temizleyen iflah olmuş, onu kirlenip örten ziyana uğramıştır.*" beyanıyla konuya açıklık getirmiştir. İnsan gerçekten de darlık halinde, hayatının en küçük fiillerini icra ederken bile Rabbini hatırlamakta, O'na yalvarmaktadır ama darlık sıkıntı geçince sanki daha önce Rabbine yalvaran o değilmiş havasına bürünebilmektedir. Oysa, kendini yaratana uyduğu müddetçe insanın bu iki eğilimi birbirleriyle çatışmayacaktır. Çünkü insanın kendisi üzerindeki en büyük hakkı nefsinin temizlemesidir. Bu iş sanıldığı kadar kolay olmadığı için de "cihad-ı ekber" olarak adlandırılmıştır.

İnsan bununla beraber, varoluşsal olarak gaybî gerçeklerle yüzyüzedir. Ahirete iman gözle görülen ve deneyim elde edilebilen bir mesele olmadığından, konu gaybî bir meseledir. Dolayısıyla konu, Allah'a iman ile doğrudan alakalıdır. Yani, İslam inancının insanlığa sunacağı ilahi hikmetin bir ayağını tevhid; diğer ayağını âhiret bilinci oluşturmaktadır. Bir düşüncenin insanda bilinç haline gelmesi, o düşüncenin kişiye mâl olması anlamına gelmektedir. Bilinç kazanan kişi, o konu hakkında fikrî üretkenliğe ulaşmış, bunu rahatlıkla başkalarına aktarabilmiş, dahası bundan elde ettiği perspektifi kendini ilgilendiren diğer alanlara taşıyabilmiştir.

Bu kazanılan âhiret bilinci, insanı insanlık dairesinde tutan ve bir varlık oluşunu pekiştiren unsur olduğu düşünüldüğünde, âhireti inkâr etmenin insanın ahlak sistemini

etkileyeceği muhakkaktır. Ahlak sistemleri çökmüş durumda olan müşrikler, Hz. İbrahim'in tebliğinin izleri ve uzantısı niteliğinde olduğu düşünülen, içerisinde öldükten sonra bir hesap gününün mevcudiyetine dair bazı delillerin olduğu, İslam öncesi şiirlere sahiplerdi. Buna rağmen, kıyamet ve yeniden diriliş, İslam'ın ilk dönemlerinde Mekkeli müşrikler tarafından en fazla karşı çıkılan ve akıllara sığdırılmayan bir inanç olmuştur. Güya onlara göre, diriliş ve hesap verme, eskilerin masallarından ibaret idi (Ahkâf, 46/17). Bundan dolayı olsa gerek, özellikle Mekkî sûrelerde âhirete iman sıkça tekrar edilmiş, bu akidenin sağlamaştırılması amaçlanmıştır.

Bu konuda Kur'an, insanın nisyan özelliğini göz önüne alarak, bu akideyi pekiştirmek için bazen delil ve hüccetlerle bazen de misaller vermek sûretiyle konuyu insanların kavrayabileceği şekilde izah etmiştir. Gerçek manada "kul" olabilmek için kişinin, çoğu insan tarafından ilme'l- yakîn olarak bilinen ahiret konusunu, ayne'l- yakîn seviyesine taşınması, oradan da hakke'l- yakîn seviyesine geçmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise Kur'an, semboller ve teşbihler kullanarak meseleyi somutlaştırmış; bu teşbih ve semboller yoluyla, gaybî bir mesele olan ahireti zihinlere yaklaştırmıştır. Kıyamet alametleri, kıyamet esnasında meydana gelen hadiseler, ölüm anında ruhun kabzedilmesi, sûra üfürülmesi, insanların yeniden diriltilerek kabirlerinden çıkarılmaları, mahşer yerine sevk olunmaları, hesaba çekilmeleri ve bu esnada karşılıklı konuşmalar, amel sahifelerinin dağıtılması neticede insanların gruplara ayrılarak cennete ve cehenneme sevki Kur'an'da geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Tevhidî inancın yerini dolduran bâtil inançların nedenleri değerlendirildiğinde, uzak durulmasının veya terk edilmesinin pek de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ikisi arasında kalan ferдин vazife şuuru, küçük-büyük bütün amellerinin hesabının görülebileceği bir âhiret yurduna inanmaya bağlıdır. Zira, Zilzâl Sûresi 7 ve 8. ayetlerinde "*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*" şeklinde ifade edildiği gibi, yapılan her şeyin aynen karşılığı görülecektir. Bu anlayıştaki bir insanın ötede kendisini mahcup etmeyecek işler yapma lüzumunu duyacağı muhakkaktır. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Düşünebilen bir varlık olan insanın, kalbî eylemi olan inkârın sebepsiz olması düşünülemez. İnsan saçma bir şeye inanıyorsa, bunu saçma olduğu için değil; o inanca konu olan şey

hakkında kendine göre bir delil bulmasındandır. Tabi ki, önemli olan sadece delil bulmak değil, delilin güvenilirliğidir.

İnsanın vahyin çağrısı karşısında ortaya koyduğu farklı tutumlar ve bunlara yol açan niyet ve güdülerle, bunların etki ve sonuçlarının araştırılıp ortaya konulmasının gereği sık sık vurgulanmıştır. Kelam ve din psikolojisi alanlarında, farklı bakış açılarıyla inkâr konusu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. İman, şüphe, inkâr, nifak, şirk, küfür, teslimiyet ve bağlanma, karşı koyma, itiraz... gibi tutumların gerisindeki “düşünceyle ilgili” ve “nefsâni faktörlere” de işaret edilmektedir. Biz çalışmamızı, âhireti inkâr edenlerin niteliklerini araştırıp, bu kişilerin inkârlarını dayandırdıkları gerekçeleriyle sınırlandırdık. Tez bir giriş, inançla ilgili kavramların yer aldığı birinci bölüm, ahirete dair bilgilerin verildiği ikinci bölüm, ahireti inkâr edenlerin niteliklerinin dile getirildiği üçüncü bölüm ve inkâr gerekçelerinin düşünceyle ilgili ve nefsâni faktörler başlıkları altında sunulduğu dördüncü bölüm olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

Tezin konusu, önemi, amacı ve tezde kullanılan yöntemleri kısaca şu şekilde belirtebiliriz:

Konusu

Tezimizin konusu Kelam ilminin temel meselelerinden biri olan, Allah Teâla' ya iman ile birlikte zikredilen ve tevhit ilkesini anlayabilmek bağlamında biri olmadan diğersinin anlamsız olduğu âhirete iman meselesi ile alakalı olarak, “inkâr edenlerin nitelikleri”ni tanımak ve insan davranışlarının sebepsiz olmayacağı düşüncesinden yola çıkarak “inkârın gerekçeleri” üzerinde meseleyi incelemektir.

Önemi

Tezimizde, ahirete inanmayan ve bu doğrultuda hayatını tanzim eden insanların nitelikleri ve kendilerine göre inandırıcı delillere dayandırdıkları gerekçeleri açıklanmıştır. Bu nitelikler ve gerekçelerden yola çıkarak, insanlara “kul bilinci” kazandırılırken “âhîret bilinci” ni yerleştirmenin ehemmiyeti vurgulandığından, bu meselenin üzerinde çalışılması önemlidir. “Âhîrete iman” etmenin önemi, bu nitelikler ve gerekçelerden yola çıkarak anlatıldığından dolayı üzerinde durulması gereken bir konudur.

Amacı

Yukarıdaki önemden hareketle, âhireti kabul ya da inkâr etme meselelerinde yorum ve izahlar yapmak, genelde ilme'l- yakîn seviyesinde iman edilen “Ahiret” konusunu, inkâr edenlerin niteliklerini ve sundukları gerekçelerini inceleyerek, İslam itikâdı yönünden doğru bir inancın oluşmasına katkı sağlamaktır. Dolayısıyla başka tanrı, yaratıcı ve mutlak otorite sahibi bir varlığın olmadığı inancını gönüllere yerleştirmek ve ahirete iman etmiş kişinin dünya ve nihayetindeki ahiret mutluluğuna kavuşmasında İslam inancının belirleyiciliğini vurgulamaktır.

Yöntemi

Kapsamlı bir arşiv taramasından sonra veri analizi yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Eleştirel bir bakışla problemin çözümüne yönelik anlama, açıklama, karşılaştırma ve değerlendirme yoluna gidilmiştir.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Kur'an-ı Kerim'in iki temel meselesi "iman" ve "küfür" dür. Kur'an çoğu zaman, bu kavramları veya dile getirilen konu adına kullanılan kavram ve değerleri açıklarken, zıtları ile anlatmaktadır. Örneğin, Zümer Suresi 17. ayette "*Tâğut'a kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır. Kullarımı müjdele*" ifadesinde olduğu gibi, Allah ve Tağut kelimeleri karşı karşıya konulmuş ve insanın müsbet yöne çekilmesi hedeflenmiştir. Bunun birçok örneğini Kur'an'da bulmak mümkündür. (Konuyla ilgili örnek ayetler için bk. Bakara, 2/85; Al-i İmrân, 3/8; Nisâ, 4/74; Mâide, 5/72; A'raf, 7/70; Tevbe, 9/12, 29, 33; Kafirûn, 109/6).

Buradan hareketle, tezimizin ismi sadeleştirildiğinde, elimizde kalan paydanın inkâr ve küfür olduğu görülecektir. Bundan dolayı, öncelikle iman kavramının iyi tetkik edilmesi gereklidir. Çünkü Kuran imana yüklediği tüm anlamların zıtlarını küfre yüklemiştir. Bundan dolayıdır ki, biz de "Araştırmanın Temel Kavramları" olarak isimlendirdiğimiz birinci bölüme "iman" kavramını açıklamakla başlamayı uygun gördük.

1.1. İman ve Tarifi

Dilcilere göre iman, Arap dilinde "mutlak tasdik etmek" demektir. Yani bir kimseye, bir habere veya bir hükme kesin olarak, içten gelerek inanmak, onu bilmek ve doğrulamaktır (İbn. Manzûr, ts: 161- 163; Neseî, 2004, I: 56; İsfehânî, 1961: 24; Âsım Efendi, 1305: 548; Bağdadî, 1928: 248; Atay, 1961: 2; Akkuş, 2007: 69- 89). "E-m-n" kökünden gelen iman kavramı, Kur'an'ın omurga kavramlarından biri durumundadır. İman eden kişiye mü'min adı verilir. Allah Teâla' nın da bir ismi mü'mindir. Allah'ın mü'min olması insaninkinden farklı olarak, salih kullarına vâdettiği mükâfâtı vermek sûretiyle onları her türlü azap ve korkudan kurtarması, hatta dünyevî korku ve endişeleri, kullarından bertaraf ederek onlara huzur ve sukûnet vermesi anlamlarına gelir (Ulutürk, 2007: 140- 141).

Şeriat dilinde ise iman, Hz. Peygamber'in getirdiği ve Allah tarafından kendisine vahyedildiği kesin olarak bilinen hükümleri (zarûrat-ı diniye) tasdik etmek demektir (Kılavuz, 2004; 37).

Görüldüğü gibi, imanın iki manası arasında, mutlak tasdik bakımından bir fark yoktur. Fakat, taâllük ettiği konular ve imanın hakikati bakımından aralarında “umumîlik” ve “hususîlik” ilişkisi bulunmaktadır. Lügovî iman, şeriat dilindeki imana yani tasdike göre daha şümullü ve daha geneldir. Tasdik ise daha özeldir. Zira nice kâfirler vardır ki, Hz. Peygamber’in doğruluğunu bildikleri halde mü’min sayılmazlar, çünkü kalplerinde tasdik yoktur. Tasdik olmayınca itminân olmaz; o da olmayınca insan mü’min sayılmaz. Çünkü, “lügovî iman” hak ve hayra delâlet ettiği gibi, bâtıl ve şerre, hatta “mâlâyânî” denilen faydasız ve abes şeylere de şâmil olur. Mesela; şirke, şeytan sözüne, küfür ve zulmün hayır olduğuna inanmak sözlük anlamıyla birer iman olduğu halde, bunlar din nazarında birer küfürdür. Yani, dilcilerce imanın hakikati, mutlak tasdiktir. Bu tasdik kalp ile, dil ile veya fiil ile yapılan tasdiklere şâmil olduğundan, geneldir. Din dilinde ise, taâlluk ettiği şeylerin arz ettiği hususiyeti bakımından daha özeldir (Aydın, 1973: 121). Bu demektir ki, mutlak anlamda aldığımızda inkâr da bir imandır. İnkâr, imansızlığa imandır (Özcan, 1992: 77). Bu açıklamaların ardından inkârın da iman ile aynı psikolojik güçten kaynaklandığını söyleyebiliriz (Hökelekli, 1993: 204- 205).

1.1.1. İmanın Muhtevâsına Dâir Görüşler

İman kavramıyla ilgili diğer bir husus da, imanın “hakikat” ve “mahiyeti” meselesidir. Zira yukarıda verdiğimiz iman tarifi, Ehl-i Sünnet kelamcılarının tarifidir. Bu konuda diğer itikadî mezhepler farklı kanaâtlere sahip olmuşlardır. İmanın muhtevası ve kapsamı konusunda ortaya çıkan görüşleri kısaca beş grup altında toplayabiliriz:

1. Eş’ari ve Matûridî kelamcılarına göre iman, inanılması gereken hususları “kalbin tasdik etmesi”dir. İmam Matûridî (ö. 333/944), Eş’arî (ö. 324/936), Bâkılânî (ö. 403/1013), Cüveynî (ö. 478/859), Gazzâlî (ö. 505/1111), Şehristânî (ö. 548/1153), Âmidî (ö. 631/1233) gibi Sünnî kelamcılarının kanaâtı budur (Gazzâlî, 1986: 15; Kılavuz, 1982: 38; Çubukçu, 1996: 85). Delil olarak, Yusuf Suresinde yer alan ve Hz. Yusuf’un kardeşleri tarafından Hz. Yakub’a söylenen “Sen bizi tasdik edici değilsin” ifadesindeki iman manasının tasdik anlamında olduğu kabul edilmiştir. Yine, Ashabdan Üsâme b. Zeyd’in (ö. 54/674) “Lâilâhe illallâh” diyen birini öldürdüğünü söylediğinde Hz. Peygamber’in “kalbini yarıp baktın mı? (Müslim, “iman”, 41; Ebu Dâvûd, “cihad”, 95) sözünü de yine delil olarak kabul etmişlerdir.

2. Cehm b. Safvan'ın (ö. 128/745) kurucusu olduğu Cehmiyye Mezhebi'ne göre iman, "kalbin marifetinden ibarettir", tasdik olmaksızın Allah'ı ve Hz. Peygamber'in haber verdiği şeyleri kalben bilmek demektir (Şehristanî, 1395/1975, I: 88). Burada tasdik ve marifetin her ikisi de kalbî bir iş olmasına rağmen, tasdik iradî bir gayret neticesi meydana gelir. Marifet ise kesb ve ihtiyar olmaksızın kalpte beliriverir (Kılavuz, 2004: 41). İmam Matûrîdî (ö. 333/944) imanın kalpteki soyut bilgiden ibaret olmadığını ve mârifetin cehaletin zıddı olduğunu söylemiş ve eklemiştir: Halbuki imanın zıddı küfürdür. Eğer iman marifet demek olsaydı, bilgisizliğin küfür olması, dolayısıyla her cahilin kâfir, her âlimin mü'min olması gerekecekti ki bu mümkün değildir (Matûrîdî, 1980: 380).

3. Mürcie ve Kerrâmiyye mezhepleri imanını, "inanılması gereken hususları kalbin tasdiki olmaksızın, dil ile ikrar etmektir" diye tarif etmişlerdir. Hz. Peygamber'in "Ben insanlarla, onlar 'Lâ ilâhe illallah' deyinceye kadar mücadele etmeye memurum" (Buhâri, "cihad", 102, "iman", 17; Müslim, "iman", 8) sözünü delil olarak göstermişlerdir. İmam Matûrîdî ise *Kitab-ı Tevhid*'inde Mâide Suresi 45. ayette "*Onlar ağızları ile iman ettik dediler, halbuki kalpleri iman etmiş değildir*" buyurulduğunu, böylelikle onların bu sözlerine göre münafıkların mü'minlerden sayılması lazım geldiğini; bunun ise zayıf bir söz olduğunu söylemektedir (Matûrîdî, 1953: 21).

4. İmam Ebu Hanîfe (ö. 150/767) Fıkh-ı Ekber'inde imanını "inanılması gereken hususları kalbin tasdik etmesi ve bunları dilin ikrarıdır" şeklinde tanımlar. Bu tanım, Hanefî fıkıhçıların iman tarifidir. Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 490/1097) gibi âlimler başta olmak üzere Hanefî fıkıhçılarına göre iman böyle tanımlanır. (Pezdevî, 1980: 209). Kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilmediği için, kalpteki inancın dil ile söylenip açığa vurulması gerekmektedir. Delil olarak, "Kalbinde buğday, arpa ve zerre miktarı iman olduğu halde, Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun Râsulü'dür diyen kimse cehennemden çıkarılır." (Buhâri, "iman", 33; Müslim, "iman", 84; Tirmîzî, "cehennem", 9) hadisi kabul edilmiştir.

5. Selef âlimleri ve hadisçiler "kalbinde iman bulunan ve imanını diliyle söyleyen, kibleye yönelen her şahsı" iman dairesinde görmüşlerdir (İbn. Teymiyye, 1381- 1386, III: 151). Ameli imanın parçası saydıklarından Hz. Peygamber'in, "Zina yapan kişi zina yaparken mü'min olarak zina yapmış olmaz. Hırsız da hırsızlık yaparken mü'min olarak

çalmaz. Şarap içen kimse mü'min olarak içmiş olmaz" hadisini kendilerine göre yorumlamışlardır. Bu mezhepler, "Şayet amel imandan bir parça olmasaydı, ameli terk ederek günah işleyen kimselerin mü'min olmaları gerekirdi" derler. Ehl-i Sünnet âlimleri ise bu hadisi "Zina yapan kişi zina yaparken kâmil mü'min olarak zina yapmaz, imanı noksandır." diye değerlendirmektedirler (Kılavuz, 2004: 47).

1.1.2. Ehl-i Sünnet Kelamcılarına Göre İman– Amel İlişkisi

İman meselesinde tartışılan konulardan biri de, amelin imanla olan münasebeti meselesidir. Sünnî Kelamcılar amelin imanın cüz'ü (parçası) olmadığını savunurlar. Kalbiyle tasdik edip, inancını diliyle söyleyen fakat amellerden birini ya da bir kaçını terk eden kimseyi "günahkâr mü'min" olarak kabul ederler. İman ile amelin birbirlerinden ayrı kavramlar olduğunun delilinin Kur'an'da mevcut olduğunu savunurlar. Eğer bunlar aynı kavram olsaydı, Bakara Suresi 277. ayette "*İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.*" şeklinde "iman edenler" ve "iyi işler yapanlar" diye bir ayrıma gidilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Buna örnek olabilecek daha birçok ayetin de mevcut olduğunu söylerler. Yine İmam Mâtûridî *Kitab-ı Tevhid*'inde Talâk Sûresi 11. ayetteki "iman edenler ve iyi iş yapanlar" diye bir ayrıma gidildiğini, burada imandan maksadın kalp ile tasdik olduğunu söylemiştir. Maturîdî'ye göre, eğer ameller imana dâhil olsaydı, iman esaslarında neshin caiz olması lazım gelirdi, halbuki, câiz değildir, amele dair hükümlerde câizdir; bu da imanın amelden ayrı olduğunu gösterir. Yine Fahreddin Râzi *el- Mufassal*'ında, Allah'ın En'am suresi 82. ayette "iman edip imanlarına zulüm karıştırmayanlar" diye ayrı isimlerle seslenmesinin, iman ile amelin ayrı ayrı terimler olduğunu gösterdiğini söyler. Aksinin ise çelişik bir durum arz ettiğini vurgular.

1.1.3. İcmâlî ve Tafsîlî İman

Yukarıda esasını açıkladığımız şeriat dilindeki iman iki surette olur:

Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği iman esaslarının tamamına tafsilât gözetmeden, toplu olarak inanmaya "icmâlî iman" denir. Bu, imanın en özlü ve en kısa olanıdır. Kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdetle özetlenmiştir:

a. Kelime-i Tevhîd: “Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullah- Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed O’nun elçisidir.”

b. Kelime-i Şehâdet: “Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasûlüh- Ben Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in (s.a.v) O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.” demektir.

İcmalî iman, iman etmenin ilk mertebesi ve müslüman olmanın ilk şartıdır. Bu konuda Mutezile, imanın ilk mertebesi olarak tafsîlî imanı gerekli kabul etmiştir (Pezdevî, 1980: 217). İcmalî iman, insan için ilk farzdır. Bu safhadan sonra ise, diğer hükümleri teker teker öğrenip, onlara da inanması gerekir. Allah’ın birliğine ve Hz. Peygamber’in Allah’ın elçisi olduğuna inanan bir kimse, O’nun bize haber verdiği diğer iman esaslarını da icmalî bir şekilde kabul etmiş olur. Çünkü, bu esaslar bize O’nun vasıtasıyla ulaşmıştır. İşte, tevhîd ve şehâdet kelimelerini inanarak söyleyen bir kimse, diğer iman esaslarını ayrı ayrı söylemeden Hz. Peygamber’in bize bildirdiği hakikatlerin hepsine birden iman ettiğinden, bu imana icmalî (toptan) iman denilmiştir.

İcmalî imanın açıklamasının ardından, tafsîlî imanın tarifi şöyledir: İnanılacak şeylerin her birine açık ve geniş bir şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya “tafsilî iman” denir. Burada şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: İnanç iki türlü olur: Biri kendiliğinden, ikincisi ise aklî sâiklere dayandırılarak olur. Zihin, inanırken ve bir şeye bağlanırken, bazı nazarîlere bakmadan inanıyorsa, kendiliğindedir. Ama belirli bir süreç sonunda, akıl belirli bir kaziyeyi zarûri olarak tasdik ediyorsa, bu sâiklere dayalıdır. Orada iradenin de etkisi unutulmamalıdır. Zira inanmak, kelimenin mahdut manasıyla, kısmen iradenin eseridir (Dwelshouvers, 1938: 381- 382). İşte, İslam Dini imandaki bu “irade” payına çok önem verir. Bütün sorumluluğu onun üzerine kurar. İslam Âlimleri buna dikkat etmişler, aklın ve ilmin gerektirdiği tasdikî iman olabilmesi için iradenin payını hesaba katarak ona iz’an ile beraber tasdik demişlerdir (Taftâzanî, 1304: 259).

Buradan anlaşılıyor ki, tafsilî iman, imanın en geniş ve kapsamlı şeklidir. Bu yüzden üç derecede incelenir:

a. Birinci Derece: Allah’a, Hz. Peygamber’e ve ahiret gününe kesin olarak inanmaktır. İçerisinde ahirete iman da olduğundan, icmalî imana göre daha tafsilâtlıdır.

b. İkinci Derece: “Amentü” ile ifade edilen altı iman esasıdır: Allah’a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Ahiret Gününe, Kaza ve Kadere kesin olarak inanmaktır. Kur’an-ı Kerim’de bu esaslar, Bakara Suresi 177. ayet “... *Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır.*” ve Nisâ Suresi 136. ayet “*Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapmıştır.*” gibi müteâddid ayetlerde tekrarlanmıştır.

c. Üçüncü Derece: Hz. Muhammed’in Allah’tan aldığı ve bizlere bildirdiği tevâtür haber ve hükümlerin, diğer bir ifade ile ayet ve mütevâtir hadislerle sabit olan itikadî, amelî ve ahlakî hükümlerin hepsine ayrı ayrı, Allah ve Resulü’nün bildirdiği şekilde inanmaktır. Tafsîlî imandaki bu ince arayış, inanmaya en elverişli yolu bulmaya sebep olur (Ülken, 1958: 229- 232). Namaz, oruç, zekât, hac vb. farzları, helal ve haram olan şeyleri öğrenip bunlara yürekten tasdik etmek tafsîlî imanın üçüncü ve daha geniş derecesidir.

1.1.4. Taklîdî ve Tahkîkî İman:

Oluşum şekline göre ise imanı iki şekilde inceleyebiliriz: Aileden, hocadan veya çevresindeki insanlardan görerek ve öğrenerek iman etmeye “taklîdî iman” denir. Cumhura göre bu çeşit iman caiz olmakla birlikte, kişi imanını kuvvetlendirmede için sorumlu kabul edilmiştir (Sâbûnî, 1979: 181). Halkın imanı bu şekildedir. Tahkîkî iman ise, kişinin imanını herhangi bir şüpheye ve sarsıntıya karşı, dinî ve aklî delillerle kuvvetlendirip, direnç sağlamasıdır. Buna “istidlâlî iman” da denir. Burada “İnanıyorum” diyen kimseye düşen, icmalî iman ile yetinmeyerek, istidât ve kabiliyeti nisbetinde bütün dînî esas ve hükümleri araştırıp, öğrenmek ve böylelikle imanını kemâle eriştirmektir.

1.2. İslam

Bu kelimenin “s-l-m” kökü, halis, karışksız, barış, selâmet ve esenlik manalarında olup; İslam, bir şeyi hâlis kılmayı, karışksız yapmayı, itaât etmeyi ve boyun eğmeyi ifade etmektedir. Bu manada olan İslam kelimesi, Allah’ın emirlerine boyun eğme ve O’na itaât etme (İbn. Manzur, ts, XII: 293; Taberî, 1984, II: 510) mânâlarını gerçekleştirmek

gâyesini güden dinin özel adı olmuştur. Bunu Allah Teâla bize, Âl-i İmran Suresi 85. ayette “*Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır*” ifadesiyle bildirmektedir.

1.2.1. İman ve İslam İlişkisi

İman–İslam ilişkisini ele alırken, öncelikle iki kelimenin sözlük anlamları incelenmelidir. İman tasdiktir; İslam ise itaâttir, teslimiyettir. Yani, sözlük bakımından iman ve İslam kavramları birbirinden ayırıcıdır. Buna rağmen, İslam ile imanın ayrı mahiyetlere sahip olduğunu ileri sürmek de doğru olmaz. Allah’ı ve peygamberini tasdik eden müslim, Allah’a ve Resulüne, itaât edendir. Aynı şekilde Allah’a ve Resulüne itaât eden, onları tasdik edendir. Mü’min olan müslim, müslim olan da mü’mindir. İçsiz dış, dışsız iç düşünülmediği gibi, İslam’sız iman düşünülemez. Zira bu konuyla ilgili Resulullah, “Cennete ancak mü’min olan insan girer” (Ahmet b. Hanbel, “iman”, 79) ve “Cennete ancak müslim olan insan girer” (Buhari, “cihad, 182; Ahmet b. Hanbel, “iman”, 3) hadislerinde iman ve İslam kelimelerini aynı manada kullanmıştır.

Bu açıklama neticesinde, iki kavramın mâhiyetinin nelerden ibaret olduğu ve onlarla ne kastedildiği hususu da açıklanmalıdır. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v), Cibril hadisinde İslam’ın biri şehâdet, diğeri amel olmak üzere iki unsurdan meydana geldiğini ifade etmiştir (Buhâri, “iman”, 1: Müslim, “iman”, 1). Hz. Peygamber başka bir hadisinde de, İslamiyetin beş esas üzerine kurulmuş olduğunu söylemiş, kalple ilgili şehâdet kelimesi ve bedenle ilgili amelleri zikretmiştir (Buhâri, “iman”, 18). Böylece İslam Dini, itikâdi ve amelî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kur’an, dinin itikâdi kısmına “iman” demektedir. İman, ideolojik yapının tereddütsüz bir şekilde akîdeye bağlanması (Nesefî, 1974: 76) olduğundan, kalp ve ruhla ilgilidir. Bunun için kimin gerçekten iman sahibi olduğu bilinmez. Fakat bununla birlikte, İslam’ın ana unsurunu teşkil eden ibadetleri bedenle yapıldığından, bu ibadetleri yerine getiren, sırf bu dış görünüşe göre müslüman sayılır. Zira bir kimsenin gerçekten müslüman olabilmesi için, İslam’a kalben inanması ve bedenlen de onun emirlerini yerine getirmesi gerekir. Bundan dolayı kendilerini ölümden kurtarmak için iman ettik diyenlere, Hucûrât Suresinin 14. ayetinde, iman ettik dememeleri, müslüman olduk demeleri ihtâr edilmiştir.

1.3. Âhiret

Âhiret lafzı, “e-h-r” kökünden ism-i fâil olan âhir kelimesinin müennesidir. Evvelin zıddı bir sıfat olan bu kelime “son” ve “sonra gelen” anlamına gelmekte olup, çoğulu evâhir’dir. Kur’an’da 110 yerde geçer.

Kur’an-ı Kerim’in beyanına göre, dünya helak ve yok olduktan sonra, yeni bir âlem kurulacaktır. Ölülerin tekrar dirilmesiyle başlayacak olan bu âlem, “yevmu’l- kıyâme” yani kıyamet günü olarak tavsif edilen kozmik olayla başlar. “Kıyam” mastarından türemiş olan kıyamet; sözlükte ayağa kalkmak, dirilmek, saygıyla beklemek gibi anlamlara gelmektedir (İbn. Manzur, ts, XII: 496- 497). Yani, ahiret günü, ahiret yurdu gibi isimlerle isimlendirilen ahiret, kıyametle birlikte başlayan yeni yaşantıya verilen genel bir isimdir (Topaloğlu, 2004, I: 543). Dünyaya neş’e-i ûlâ (ilk yaratma), ahirete neş’e-i sâniye (ikinci yaratma) de denilmektedir (İsfehânî, 1961: 13). Neş’e-i sâni, bu dünya hayatından sonra başlayacak olan yepyeni bir hayattır ki, mü’minler buna kesin olarak inanırlar. Nitekim Yüce Allah Bakara Suresi 4. ayette, “*Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahiret gününe de inanırlar.*” buyurmaktadır.

Ahiretin, bu isim ile adlandırılmasının sebebi izah edilecek olursa, bu konuda iki yaklaşımda bulunulmuştur. Bunlardan birincisi, ahiretin kendisinden evvel olan dünya hayatından sonra gelmesidir (Taberî, 1984, I: 106). İkinci görüşe göre ise, varlıklara ve onları kuşatan hayat boyutuna yakın olması anlamında bulunduğumuz hayata dünya, uzak ve sonradan gelecek olana da ahiret denilmiştir (Râzi, ts, II: 32).

1.4. İnkâr

İnkâr kavramının kökü olan “n-k-r” kelimesi sözlükte “bilmemek, reddetmek, hoş görmemek, nehyetmek, yadırgamak, zor olmak, hoş görmemek, beğenmemek” gibi manalara gelmektedir (İbn Manzûr, ts, V: 232; Çanga, 1991: 522). Terim olarak ise, “Kalpte bulunan reddi, dil ile söylemek” manasında (İsfehanî, 1961: 505), ikrârın zıttı bir anlamda kullanılmıştır. Şüpheleri gideren, insanı gönül ve vicdan yönünden rahata kavuşturan irfan ya da mârifetin zıttıdır (Âsım Efendi, 1305, II: 723). Yani inkârın zıddı, bilgi ve aydınlık olan irfandır ki, onun esasını bilmek oluşturur. Bu bakımdan, her inkârda biraz cehâlet vardır ve bunun için Kur’an şirk de dâhil, tüm sapıklıkların temelinde bilgisizliği görür ve kendisine karşı çıkanları cehâletle suçlar. Bu yüzden, “inkâr” kelimesi genelde cehâletten kaynaklanan bir küfrü anlatır. Fakat istisnası vardır ve bile bile inkâr anlamını da taşımaktadır. Nitekim Nahl Suresi 83. ayetinde

inanmayanların Allah'ın nimetini bildikleri ama buna rağmen Allah'tan başkasına ibadet ettikleri belirtilmektedir. Onların bu tutumlarında bile bile hakikati inkâr anlamı mevcuttur.

Kur'an-ı Kerim'de "n-k-r" fiili farklı türevleriyle kullanılmıştır. Bunun birçok örneğini bulabiliriz. Mesela, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin onu tanımaması Yusuf Suresi 58. ayette "*Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler (Yusuf) onları tanıdı, onlar onu tanıyamıyorlardı.*" şeklinde anlatılır. Mısır'a tahıl almak için gelen Hz. Yakup'un diğer evlatlarının, kardeşleri Yusuf'u tanıyamaması "münkirûn" lafzıyla, yine aynı yerde Hz. Yusuf'un kardeşlerini tanıdığı ise "arefe" fiiliyle anlatılmaktadır. Aynı yerde iki kavram arasındaki zıtlık da belirtilmektedir. Bir başka âyette Hz. İbrahim'in, kendisine gelen melekleri tanımayıp yadırgaması ise Hûd Suresi 70. ayette "*Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı (nekira) ve onlardan dolayı içine bir korku düştü...*" diye hikaye edilmiştir. Ayrıca Hicr Suresi 62. ayette anlatılan, Hz. Lût'un iki genç suretinde gelen elçileri görünce, "*Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz.*" demişti. Bu ayette tanınmayan kimseler manasında, "münkerûn" kelimesi kullanılmaktadır.

"İnkâr" kelimesinin sözlük, terim manası ve Kur'an'da fiilolarak kullanıldığı ayetleri verdikten sonra, psikologların incelediği tarzda günümüzdeki inkârcıların inançsızlığının nedenlerini üç grupta inceleyebiliriz: Bunlardan birincisi, "engelleme psikolojisi" olarak tanımlanabilir. Dünya hayatında çeşitli bela ve musibetlere uğramış ve Allah'a boyun eğme gücünü gösteremeyenler, bundan dolayı Allah'ı suçlayabilmektedir. Yeryüzüne adâlet ve mutluluğu hâkim kılmaya güç yetiremeyen Allah'ın yerine geçmenin insana düştüğüne inanmaktadırlar. Bu tür inkârın temelinde, bir takım insanî ve vicdanî rahatsızlıklardan söz edilse de, asıl etken faktör insanın kendisini beğenmesi, gücüne yeteneğine, bilgisine...; son asırlarda ise bilim ve teknolojik gücüne güvenmesi başta gelmektedir (Hökelekli, 2008: 207). İnkârın ikinci nedeni "çatışma psikolojisi" dir. Bazı insanlar dini, insanın şeref ve haysiyetine yönelik bir zarar ve tehlike, insanı köleleştiren bir köstek, ağır bir yük, aşılması gereken bir engel, bir yanılsama ve aldatmaca olarak görmektedir. Kendi kendine yeterli gören bu insanlar bağımsızlık dürtüsünün etkisiyle çoğu kez kendilerini tanrı yerine koyabilmektedirler. Allah kavramı, psikolojik kendiliğindenliği ile hareket eden insanın

bağımsızlık eğilimine ters düştüğünden, ölçsüz bir gurur ve büyüklenme içerisinde, yaratıcıyı red ve inkâr etmekte ve kendisini ilahlaştırarak O'nun yerine koymaktadır (Hökelekli, 2008: 208). İnkârın üçüncü nedeni “motivasyon psikolojisi”dir. İlkel bir şuur seviyesinde, ciddi düşünme ve akıl yürütme alışkanlığı olmayan, istek ve arzularının tabii eğilimi içerisinde yaşayan kimseler vardır. Hayatın geçiciliği ve bir daha ele geçirilemez olduğu düşüncesinden hareketle doyumsuz bir zevk ve tatmin arayışı içerisinde kendini bırakmış olan insan için din, ilgi alanının tamamen dışında kalmaktadır. Hayatın zevklerine sınır getirdiği için ve ahlaki sorumluluk yüklediği için din reddedilmesi gereken bir şeydir. Bu inançsızlık şekli kaba ve bayağı bir hayat anlayışının sonucudur (Hökelekli, 2008: 209).

Bunlardan anlaşılıyor ki, “inançsızlık dini”, inanç kadar çeşitlidir. İnsanlık gün geçtikçe teknoloji ve bilimle ilerleyip, kendini daha bağımsız ve özgür kabul edip, dünyanın güzelliklerini, doyumsuz bir zevk ve tatmin arayışıyla sonuna kadar tatma eğilimi içerisinde oldukça, inkâr problemi insanlığın yakasını bırakacak gibi görünmemektedir.

1.5. Küfür ve Çeşitleri

Küfür kelimesi “k-f-r” fiil kökünden masdar olup lügatte “bir şeyi örtmek, gizlemek, nankörlük etmek” demektir (İbn. Manzûr, ts., V: 147; Cürçânî, 1938: 185; İsfehânî, 1961: 714; Gölcük-Toprak, 1991: 124; Çanga, 1991: 429; İzutsu, 1991: 165). Bu fiilin en yaygın kullanılışı “be” harf-i ceriyle olup, “Allah’ın varlığını inkâr etmek” anlamına gelmektedir (Soysaldı, 1997: 40). Bu sebeptendir ki, tohumu toprağa eken ve böylece onu örtüp gizleyen çiftçiler için kullanılan “küffâr” kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır. Kılıcı örttüğü için kınına, karanlığı ile her şeyi örttüğü için geceye kâfir denilmiştir. Hurma çekirdeğinin kapçığına “kafûr”, kalça etine “kafire”, tevbe ve ibadet özelliği taşıyan bazı cezalar da, günahları örttüğü için “kefâret” diye isimlendirilir (ez-Zebidî, 1974, III: 525; Gazzâlî, 1986: 45; Bağdadî, 1981: 248; İsfehânî, 1961: 1283-1284, Âsım Efendi, 1305, II: 662; Yâzır, 1979, I: 207). Kur’an terminolojisinde, çok önemli ve değerli olan hakikatleri gösteren ayetleri/delilleri örtbas etmeye çalışan, “fitri yeteneğini köreltip örten” anlamındaki insanın adı “kâfir”dir (Kılıç, 1984: 194- 195). Bunların dışında insanların gelip geçmediği ıssız yerlere, özellikle de Şam taraflarında, ilimden ve medeniyetten uzak kaldıklarından dolayı köylere “kefr” denilmektedir. İlmi engellediğinden veya bir nevî örttüğünden dolayı cehalete de kâfir denilmiştir (Ekin,

2001: 31). Arapça kâfir veya Farsça gebr' den (ateşe tapan) alınıp Türkçe' de kullanılan gâvur kelimesi de inanmayı ifade etmektedir (Sinanoğlu, 2002, XXVI: 534). Kişinin müslüman iken başka bir dini veya inanç sistemini kabullenerek İslam'ı terk etmesi de irtidât olarak nitelendirilen bir küfür şeklidir (Sinanoğlu, 2002: 535).

Terim olarak ise genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanır (Tâftâzâni, 1982: 189). Bakara Sûresi 257. ayetinde “*Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin ise dostları tâğuttur. Onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir, onlar orada temelli kalacaklardır.*” mealiyle zikredildiği gibi Kur’an’da küfür, karanlığa benzetilmiştir (Nursi, 1973: 92).

Kelimenin sözlük ve terim anlamlarından anlaşılacağı üzere küfür basit bir örtme ve yüzeysel bir gizleme değildir. Örtme anında açığa çıkması ve görülmesi istenmeyen şey, âdetâ kaybedilmek, yok edilmek istenmektedir. Belirtilmesi gereken ikinci bir husus da, ne kadar sağlam gizlenir ve örtülürse örtülsün, gizlenen nesnenin, bir hakikat ve gerçek olduğu için, çok geçmeden gün yüzüne çıkması, örtük biçimde ve gizlenmiş halde kalmayı kabul etmemesidir (Yolcu, 2008: 40- 41).

Kelimenin geçmişini inceleyecek olursak, islâmî değerlerin ortaya çıkışı ve yaygınlık kazanması ile küfür kavramı, etimolojik yapısını korumakla beraber Kur’an terminolojisindeki yerini almıştır. Bundan böyle “küfür” kavramı zaman zaman sözlük/asıl anlamında kullanılmakla beraber, mutlak anlamda iman ve İslam’ın zıt anlamlısı olarak tanımlanmış ve öylece algılanmaya başlanmıştır (Öztürk, 1995: 333; İzutsu, 1991: 50). Cahiliye döneminde küfür kavramının tamamı ile fizikî dünyanın kastedildiği, bu kelimenin o dönemde kullanılmış türevleri incelenerek rahatlıkla tespit edilebilir. Araplar İslam’dan önce bu sözcüğü ne o kadar yoğun biçimde kullanıyor ne de bu kadar kapsamlı bir anlam yüklüyorlardı. Şiirler, atasözleri, darb- ı meseller ve deyimlerde bu kavramın geniş bir yol tuttuğu da söylenemez (Ekin, 2001: 37, Yolcu, 2008: 42).

Kur’an-ı Kerim’de kullanılan küfür kavramı incelenecek olursa, küfür kavramının belli başlı iki anlamda kullanıldığı görülecektir. Bunlardan birincisi; şükürün ve kulluğun karşıtı olan “nankörlük” tür (Bk. Bakara 2/152, İbrahim 14/7, İbrahim 14/28, Nahl 16/112, Şura, 42/48, Ankebût 29/66, İsra 17/66, Enbiya 21/94). Küfür kavramı, Yüce

Allah'ın nimetlerini insanlara bahsetmesi ve insanların bu nimetlere karşı tutumu hususunda kullanıldığında kelime “ele geçen menfaatleri örtmek” yani “bilmezlikten gelmek” ve bu sûretle “nankör olmak” (kıymet bilmeme) anlamına gelmektedir. Demek ki, küfür kavramının anlam çekirdeğinde “nankörlük” ögesi bulunmaktadır (İzutsu, 1991: 166). Bu noktada küfür, varlık ve oluştaki güzelliği, mükemmelliği, nimet ve lütfu görmeme, görmezlikten gelme illetidir, bir fitrat nankörlüğüdür (Öztürk, 1995: 335). İkincisi de, tekzib ve inkâr manalarında kullanılmış ve bununla meşhur olmuş imanın karşıtı olan, inanmamak anlamındaki “inkâr”dır. Küfrün asıl manası örtmek, gizlemek iken bu kelime ahirete inanmadıkları için, ırkçı ve seküler bir toplum oluşturan, sadece malına ve toplum içerisinde elde ettiği makama güvenen, beşerî ve ilahî hiçbir otoriteye şükretmek istemeyen mütekebbir kişilerin ruh hallerini yansıtan bir kelime olmuştur (Ateş, 1989, I: 97).

Küfür kavramı Kuran-ı Kerim’de kırk bir yerde geçmekte, bunun yanında çok sayıda ayette aynı kökten türemiş fiil ve isimler halinde de yer almaktadır. Kuran’da câhd (bilerek inkâr etmek), işrak (ortak koşmak) ve tekzib (yalancı kabul etmek) kavramları da küfür manasında kullanılmıştır. Ayrıca tuğyan (haddi aşmak, azmak), nifak (arada kalmak, iki yüzlülük), zulm (haksızlık etmek, yersiz hareket etmek), ism (günah işlemek) ve fisk (belli bir sınırı aşmak, hak yoldan ayrılmak) kavramlarına küfrü ve inanmayanları nitelemek için yer verilmiştir. Kur’an’ın kâfiri tanımlamak için kullandığı nitelermeler incelendiğinde bunların üç temelde yoğunlaştıkları görülecektir: Bunlardan biri kâfirin iç dünyasını yani zihinsel yapısını, akıl ve vicdan sahasını ortaya koymaktadır. İkincisi ahlakını, doğası ile kaynaşmış, huy haline gelmiş davranışlarını sergilemektedir. Üçüncüsü ise kâfirin tavır, tutum, dışa yansıyan hareket ve uygulamalarını anlatmaktadır (Yolcu, 2008: 45). Ama nihayetinde Nisa Sûresi 140. ayette zikredildiği üzere “*O, size Kitap'ta Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, başka bir söze geçmedikçe, onlarla bir arada oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Doğrusu Allah münafıkları ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.*” ifadesiyle nitelenen tüm bu sıfatların, aynı kategori içerisinde değerlendirildiği ve nihayetinde son varış yerlerinin cehennem olacağı ifade edilmektedir (Tevbe, 9/73, 9/68; İşcan, 2003: 26; İzutsu, 1991: 238- 239). Yani kısaca, dünyadaki bütün mü’minler, ırkları, renkleri ve dilleri ne olursa olsun nasıl ki kardeş ve bir tek millet sayılırlarsa, aynı şekilde kâfirler de ırkları, renkleri ve dilleri ne olursa

olsun İslam'a göre bir tek millet sayılırlar. İslam dışı olmak bakımından herhangi bir kategoriye giren kâfirler arasında hiçbir fark yoktur (Kutup, 1988: 3/1385, 2/888, 900, 901). Farklı manalara sahip bu nesnelere aynı lâfızla ifade edilmesindeki ortak paydanın ve bağın ne olabileceği araştırıldığında, bunun "örtmek-perdelemek, âşikar olan bir şeyi gizlemek" vasfı olduğu anlaşılmaktadır (Ekin, 2001: 36). Sadece karşılıklı ilişkileri düzenleyen İslam hukukunun ilgili kurallarına göre bu kamplara karşı yapılacak resmi ve kişisel muamele farklılaşmaktadır (Aydın, 1995: 107- 108).

Şüphesiz burada şu konuya dikkat edilmesi gerekmektedir: Müslüman olduğu bilinen birinin kâfir olduğuna hükmedilmesi çok ağır dünyevî sonuçlar doğuracağından tekfir konusunda çok titiz davranmak gerekmektedir. Zira yersiz tekfir fert açısından olduğu gibi toplum hayatında kapatılmayacak yaranın açılmasına, birlik ve bütünlüğün bozulmasına sebep olacaktır (Kurt, 2004: 58).

İslam âlimleri küfrü meydana geliş şekli ve sebepleri açısından dörde ayırmışlardır. Bunları şu şekilde tanımlayabiliriz:

1.5.1. Küfr-i İnkârî

Allah'ı, peygamberleri ve onların Allah'tan alıp getirdikleri esasları kişinin kalbiyle tasdik, diliyle ikrâr etmemesidir. Haklarında Bakara Suresi 6. ayette "*Şu muhakkak ki, küfredenleri (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlarca müsavîdir. Onlar iman etmezler.*" buyurulan inkârcı grubun küfrü bu tip bir küfürdür.

1.5.2. Küfr-i Cühûdî

Küfr-i cühûd'un mahiyeti araştırılırken, öncelikle cühûd kelimesinin tahlil edilmesi gerekmektedir. "C-h-d" kökünden mastar olan cühûd sözlükte, inat ve kibirden dolayı, bilerek inkâr etmek, itiraf etmemek anlamında kullanılır (Zebidî, 1974, II: 312; Kurt, 2004: 61). İkrarın zıttıdır (İbn Manzûr, ts, I: 403). Bu, kalben doğruluğu tasdik edilen bir şeyin yanlış olduğunu söylemek şeklinde olabileceği gibi, yine kalben yanlış olduğu bilinen bir hükmün doğruluğunu iddia etmek şeklinde de olabilir (İsfehânî, 1961: 88). Hangi şekilde olursa olsun netice itibarıyla "cahd", insanın realiteye uygun olan, yani duyuların ve aklın yanı sıra vahyin verilerine dayanan kesin hükümlerin aksini savunarak, kasten gerçeğe karşı tavır almak ve onu kabullenmekten kaçınmak manalarını ihtiva eden bir tabirdir (Kılavuz, 1993, VII: 15).

Kur'an-ı Kerîm'de on iki yerde fiil kipinde kullanılmış olan (bk. Neml 27/14; En'am 6/33; Mü'min 40/63; Fussilet 41/15) "cühûd" kelimesi terim olarak, bildiği halde çevrenin baskısı ve geçici menfaatlerden dolayı bilinçli ve şuurlu olarak Allah'ı ve âyetlerini ikrârdan kaçınmak anlamında kullanılan bir terimdir. "Cühûd" kelimesi, küfrün anlam çerçevesini anlatan önemli terimlerden biridir (İbn Kesir, ts, V: 430).

Bu konu incelenirken Kur'an'dan, bilerek inkâr anlamına gelen Hz. Musa'nın mucizelerini gördüklerinde Firavun ve kavminin inkârda diretme ve ısrarlarının anlatıldığı Neml Suresi 14. ayete bakılmalıdır: "*Vicdanlarında mucizelerin Allah'tan olduğuna dair kesin bir bilgi oluştuğu halde, zulüm ve kibirlerinden dolayı onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!*" ayetinde, bilerek ve inatla bir şeyi inkâr etme manası anlaşılmaktadır. Ayette cühûd kelimesi geçtiğinden dolayı, buradaki inkâr tabirine, "bile bile" kaydı eklenmektedir.

Küfrün bu nevine örnek olarak da şeytanın ve meşhur müşrik Ümeyye b. Es-Salt'ın küfrü verilebilir. Bakara Suresi 89. ayette "*İşte tanıdıkları o şey (Kur'an) kendilerine gelince, onu inkâr ettiler.*" ifadesi küfr-i cühûdu anlatmaktadır.

1.5.3. Küfr-i İnadî

Kişinin kalpten Allah'ı ve gerçeği bilip inanılması gereken hususları diliyle de zaman zaman ikrar ettiği halde, haset, sapıklık, şan, şöhret, makam endişesi ve kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslam'ı bir din olarak kalben tasdik etmemesidir (Kılâvuz, 2004: 62). Bu çeşit küfre, fikir arkadaşlarından ar edip, gururuna yediremediği için "küfr-ü âri" de denir. Peygamberin amcası Ebu Talip'in küfrü böyledir (Müslim, "İman", 28; Tirmîzî, "Tefsir", 29). Mâlumdur ki, Ebu Talip Hz. Peygamber'in her davetini hüsn-ü kabul etmiş, lakin "Ebu Talib atalarının dininden döndü" sözünü söyletmemek için müslüman olma şerefine erememiştir.

1.5.4. Küfr-i Nifak

Kişinin inanılması gereken şeyleri, diliyle söylemesi, fakat kalbiyle tasdik etmemesidir (Âsım Efendi, 1305, II: 662). Münâfikların küfrü böyledir (Yıldız, 2000: 175). Kesin olarak bilinen ifadeleri sarf etmek kişiyi küfre sevk eder. Bu tür sözlere İslam kaynaklarında "elfaz-ı küfür" denilmiştir. Kuranda da bununla ilgili "kelimetü'l-küfr" tabiri geçmektedir. Tevbe Sûresi 74. ayetinde müslüman olduktan sonra inkâr edip

küfür sözünü söyleyenlerden, onların söylemedik diye Allah'a yemin etmelerinden ve başaramayacakları bir şeye giriştiklerinden bahsedilmektedir. Onların bol nimet ile zenginleşip, oç almaya kalktıkları anlatılır. Eğer tevbe ederlerse iyiliklerine olacağı; şayet yüz çevirirlerse, Allah'ın onları dünya ve ahirette can yakıcı azaba uğratacağı, yeryüzünde bir dost ve yardımcıları da olmayacağından söz edilir. Bu ayette münafıkların küfür kelimesini telâffuz etmek suretiyle Müslüman iken kâfir oldukları belirtilmiştir.

1.6. Nifâk

Kur'an terminolojisinde çok önemli bir yer tutan nifâk kelimesi sözlükte “tükenmek, ölmek, kabuk bağlamak, fare yuvasından çıkmak” gibi manalara gelen “n-f-k” kökünden gelmektedir. Sözlükte iki kapısı bulunan fare ve köstebek yuvaları, tüneller için kullanılır (Ünal, 1986: 392). Nifak üzere olan insanlar, dinin bir kapısından girip, diğer kapısından çıktıkları için bu terim benimsenmiş ve böylece mütereddit ve kararsız oldukları ifade edilmiştir (İsfehânî, 1961: 502). Kur'an- Kerim'de En'am Sûresi 35. ayette, “*Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel (nefk) ya da göğe çıkan bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin*” şeklinde bu tünel manası açıkça istimal edilmiştir.

Terim olarak nifak, kişinin dünyevî bazı maslahatları sebebiyle, kalbi küfürle dopdolu, aslen Yahudi, Hıristiyan, müşrik, yahut başka bir inanca bağlı olduğu halde, İslam'a intisâbını ve iman ettiğini ifade etmesidir. Bu tür bir nifakta daha başlangıçtan itibaren küfür mevcuttur. Bu sebeple, aslî nifak ismi verilmiştir (Taberi, 1984, X: 222). İmanı izhar ettiği halde inkâr içinde olan, kalbindeki inkârını gizleyen kişiler hakkında kullanılan nifak ve münâfık kelimeleri, bu manasıyla ilk defa İslam'da kullanılmış, daha önce Araplar nezdinde bu mana kullanılmamıştır (İbn. Manzûr, ts., X: 357).

İsfehânî münâfığı “İmana da inkâra da meylettiği halde dünyası veya dini için bir taraf zor geldiği zaman diğerine yönelen kişi” olarak tarif etmekte ve nifağı ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, Allah'ın vaâdinin muhatabı olan imanda nifak; ikincisi ise riya, gösteriş gibi bazı amellerde nifaktır. Ona göre Allah, ilk grubu kâfirlerden daha kötü saymış ve onlar hakkında Nisa Suresi 145. ayette “*Muhakkak ki münafiklar cehennemden en alt katındadır.*” buyurmuştur. Diğer grubu ise “Dili ile ikrar ettiği halde günah ve haram işleyen kişi” diye tanımladığı fâsıklarla özdeşleştirmiş

(İsfehanî, 1961: 502) ve buna Tevbe Sûresi 67. ayeti olan “*Muhakkak ki münâfıklar fasıkların ta kendileridir.*” ifadesini delil olarak göstermiştir.

Nifâk hareketlerinin ortaya çıkışı, Müslümanların organize bir topluluk ve siyasi güç olarak belirmeye başladığı Medine devrine rast gelir. Çünkü Mekke’de bir iman- küfür mücadelesi mevcut idi ve tevhid ehli şirk ehlinin siyasî ve itikadi baskılarına maruz kalıyordu. Müslümanlar azınlıkta olduğundan da kendilerinden fayda veya zarar beklenemezdi (İbn Kesir, ts, I: 72; Sezikli, 1994: 29 vd). Ama Medine dönemi ve sonrasında her türlü baskı ortadan kalktığı ve daha müreffeh bir hayat ortaya çıktığı için, nifak hareketleri baş göstermeye başlamıştır.

Münâfık kavramı, Kur’an dilinde karanlık bir kişiliği tanımlamaktadır. Buna göre münâfık, karanlık iş ve hareketlerin sahibidir. İçi başka, dışı başkadır (Konuyla ilgili bk. Münâfıkûn, 63/1-4; Bakara, 2/204, 206, 264-265; Âli İmrân, 3/10, 111-116, 154, 156, 161, 166-168, 179; Fetih, 48/6, 11-15; Hucûrât, 49/14-17; Muhammed, 47/2-3; Leyl, 92/8-11; Maûn, 107/4-7; Hümeze, 104/2-6). İçi düşmanlık, kıskançlık ve kin ile doludur. Muhammed Suresi 47. ayette “*Keşke cihad hakkında bir sûre indirilmiş olsaydı!*’ derler. *Ama hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur!*” şeklinde ifade edildiği gibi, gizli plan ve hesapları ortaya çıkacak diye, her zaman korkak ve ürkek bir şekilde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Kâfirlerin açıktan yapmak istediğini, onlar gizliden yapma hesapları içindedirler. Kâfirler bir ölçüye kadar mal ve canlarından fedâkarlık yaparak haysiyetli bir hayat mücadelesi verirler. Münâfıklar ona da gelmezler (Tevbe, 9/81- 84; Ünal, 1986: 396). Yükümlülük altına girmeye yanaşmazlar. Hallerinin açığa çıkabileceği endişe ve korkusu ile yaşadıkları için kendilerine bir tür azap ederler (Küçük, 1992: 199 vd.). Kendilerini üstün görüşlü, akıllı ve her şeyi en iyi bilen olarak görürler (Taberî, 1984: 1/150; Ünal, 1986: 397). Değer yargıları tümü ile dünyevî olduğundan, ölümden alabildiğince korkarlar. Zevk- sefa içinde bir ömür biricik hedefleridir. Kur’an Tevbe Suresi’nde onları, mal, evlat, giyim, rahat konusunda göz dolduran, ağzı iyi laf yapan ancak bununla beraber hâin ve düşman olan; Bakara Suresi’nde ise Hakka ve davete karşı sağır, dilsiz ve kör olarak tanımlar (Zemahşerî, ts.: 1/175). Kâfirlerle münâfıkların kadın erkek ayrımı yapılmadan bir tutulup aynı cezaya çarptırılacağı bildirir (bk. Nisa,

4/140; Tevbe, 9/68). Onlar sıkıştıklarında beraberlik konusunda yemin edip, yeminlerini birer kalkan olarak kullanırlar (Münâfikûn, 63/1- 3). Söz verip yerine getirmek onların huyu değildir, sözleri de kendilerini bağlamamaktadır (Haşr, 59/11- 12). Hadislerde de yalan konuşma, sözünde durmama ve emanete hıyanet etme olarak nifağın üç belirtisinden söz edilmiştir (Buharî, “İman”, 24; Müslim, “İman”, 102,128).

Kişinin küfrünü ve kötülüklerini ifade eden “nifak” ile Allah’ın hakkını örtmek anlamına gelen “küfür” kavramları İslâm literatüründe benzer anlamlı terimlerdir. Yüce Allah Tevbe Suresi 73. ayette *“Ey Peygamber, kâfirler ve münafıklarla cihat et, onlara sert davran; onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir o!”* demek sûretiyle Peygamber’inden her iki grupta aynı ölçüde mücâdele etmesini istemiştir. Bu âyette kâfirlerle münafıklar aynı konumda yer almıştır. Yine Nisâ Suresi 140. ayette *“...Şüphesiz Allah ikiyüzlüleri ve kâfirleri cehennemde toplayacaktır”* denilmek sûretiyle âhirette her iki grubun ortak cezaya çarptırılacakları belirtilmiştir. Burada hem kâfir, hem de münâfik kavramı mü’minin zıddı olarak tanımlanmıştır.

Ancak eylem bakımından düşünüldüğünde inkârını gizlemeyen kâfir ile küfrünü gizli tutan münâfik arasında farklılık olduğu dikkati çekmektedir. Kâfirin dili amacını söylediği ve hali ortada olduğu halde, münâfiğın dili kalbinin, dışı içinin tersine olup amacını gizlemektedir. Bu özellikleriyle İslâm’a daha çok zarar verdiklerinden (Razi, ts, II: 60; Kurt, 2004: 65) âhiretteki cezaları da daha ağır olacaktır. Yani nifak, küfürden daha şiddetli bir kalp hastalığıdır (Ulutürk, 1985: 254). Allah münafıkların bu durumunu Nisâ Suresi 145. ayette *“Doğrusu ikiyüzlüler, ateşin en aşağı tabakasındadırlar”* ayetiyle bildirmektedir.

Günlük hayatta, münafiğın küfrü mü’minler tarafından bilinemediğinden dünyevî hükümler bakımından münafiğa Müslüman muamelesi yapılırken, kâfire aynı uygulama yapılmamaktadır. Nifak, mahiyet itibarıyla küfür olmakla beraber zahiren iman telaffuz edildiğinden münafıklar, İslam toplumunun birer ferdi kabul edilmektedir (Zemahşerî, ts., I: 62-63).

Kimsenin içlerini bilmediği münâfik kimseleri Hz. Peygamber’in bilip bilmemesi meselesinde, Kur’an-ı Kerim’de Muhammed ve Tevbe Surelerinde geçen iki ayetten anlaşıldığı üzere, Allah’ın bildirmesi ve göstermesiyle Allah’ın elçisi münafıkları, yüzlerinden ve sözlerinin üslûbundan tanıyabiliyordu. Ancak bu, nifak ve şüphe ehlinin

tamamını biliyor demek değildir (Kılıç, 1982: 38- 40). Resulullah'ın, Abdullah b.Übeyy b. Selül'ün cenaze namazını kılmasına Hz. Ömer'in karşı çıkması da gösteriyor ki (Müslim, "Sıfatü'l- Münâfikîn", 3) sahabe, bazılarının nifakında tereddüt bile etmiyordu. Bununla beraber aynı Hz. Ömer'in, cenaze namazlarında Huzeyfe İbnü'l-Yeman'ı takip etmesi ve ona kendisinde nifağın bulunup bulunmamasını sorması da (Kılıç, 1982: 142) münâfikların sahabe tarafından tamamen bilinmediğini gösterir.

Nifâk kısaca, inanıp inanmama açısından bir buhran, bir istikrarsızlık ve sanki iki uç arasında sürüp giden bir depreniştir. Nasıl depremler uzun süreli olduğunda canlı bırakmaz, hayatın soluğunu keserse aynı şekilde nifak da ruhları, kalpleri, dimağları sarsan fazilet ve ahlâk adına ne varsa güve gibi yiyip bitiren, onulmaz yaralar açan bir zelzeledir (Kılıç, 1982: 27). Nifaktaki sarsıklığı ve çaresizliği, Hz. Peygamber de "Münâfik iki koyun sürüsü arasında kararsız gidip gelen koyun gibidir; bir ötekine gider bir berikine. Hangisine tâbi olacağını bilmez." (Müslim, "Sıfatü'l- Münafikîn", 17) benzetmesi ile çok güzel bir şekilde meseleyi açıklamıştır.

1.7. Şirk ve Çeşitleri

Küfrü anlatmak için Kur'an-ı Kerim'de kullanılan kavramlardan biri de "şirk" tir. "Şirk", "ortak olmak" demektir (İsfehânî, 1961: 380). İki veya daha çok kimsenin maddî ve manevî alandaki ortaklıklarına "şirket" denilir (Cürcânî, 1938: 126). Bu fiilin dörtlü if'al babındaki şekli olan "eş-ra-ke" "ortak tanımak, ortak koşmak" anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, ts., X: 448).

Terim anlamı olarak ise şirk; Yüce Allah'ın ulûhiyetinde, sıfat ve fiillerinde, eşi ve ortağı bulunduğunu kabul etmektir (İbn Manzûr, ts., X: 449). Bu bağlamda şirk, ulûhiyetin hususiyetlerinden birini müstakil olarak, bir başkasına tanımaktır. Bu durum, Allah'a şirk koşulan varlıkları Allah'a müsâvî tutmak, onları bir takım yarı tanrılar saymak, yaratmada dahli olamayan şefaatçiler sanmak, ibadete hedef olmadığı halde Allah gibi emir ve yasakları yerine getirilmek, yaratıklar üzerinde tam bir hüküm sahibi kabul etmek ve Allah'ı sever gibi onları sevmek sûretiyle olabilir (Yıldırım, 1987: 285; Kılavuz, 1994: 60).

Semantik açıdan bakıldığında şirk kelimesinin hem sözlük, hem de terim anlamında Kur'an' da kullanıldığı görülmektedir. Şöyle ki, Hz. Musa (a.s), tebliğ vazifesinde,

kardeşi Hz. Harun'un (a.s) da bu vazifeye ortak kılınması için Cenâb-ı Hakk'a dua etmişti. Tâhâ Sûresi 32. ayetinde “*Onu bu işime ortak et*” cümlesinde şirk kelimesi, kelimenin sözlük anlamında kullanılarak, tebliğ vazifesindeki ortaklığı ifade ettiğini göstermektedir. Hz. Lokman'ın (a.s) oğluna tavsiyesinin anlatıldığı Lokman Suresi 13. ayette geçen, “*Yavrucuğum! Sakın Allah'a eş, ortak uydurma! Çünkü şirk, pek büyük bir zulümdür*” ifadesindeki “şirk” kelimesi ise İslâmî veya dinî anlamı taşımaktadır ki, câhiliyede şirk masterına bu mananın yüklendiği bilinmemektedir. Tabi birçok kelimeye olduğu gibi, şirke de dînî anlamını kazandıran kelimenin geçtiği siyaktır. İnsanların zatına, sıfatlarına ve e'f'aline bir şeyleri ortak koştukları varlık “Allah” ve ortaklığa konu olan şey de “ulûhiyet” olunca, şirk kelimesi İslâmî anlamını kazanmaktadır (Ekin, 2002: 44).

Kur'an'da “şirk” örnekleri şöyle anlatılmaktadır: Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte Allah'tan başkasına secde ve ibadet edip, onu Allah'tan daha çok sevmek (bk. Fâtiha, 1/5; Bakara, 2/165; Fussilet 41/37), Allah'ın dışında başka bir varlıktan yardım istemek (Fâtiha, 1/5; Nisâ, 4/117; En'am, 6/41; Ra'd, 13/14; Cin, 72/18), ortak koşulan bazı şeyleri Allah'a yardımcı tahsis etmek (bk. En'am, 6/100; Kehf, 18/51), putları şefaatçi kabul etmek (bk. En'am 6/94; Yunus, 10/18; Rûm, 30/13; Zümer, 39/3), Allah'a kız veya oğlanlar isnat etmek (bk. Nisa, 4/117; Mâide, 5/18; En'am, 6/100; Nahl, 16/57; İsra, 17/40; Meryem, 19/88; Enbiya, 21/26; Sâffât, 37/149; Zuhuruf, 43/16; Tûr, 52/39), din adamlarını râb edinerek onların helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul etmek (bk. Âl-i İmran, 3/64; Tevbe, 9/31; Şûarâ, 26/98) ve putlara ve yıldızlara kurban kesmek (Mâide, 5/103) gibi davranışlar Kur'an'a göre Allah'a ortak koşmaktır (Dihlevî, 1994, I: 228).

Şirkin kalbî (itikadî) ve amelî boyutu vardır. Kalbî boyutu, Allah'ın, esmasında ve fiillerinde dengi, ortağı ve yardımcısı konumunda varlıklar, sahte tanrılar icat etmek, varlığın tasarrufunda bâtil tanrıların etkisi olduğunu zannetmek, güç, irade, hâkimiyet, yaratma, diriltme, rızık verme vs. gibi ilahi sıfatlardan birini herhangi bir varlığa yakıştırmak ve bunlara inanmaktır. Şirkin amelî boyutu ise, Allah'ın yasağına rağmen bir insana veya otoriteye itaât etmek gibi amelleri kapsar (Yusuf, 12/106; Ünal, 1986: 375; Ekin, 2001: 48). Nitekim Fatiha Suresi'nin 4. ayetinde “*Ancak Sana ibadet eder,*

ancak Sen'den yardım dileriz” buyurularak amelî şirk de i'tikadî şirk gibi reddedilmiştir.

Şirk ve tevhit, hayatın her alanında söz konusudur. Müşrik, bilerek veya bilmeyerek Allah'a ortak koşma sefaletine düşen insandır. Tevhid, Allah Teâlâ'yı bir, tek, yegâne, eşsiz, benzersiz, eksiksiz, başlangıçsız, sonsuz, her şeyi yoktan var eden, her şeye egemen olan en üstün güç olarak bilmek ve böylece inanmaktır (Aydın, 1995: 125). Akla ve vicdana dayanmak tevhide; kayıtsız şartsız bağlılık, haklı haksız övgü ve her çeşit kutsama ise şirke götürür (Sıddıkî, 1990: 137- 138). Şirk, yaratıcı kudretin niteliklerini yaratılmışa vererek, oluşun yolunu tıkamaktadır. Yahut da, oluşun sunduğu armoniyi bozup varoluş zevkini lekelemektedir. Bu yüzdendir ki Nisa Suresi 48. ayette, Allah'a şirk koşan kimsenin, çok büyük bir sapkınlık ve karmaşa içine düştüğü ve böyle birinin aynı surenin 116. ayetinde, önü alınmaz bir karanlığa da mahkûm olacağı belirtilmiştir.

Bunlardan anlaşıldığına göre, şirk ve küfür birbirine yakın iki kavramdır. Biri sadece Allah'a ortak koşma sonunda meydana gelir, ikincisi ise küfür olduğu bilinen bir takım inançların kabulü, fiillerin işlenmesi, sözlerin söylenmesiyle gerçekleşir (Kılavuz, 1994: 75). Yani küfür, iman ve İslam esaslarının hepsini veya bir kısmını inkâr etmek iken, şirk Allah'ı birleme manasındaki tevhid akidesine zıt bir inançtır. Şirkte gizli bir Allah inancı görülür, fakat O'na eş koşma söz konusudur. Bazen ise eş koşulan varlık ilah mertebesine yükselir, İlah ise unutulur (Gölcük ve Toprak, 1988: 114). Vahye tâbi olmamak veya Allah'ın mutlak birliğini tanımamak noktasında ise küfür ile şirkin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Yine her iki günahı işleyenler, yani kâfir ile müşrik, işledikleri amelin boş olması ve cezaları yönünden de aynı akıbeti paylaşmaktadırlar (Macit, 1992: 23- 24).

Geçmişleri taklit etmek Kur'an'da en çok üzerinde durulan şirk âmillerinden birini teşkil eder. Antik çağda müşrik toplulukların çoğu, geçmişlerine olan saygılarını, atalarına tapma derecesine vardırmışlardır. Kur'an'ın ilk muhatapları olan müşrikler arasında, dar anlamda bir “atalar kültü” görülmesi bile, onlardan gelen her şey üzerine körü körüne titredikleri meydandadır (Akkuş, 2008: 99- 128). Bu Kur'an'ın ısrarlı hücumlarına hedef teşkil eder. Bugün tecrübelerle öğrenilmiş gerçeklerden kabul edilmektedir ki, gelenekler, saçma bile olsalar, insan toplumları içinden kolay kolay

uzaklaştırılmamaktadır. Birçok kimse geleneğin gereğini yerine getirmeye devam etmektedir.

Kur'an'da Ulûhiyet konusunu inceleyen Suat Yıldırım, şirke götüren sebepleri düşünmemek, bilgisizlik, şüphecilik, antropomorfizm (Allah'ı insanlara benzetmek), boş arzuları, basit duyguları ilahlaştırmak, kibir, gelenekperestlik ve taklit, baskı-zorlama, refahla şımarma, şeytan aldatması şeklinde sıralamaktadır (Yıldırım, 1987: 285- 299).

Bedihî olarak denebilir ki: Kur'an şirke karşı amansız bir mücadele başlatmış (Ulutürk, 1985: 265) ve sonuna kadar bunu sürdürmüştür. Ona asla müsâmahâ etmemiş, bu nedenle şirkin Allah'ın sınırsız merhametine bağlı affin dışında kaldığını beyan etmiştir (Nisa, 4/48, 116; Elmalılı, 1979: 2/286- 291). Şirk içinde bu âlemden ayrılanlar, Allah'ın affını bekleyemezler. Bu vaziyette âhirete geçenlere orada, rahmet ve bağış dilediklerinde *“Allah'a ortak koşmada dayandıklarınız, ortaklarınız nerede ?”* denecektir.(bk. En'am, 6/23; Nahl, 16/27; Kehf, 18/52; Kasas, 28/63, 74; Kalem 68/41). Yine müşriklerin bütün amellerini boş işler olarak tanımlamış (En'am 6/88; Mâide 5/5; Yazır, 1979: 3/36- 39) ve şirk dışında kalan tüm günahların ise, Allah istediği takdirde affedileceğini Kur'an açıkça bildirilmiştir (Nisâ, 4/41, 116).

Netice olarak denebilir ki, Allah'ın sevgisi ortaklık kabul etmez. Allah sevgisi, mutlaka eşsiz ve diğer varlıklara karşı duyulan sevgiden farklı olmalıdır, hepsini bastırarak düzeyde güçlü olmalıdır. Müslüman veya mü'min olduğunu söyleyen bir kişinin en uzak durması gereken eylemlerin başında şirk gelmektedir.

1.7.1. Büyük Şirk ve Küçük Şirk (Şirk-i Hafî)

Bu noktada şirk, büyük şirk-küçük şirk veya şirk-i hafî olmak üzere ikiye ayrılır:

Büyük şirk, Allah'ın ortağı olduğunu iddia etmektir ki, bu inkârın ve küfrün en büyüğüdür (İsfehanî, 1961: 452). Hz. Peygamber'in hadislerinde de büyük şirke dair birçok açıklama vardır. Bir keresinde İbn Mesûd'un, “En büyük günah hangisidir?” diye sorması üzerine Hz. Peygamber, “Seni yaratan Allah'a bir şeyi eş ve denk tutmandır.” diye cevaplamıştır (Müslim, “İman”, 141). Diğer iki rivayette ise, şirki büyük günahların en büyüğü olarak ve yedi helak edici günahın ilki olarak saymakta ve daima başta zikretmektedir (Müslim, “İman”, 142).

Küçük şirk (şirk-i hafî) ise, bazı iş ve fiilleri icra ederken, Allah dışında kişilerin rızasını da hesaba katmaktır. Riyakârlık ve münafıklık bu cümledendir (Hanbel, 1992, II: 30). İnsan hakka dayalı olmayan bazı değerlere ve kavramlara kutsallık vererek bazı meslek, makam, spor ve sanatlara aşırı bağlılık göstererek de müşrik konumuna düşebilir (Ünal, 1986: 372- 373).

İzmirli İsmail Hakkı meseleyi daha ayrıntılı bir şekilde ele almış ve şirkin beş çeşit olduğunu ifade ederek şöyle sıralamaktadır:

1. Şirk-i İstiklâl: İki müstakil ilah ispat edenlerin şirkidir. Mecûsilerin, müşriklerin şirkleri ve Seneviyye bu gruba dâhildir.
2. Şirk-i Teb'iz: Cenab-ı Hakk'ın bir olduğunu söylemekle beraber, ilahlardan mürekkep olduğuna inananların şirkidir. Teslis inancı buna örnektir.
3. Şirk-i Takrib: Âlemlerin yaratıcısının bir olduğunu söylemekle beraber, Allah'a yakınlık hâsıl etmek ve Allah katında şefaathçi olması için Allah'tan başkasına, heykellere ve putlara tapanların şirkidir. İlk dönem cahiliye Arapları ile bütün putperestler bu gruba dâhildir.
4. Şirk-i Taklîd: Sırf başka birini taklit ederek Allah'tan başkasına, putlara ibadet edenlerin ve esnama ilah ismini verenlerin şirkidir. Cahiliye Araplarının şirki buna örnektir.
5. Şirk-i Esbâb: Eşyanın tabiatının hakiki müessir olduğuna inananların şirkidir. Tabiiyyûn ile onlara tabi olanların şirkleri buna dâhildir (İzmirli, 1981, II: 266).

BÖLÜM 2: AHİRET VE AHİRETLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

Ahret, Kur'an'ın en önemli ve temel konularından biri olup, İslam dini ve akidesinde ve bir bütün olarak Müslümanların hayatında merkezî bir konum teşkil etmektedir. Böyle önemli bir mesele olan ahiret konusunu incelediğimiz çalışmamız içerisine, ahiret ve ahiretle ilgili bilgilerin genel olarak işleneceği bir bölüm oluşturmayı uygun gördük. Zira adından da anlaşılacağı üzere çalışmamız, ahiret konusu tabanına oturtularak hazırlanmıştır. Meselenin izahının kolaylaşması için bunun daha verimli olacağı kanaatindeyiz. Ahiret kavramı, araştırmanın temel kavramlarının verildiği birinci bölümde izah edildiğinden, ikinci bölüme, “Kur'an'da ahiret kavramı” bölümünden başlanacaktır.

2.1. Kur'an'da Ahiret Kavramı

Vahiy ürünü bir kitap olan Kur'an, aynı kaynaktan gelen kendinden önceki kitapların oluşturduğu geleneğin son noktasıdır. Bu son kitabın temsilcisi Hz. Muhammed, Hz. Âdem' in, Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın hep birbirlerini destekleyen tebliğlerini insanlara yeniden iletmiştir. Bütün diğer peygamberler gibi Hz. Peygamber de, bu aynı misyonun bir üyesi olarak insanlara tevhidin asla değişmeyen aynı ana prensiplerini son defa getirmiştir. Bu değişmezliğin akla gelen iki gerekçesi şunlardır: İlki bütün tebliğlerin aynı kaynaktan gelmiş olması, ikincisi de bunların aynı muhataba, yani insana iletilmiş olmasıdır. Zaman, mekân ve tebliğciler değişse de bu iki unsurun aynı kalması, prensiplerin de değişmezliğini zorunlu kılmıştır.

Sözünü ettiğimiz ana prensipler ise, Allah ve ahiret inancı olarak iki noktada belirlenmiştir. “*İman edenler ile Yahudiler, Sâbiiler ve Hıristiyanlar'dan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir.*” ayetiyle Kur'an tesis etmek istediği tevhid dininin esasını, başta gelen bu iki doktrin ile teşkil etmektedir (Draz, 1983: 88).

2.2. Kur'an'da Ahiret Kelimesi ve İlgili Diğer Kavramlar

Daha önce de zikrettiğimiz gibi lügatta “son ve sonraki” anlamlarına gelen ahiret kelimesi, Kur’an’da yüz on yerde geçer. Bu yerlerde, ahiret kelimesinin üç farklı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Kur’an’da lügat manasıyla kullanıldığı yerler vardır: Hadid Suresi 3. ayette “*O, ilktir, sondur*” şeklinde ve Necm Suresi 25. ayette “*Son da ilk de Allah’ındır.*” ifadesi buna örnek gösterilebilir.

2. Ahiret hayatın bütününü ifade etmek için, kelimenin farklı terkiplerle kullanıldığı yerler vardır: Bunun yirmi altısında müzekker ve “el- yevm” kelimesine sıfat şeklinde “el-yevmü’l- âhir” (son gün), dokuzunda “dâr” ile sıfat veya isim tamlaması halinde “ed- dârü’l-âhire” (son ikamet mahalli), birinde “en- neş’etü’l- âhire” (son hilkat) tarzında, elli yerde de “dünya” ile ilişkili olarak zikredilir. El- âhirenin yalnız olarak kullanıldığı yerlerde de “ed- dârü’l- âhire” tamlaması manasında olduğu kabul edilir. Bu kullanış şekillerinden anlaşılacağı üzere ahiret mefhumu ile dünya mefhumu arasında sıkı bir münasebet vardır. Ahiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir (Topaloğlu, 2004: 543).

3. O günün bütününü değil de, o hayatın evrelerini ve özelliklerini ifade etmek üzere de bazı kelimelere yer verilmiştir. Söz gelimi, âhiretin başlangıcından kıyâmetin bir anda oluşunu ifade etmek üzere “es- sâa”, vukuuna dair bulunabilecek şüpheleri giderecek olan gerçeklik özelliğini vurgulamak üzere “el-hâkka” denildiği gibi; koparacağı gürültü sebebiyle “el-kâria, et-tâmme”, her şeye boyun eğdiren, çıkaracağı kulakları patlatan sestten dolayı “es-sâhha”, kıyâmet ve diriliş mezardan kalkışı ifade etmek üzere “yevmü’l-kıyâme”, “yevmü’l-ba’s”, “yevmü’l-hurûc” ve “yevmü’n-nüşur” gibi izâfetler âhiret hayatının bir evresi olarak kullanılmıştır. Kezâ hesap vermek üzere gerçekleşecek olan toplanmayı ifade etmek üzere “yevmü’l-cem”, iyilerle kötülerini birbirinden ayırmayı dile getirmek üzere “yevmü’l-fasl”, hesap vermeyi anlatmak üzere “yevmü’l-hisab” tamlamaları kullanılmıştır. Ayrıca âhirette insanın duyacağı pişmanlığı ifade etmek üzere “yevmü’l-hasre”, “yevmü’d-dîn”; sürekliliği ifade etmek üzere “dârü’l-huld”, “dârü’l-karâr” ve “dârü’l-mukame” tabirlerine yer verilmiştir.

2.3. İslam Dini’nde Âhiret ve Önemi

İslam Dini, ahiret inancına büyük önem vermiştir. Bu sebeple Kur'an'da hem Mekki hem Medeni Surelerde ahiret inancı pekiştirilmiştir. Hemen hemen tüm surelerde ahiret gününden bahsedilmektedir. Mesela, Âhiret, Leyl Suresi 13. ayette geçen “*Şüphesiz ahiret de dünya da bizindir.*” ayetinde birinci hayat için “*ülâ*”, ikinci hayat için “*ahiret*” ifadeleri kullanılarak, dünya hayatının devamı, sonsuz yeni bir hayata ad olarak kullanılmıştır.

Öldükten sonra dirilme ve insanın yapmış olduklarından dolayı hesaba çekilme fikri, çok eski zamanlardan beri insan aklını meşgul eden konulardan biri olmuştur. Kabul ve red noktasında ise düşünceler birbiriyle çarpışıp durmuştur. Bunun için de pek çok insan, ahiret karşısında kendilerini uyararak insanlara karşı sırtlarını dönmüşlerdir. Neticede de insanlar, Mü'min Suresi 59. ayetinde, “*Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar*” şeklinde anlatıldığı gibi, kıyametin ve arkasından gelecek olan yeni hayatın vukû bulmayacağı vehmine kapılıp inkâr yolunu tutmuşlardır.

Oysaki, akl-ı selim ile düşünen her insan, kendisinde bulunan adalet, sorumluluk, ebedilik duygusu ile insanın başıboş ve amaçsız yaratılmadığı fikrinden hareketle, ahiret hayatının varlığını kabul edebilir.

Ahirete inamanın önemi meselesine gelince, Kur'an'da ahiret kavramının tek başına zikredilmediği, tam tersine farklı ilgilerle ilişkilendirilerek dile getirildiği görülmektedir. Bunları şu örneklerle özetlemek mümkündür:

1. Bakara Suresi'nin 1- 4 ayetlerinde gayba inanan, namaz kılan, Allah'ın verdiği mal ve serveti O'nun hoşnutluğu uğrunda harcayan, Hz. Muhammed'e ve ondan önceki peygamberlere indirilen vahye ve ahirete inanan kimselerden söz edilmekte ve Kur'an-ı Kerim'in bunlar için yol gösterici olduğu ifade edilmektedir.

Bu sayılan beş şey arasında güçlü bir ilgi vardır. Allah ve melek gibi gaybî gerçeklere ve Allah elçilerine inen kitaplara inanmak, aynen ahirete inanmak gibi imanın rükünlerindedir. Namaz kılmak ve zekât vermek de İslam'ın şartlarındandır. Yani bunların hepsi imanın bütünlüğü içerisinde bir bütündür. Gaybî gerçeklere inanan insanın ahirete inanmaması düşünülemez. Yine namaz kılan ve zekât veren insanın da mutlaka ahirete imanı vardır. İşte ahiret, bu güçlü ilgi nedeniyle başta tevhid olmak

üzere, imanın diğer unsurları yanında ve onları tamamlayıcı olarak ayet-i kerimede yerini almıştır.

2. Allah Teâla birçok ayet-i kerimede, mesela Mâide Suresi 5. ayette “*Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır.*” şeklinde olduğu gibi, kötü iş yapanların ahirette ağır şekilde cezalandıracağını açıklamıştır. Bu nedenle bu açıklamalardan, insanın işlediği fiilden daima sorumlu olacağı ve eğer pişman olmamışsa öldükten sonraki âlemde bunun hesabını vereceği anlaşılmalıdır.

3. İman eden, iyi ve hayırlı faaliyetlerle bu dünyada Allah Teâla’ nın hoşnutluğunu kazanan kimseler için de ahiret mükâfat yeridir. Yunus Suresi 64. ayette “*Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.*” şeklinde zikredildiği gibi, bu kimseler için ahirette zorluk yoktur. Ebedî olarak cennette yaşayacaklardır.

Görüldüğü gibi, ahirete inanan ve inanmayan insanların sonraki vaziyetlerinin anlatıldığı ayetlerden de anlaşılacağı üzere ahirete iman, İslam’ın iman esaslarını ayakta tutan ve birbirine bağlayan bir niteliktedir. Oldukça önemli bir yere sahiptir.

2.4. Ahirete İnanmanın Fert Üzerindeki Etkisi:

Ferdin günlük hayattaki davranışları onun dünya, varlık ve kendi hakkındaki inançlarıyla yakından ilgilidir. Kişinin “Ben kimim?”, “Nereden geldim?”, “Nereye gidiyorum?”, “Yeryüzündeki konumum ne?”, “Etrafımdaki bu düzenin anlamı ne? gibi sorulara verdiği cevap, yaşayışındaki ahlakî ilişki ve tutumlarında gizlidir. İşte bu noktada “Ahiret inancı” belirleyici bir noktada bulunmaktadır.

Dünyada yapacağı zerre kadar iyiliğin de kötülüğün de karşılıksız kalmayacağı, herkesin “ceza” sının orada verileceği düşüncesi, insanda sorumluluk bilincini meydana getirir. Böylelikle insan, yaradılışındaki mânâ ve hikmete göre davranmayı öğrenir ve kendi hayatına çekidüzen verir. Allah’ın rızasını kazanmak için salih ameller işler, kötülükten uzak durmaya çalışır. Bu meseleyi Allah Teâla insana, Kıyame Suresi 36. ayette “*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!*” ifadesinde olduğu gibi, sorumluluk içerisinde olması gerektiğini sık sık hatırlatmaktadır.

Malumdur ki, sorumluluk duygusunu kazanan kişi, hak ve görev bilinci de kazanır. Helal ve doğru şeylere yönelir, başkasının hakkını yemez. Görevini en iyi şekilde yaptığı için de iç huzuru duyar, kendine olan özgüveni artar. Yani ahiret inancı, en iyi bir otokontrol (kendi kendini denetleme) olarak kabul edilebilir.

Malumdur ki, bu dünyada herkes kendi hakkını alamaz. Herkes mutlaka ya haksızlığa uğramıştır ya da haksızlık yapıldığına şahit olmuştur. Ahirete iman ile birlikte Allah'ın adaletine inanan bir kimse, bu dünyada hakkını alamayanların öbür dünyada alacakları duygusuna sahip olduğundan, karamsarlığa düşmez. Bu iman esası, bir ümit ışığı oluverir. Zulme uğramış kimse için bir teselli kaynağı olur.

Ahirete inanan kişi hem kendisiyle, hem toplumla barışıktır. Çünkü barış duygusu adaletin meyvesidir. Bu kişi ölümle de barışıktır, ölümden korkmaz. Zira ölüm, kadının hamileliğine, onun sancısı doğum sancısına, canının çıkması da çocuğun doğumuna benzetilmiştir (İsfehâni, 1996: 222). Ölümü hayatın başka şartlardaki devamı, hakiki mutluluk ve Allah'a kavuşma olarak gördüklerinden sürekli bir iç huzura sahiptir. Hadid Suresi 57. ayette anlatıldığı gibi hayatı bir oyun ve eğlenceden ibaret görür. Dünya hayatına hırs, kin, nefret, bencillikle sarılmazlar.

Toplumunu oluşturan bireylerin, sayılan prototiplerde insanlar olduğu düşünüldüğünde, o toplumun örnek bir toplum olacağı gayet açıktır. Malumdur ki, hırs ve bencillikten arınmış bir iktisadî sistemin, adaletli ve ahlaklı idarecilerin yönetiminin ve barışın hüküm sürdüğü bir toplumun ilerlememesi için önünde hiç bir engel yoktur.

BÖLÜM 3: ÂHİRETİ İNKÂR EDENLERİN NİTELİKLERİ

Tezimizin ana konusu olan, ahireti inkâr eden kişilerin niteliklerinin anlatılacağı üçüncü bölüme başlarken, bu niteliklerin farklı insan ve toplumlarda görüldüğü belirtilmelidir. Bununla birlikte, öncelikle bu başlıkların bağlayıcı olmadığı vurgulanmalıdır. Sadece, tespit edilebilen en belirgin ve dikkati çekenleri, aşağıda belirtildiği şekilde, genel başlıklar halinde ele alınacaktır.

Şunu da hatırlatmada fayda görüyoruz: Ahireti inkâr edenlerin nitelikleri ve gerekçeleri bölümlerinde, sayılan maddelerden kibir, şüphe, dünya sevgisi ve taklide yönelme maddelerinin her iki bölümde de yer aldığı görülecektir. Bu maddeler hem inkar edenlerin nitelikleri hem de gerekçeleri olarak gösterildiğinden, tekrara kaçmadan, ana başlıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.1. Câhillik

Cehâlet dediğimizde hemen mücerret bilginin zıttı olan bilgisizlik çağrışım yapar. Oysa Kur'an-ı Kerim'de, temelde ortak bileşkeleri bulunmakla birlikte üç değişik boyutta cehaletten söz edilir: Birincisi, insanın tabiatıyla ilgili olup, hiçbir otorite önünde eğilmemeyi, ilahi güç karşısında teslimiyet göstermemeyi, kendini hür zannetmeyi ifade eder. Bu manada cehl, duygu ve hırsına yenilen sabırsız kişinin halini belirtmektedir (Ulutürk, 1985: 275; Altıntaş, 1995: 202). Bu bağlamda, Fetih Suresi 26. ayette “*Zira kâfirler, kalplerine cahiliye hâkimiyeti gibi bir hâmiyet koydular.*” şeklinde zikredildiği gibi cahiliye, cehalet kâfirlerin küfrünün temelini oluşturuyordu. Gururlu bağımsızlık ruhu, insanî olsun ilahî olsun hiçbir otoritenin önünde eğilmeyi kabul etmeyen bir şiddetli şeref duygusu olmuştur ki, kâfirleri yeni dine karşı bu kadar sert bir muhalefete itmiştir (Izutsu, 1991: 193). Onların bu peygamberî ve ilahî otoriteye karşı çıkışların temelinde cehl ruhu vardır. Allah'ın önünde eğilmeyi dayanılmaz bir küçüklük sayıyorlardı. Bir otoriteye teslim olmakla emrolunmak onlar için dayanılmaz bir küçülmeyi ifade ediyordu. İşte onlar bu manada cahildiler.

Kur'an'a göre cehlin ikinci boyutu, insanın Allah'ın ayetleri olan kâinat varlıklarını Allah'ın delilleri olarak görememesi, görünen eşya ve olayların arkasındaki ilahi iradeyi kavrayamaması, bu hususta yetersiz kalmasıdır. Hatta öyle ki Kur'an, Bakara Suresi 118. ayette *“Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir delil gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri birbirine benzemektedir. Gerçekleri bilmek isteyenlere delilleri apaçık gösterdik!”* şekilde onların sapmalarının nedeninin, delillerin yokluğu veya azlığı olmadığını belirtmiştir. Buradaki, “bilmeyenler” ifadesi, ilahiyat sahasında bilgiden yoksun olanlar veya bilgili bir tarzda davranmayanlar manasında kullanılmıştır (Yazır, 1979: I/480).

Cehlin üçüncü boyutu ise, bir şey bilmeme (İbn Manzûr, ts., XI/129) anlamına gelen, cehlin en iyi bilinen klasik manasıdır. Şu halde vahiy bilgisine olan ihtiyaç kaçınılmazdır. Aslında, cahiliye döneminde “cehl” kelimesi, “hilm” kelimesinin zıddı olarak kullanılırdı (Karagöz, 2007: 86). Hilm ise, öfke anında itidâlini yitirmemek ve sakin kalıp öfkesini yenmek demektir. En ufak kızgınlık anında parlayan sabırsız kişinin, öfkenin pençesine düşmesi halini ifade ederdi. “Cehl” bu haliyle aslında hilmin zıddı iken, ilmin zıddı haline gelmiştir. Türkçe’de bazı bölgelerde delikanlıya câhil denilmesinde bu mana saklıdır (Ulutürk, 1986: 225).

Kısaca cehâlet, ister formel eğitim görmemiş, okur-yazar olmama anlamında, isterse dînî hakikatlerden habersiz olma anlamında olsun, bilinmesi gereken hususlardan insan müdrikesinin habersiz kalma hali demektir (Akçay, 2002: 197). Bundan dolayı, İslam'ın getirdiği hak bilginin zıddı olduğu için İslam öncesi devre “cahiliye” olarak nitelenmiştir.

Câhiliyenin değer yargıları, İslam esaslarına çoğu zaman zıt unsurlar olduğundan dolayı Kur'an'ı bilmemek, âhireti reddetmek, peygamberi tanımamak sonunda ulûhiyeti inkâra götürmektedir. Hele bir de inatla birleşince insanda değişmez özelliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dînî eğitim ve öğretimin eksik yapıldığı yerlerde cahiliye değer yargılarının “günümüzün câhiliyesi” olarak ortaya çıkma ihtimali her zaman mevcuttur. İlmin azlığı ve cehâletin yaygınlaşması insanların din konusunda bilgi sahibi olmamalarına yol açar. Bu da muhakkak ki, toplumda bozulmaları ve nihayet dalâlete sürüklenmeyi beraberinde getirecektir.

3.2. Ciddiyetsizlik

“Ciddiyet” kavramının en temel anlamı ağır başlılıktır. Önem verilen, titizlik gösterilen, sağlam ve güvenilir olan iş, eylem, söz ve davranışlar ciddiyet kelimesi ile karşılanır. Şaka, gevşeklik, laubalilik kavramları yerine göre ciddiyetin zıddı olabilir (TDK., 1988, II:259). Arapça’da düz arazi, düzeltmek için kesilen elbise, gece ve gündüz birer gerçekliği ifade ettiği için bu kökten değişik formlarla ifade edilir. Geniş, düz ve işlek yola bu nedenle “cadde” adı verilir. Büyük kuyu ve adama “cûd”, şans sahibi olmak ve saygı ve hürmet görmek ise “ced” kelimesi ile karşılanır. Ced aynı zamanda insanın annesinin veya babasının babası anlamına da gelir (İsfehanî, 1961: 188). Buna göre ciddiyetsizlik ağır başlı olmayan, hayatı ve ilahi fenomenleri titizlikle incelemeyen, onları önemsemeyen, söz, davranış, iş ve eylem olarak sağlam ve güvenilir olmamayı tanımlamış olmaktadır. Akıl ve vicdanın, insaf ve adaletin rahatlıkla kavrayıp takdir ettiği geniş ve düz yolunu izlemeyen insan, ciddiyetsiz davranıyor demektir.

Dînî perspektiften bakılacak olursa, hayatı ve imkânlarını hercai bir şekilde ve hoyratça kullanan, oyun ve eğlence dışında kalan özel ve genel meselelere eğilmeyen, saçma ve değersiz işlerle hayatını tüketen, nasihat ve öğütleri dinlerken bile akılı ve gözü oyun ve eğlencede olan insanı biz ciddiyetsiz olarak tanımlamaktayız (Kurtubî, 1967: XI: 217). Enbiya Sûresi’nin iki ve üçüncü ayetlerindeki “*Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir uyarı gelse, onlar bunu, hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir.*” ifadesi, insanın bu dünyada oyun, eğlenceye dalıp bu kadar büyük nimetlerden mahrum olmayı kabullenmesi, onları kaybetmesine önem vermemesi gevşekliğini, laubaliliğini ve ciddiyetsizliğini ortaya koyar (Elmalılı, 1979, VII: 4751-4752).

Bu bağlamda Kur’an Hadîd Suresi’nde, insanı gerçekten sarsıcı ve sert biçimde uyarır: “*İyi bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence; bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, boy atmış hali çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer-çöp olur.*” ve yine Zuhrûf Suresi 83. ayette “*Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günleriyle yüz yüze gelene kadar saçma işlere dalsınlar, oynayadursunlar.*” şeklinde ihtarlarda bulunmuştur. Yani bu insanlar dünyaya dalıp, âhiret hayatını kabul etmeyen, hakka dayalı olmayan ve sağlıklı temeli bulunmayan

işlerle dünyanın bin bir çeşit oyunlarına ölüm kendilerini yakalayana kadar dalıp giderler. Âhirette ise çetin bir azap vardır. İnsanlar genelde dünya hayatına kapılır, oyun eğlenceye dalar, güzelliklerine gönlünü kaptırır, mal ve evlat sevgisi ve hırsı onun tüm mesâisini alır. Onunla ilgilenir, gücünü ve yeteneklerini onlar için kullanır, onları elde edince de onlara sırtını dayar. Övünür, böbürlenir, üstünlük taslamaya kalkar ve nihayetinde Rabbini ve âhireti unuttur (Kurtubî, 1967: 11/684).

3.3. Gâfillik

“Gaflet” koruma, korunma ve dikkat azlığından dolayı insanda meydana gelen unutkanlık (İsfehânî, 1961: 543) demektir. Âhîret hayatı için gereken hazırlığı yapmamaktır (MEB, 2009: 103). Gâfillik ile, herhangi bir şeyin gerektirdiği sûret ve kavramın akılda mevcut olmakla beraber o şeyin tasavvurunun yokluğu kastedilir (Akçay, 2001: 200). Unutma ile gaflet birbirine yakın anlamlı görülseler bile, unutmada hem hafızadan hem de müdrikeyden bir şeyin sûretinin yok olması söz konusudur. Unutmanın yeniden hatırlanması için yeni bir sebebe ihtiyaç duyulur. Unutma ve gâflet arasındaki benzerlik ise, peygamberler dâhil her insanın maruz kalması ve ilmin zıddı olmalarıdır (Müslim, “İman”, 201- 202).

“Gaflet” kavramı Kur’an’da Allah ve insanların fiil ve davranışlarını anlatmada kullanılmıştır. Birçok ayette Allah’ın insanların yaptıklarından gâfil olmadığı bildirilmiştir (bk. Bakara, 2/74, 85, 140, 149; Al-i İmran, 3/99). Burada Allah’ın gâfil olmaması demek, insanların gizli-âşîkar, az-çok, iyi-kötü bütün yaptıklarından ve söylediklerinden haberdâr olması demektir. İnsan açısından gâflet ise, Kur’an’da genellikle yerme göstergesi olarak ifade edilmiş, insanın yaratılış gayesini, kulluk görevini, Allah’ı ve ayetlerini, âhireti ve hesabı unutması, dînî görevlerini terk etmesi, dünyaya dalıp âhireti bırakması... olarak ifade edilmiştir (Karagöz, 2007:193- 194).

İlk nâzil olan ayetlerin Allah’ın kudretine dâir işaretler taşıdığı dikkat çekicidir. Evrende Allah’ın kudretine dâir birçok işaret herkesin gözünün önünde durmasına rağmen, insanların çoğunun gaflet içerisinde olması, vahiy yoluyla insanların dikkatlerinin bu işaretlere çekilmeye çalışıldığını göstermektedir. Vahye rağmen dikkatsizliklerini sürdürmeye çalışanlar gaflette kalırken, vahiy karşısında olumlu tavır takınanlar gafletten kurtulmuşlardır.

Allah'ın ayetlerine vâkıf olabilmek için, nefsi gafletten temizlemek gerekir. Bununla ilgili Ra'd Suresi 3-4. ayetlerde Allah'ın ayetlerinin ancak saf düşünce ile keşfedilebileceği anlatılır. İnsanların haktan yüz çevirmelerinin nedenlerinden biri gaflettir. Muhammed Suresi 36. ayette, insanı gaflete sevk eden hususların başında hayatı oyun ve eğlence saymak geldiği zikredilir. Eğlencelerin toplumda yaygınlık kazanması yüzünden, insanların dikkati oyalayıcı şeylere çekilip duyarsızlaşma türünden bir sersemlik meydana gelmektedir (Nursi, 1991: 168). Hayatı oyun ve eğlence sayanlar, ciddiyetsizlik içerisinde olaya baktıklarından dolayı da ahiret ahvâline dâir hatırlatmaları unuturlar. Bu hayatta yaptıkları eylemlerden sorulacağı düşüncesine iyice duyarsızlaşırlar. Oysa, Allah kişinin kalbini tefekkür, ibadet ve eylem vasıtasıyla ayetlerine açtığını belirtmiştir. Al-i İmran 191. ayette, *“Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: ‘Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru’”* ifadesiyle ancak gafletten sıyrılmış insanlar kastedilmektedir.

Kur'an'da A'raf Suresi 146. ayette *“Yeryüzünde haksız yere böbürleneni, ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler yine de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler. Bu durum ayetlerimizi yalanlamalarından ve onların gâfil olmalarından ileri gelmektedir.”* ve yine A'raf Sûresi 179. âyette *“Andolsun, biz cin ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışız. Zira onların kalpleri vardır ama onlarla gerçeği kavramazlar; gözleri vardır, lakin onlarla görmezler, kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir.”* buyurularak gaflet içerisinde olanların özelliklerinden bahsedilmektedir. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere, gaflet içinde olanlar öncelikle fitratlarındaki ilahî özden habersizdirler. Hakikatleri bilinç ve duygularıyla algılayamadıkları gibi, kâinattaki eserlerden kulaklarına ulaşan ilahi mesajları da duyamazlar. Vicdan denen alıcıları paslanmıştır (Yazır, 1979, IV:2338).

İşte gafletin gözlerini perdelediği kimselerin akıllarında ve dimağlarında, Allah, peygamber, dünya, ahiret, imtihan... gibi meselelerde hak bilgiler olsa da, zamanla hakikatler idrakten uzaklaşır. Bu hal uzun müddet devam ettikçe, kişi şehevî arzu ve isteklere yöneldiği takdirde kalbin bunlara yönelişi artar, şehevî arzuların

bataklıklarında boğulur, onu alışkanlık haline getirir ve vakitlerini boş işlerle boş yere harcamaktan hoşlanır bir hale gelir. Yani insan devamlı surette kalbinin gafletten uyandırmaya ve uyanık bulundurmaya çalışmazsa, gaflet perdesi kalbi kaplar, dolayısıyla insan Allah'ı unutmaya yüz tutar (Nursi, 1991: 13).

3.4. Çabuk Aldanma

İman, güvenin; inkâr, güvensizliğin bir göstergesidir. Bu sebeple, imanda; bir değerler bütününe şuurlu bir bağlanma, bir teslimiyet söz konusu iken; inkârda, körü körüne bir saplantı kendini göstermektedir. Bu saplantının temelinde, genel anlamda, aldanma ve aldatma yatmaktadır.

Her münkir, aldandığını ahiret hayatında fark edecektir. Bakara Sûresi 167. ayetinde *“(Kötülere) uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.”* şeklinde onların durumları anlatılmaktadır. Bu aldanma, kişilerin birbirlerine karşı yaptıkları telkinler neticesinde gerçekleşeceği gibi, şeytanların insanlara vesveseler vermesiyle de vukû bulur. Haşr Suresi 16. ayette anlatıldığı gibi, *“Zira, şeytan, insana, ‘inkâr et’ der. İnsan inkâr edince de, ‘Ben, senden uzağım, çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım’ der”. En’am Suresi 112 ve 113. âyet-i kerimelerde de şöyle bildirilmektedir: “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar... Ahireti inkâr edenlerin kalpleri ona (o yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçu işlemeye devam etsinler diye böyle yaparlar”.* Bu ayet-i kerimelerde ise, şeytanların, birbirlerine dalâlet ve şer işlemleri için vesvese verdikleri, insanları aldatmak ve onlara tuzak kurmak için süslü ve yaldızlı laflar, batıl sözler telkin ettikleri bildirilirken, ancak ahireti inkâr eden kâfirlerin kalplerinin bu yaldızlı sözlere meyledeceği vurgulanmaktadır ki, bu da, onların muhakemelerinin zayıf olduğunu, basîret sahibi olmadıklarını, basit şeyler karşısında metânetlerini kaybederek akıllı davranamadıklarını, gerçeği kavrayamadıklarını, çok çabuk aldanabildiklerini göstermektedir. Çünkü, söylenen süslü söze ilk etapta kanma, aldanmanın en alt basamağıdır.

3.5. Güvensizlik

Ruhsal dengenin sağlanmasına esas teşkil eden unsurlardan biri güven duygusudur. Gerçek manada güvenilebilen tek varlık ise Yüce Allah'tır. Eğer insanlar başka dayanak ve sığınaklar arayacak olursa elbette ruhsal denge sarsılacak, sıkıntı ve gönül darlığı meydana gelecektir. Belirtmek gerekir ki; sıkıntı, özü itibariyle şuur dışıdır ve ele avuca sığmayan çok şekilli bir psikolojik gerçekliğe sahiptir. Gerçek sıkıntı, umulmadık tarzda belirir; bir hayalet gibi nereden geldiği ve ne istediği bilinmez. Bütün ruh hastalıklarının altında sıkıntı yer alır; her marazi belirti bir sıkıntıyı saklar ve açığa vurur (Hökelekli, 2008: 112).

İnsanda güvensizlik duygusu doğuran sebeplerden biri inançsızlıktır. İnsanda şahsiyet bütünlüğü sağlayan değerlerin kaybının veya belli ölçüde zarar görmesinin, insan benliğinde sarsıntı meydana getirmesinin sebebi, güvensizlik duygusunda aranmalıdır. İnsan bağlandığı değerlerin tehlikeye düşmesi halinde; güvensizlik duygusuna kapılır. Kendisini iyice yalnız hissetmeye başlar ve kendisini kurtarabilecek bir güç arar (Öner, 1985: 35). Güvensizlik duygusu stres ve sıkıntı doğuran sebeplerden biridir. Stresten kurtulmanın yolu da bu duygudan kurtulmakla olur. Kurtulmanın en emin ve gerçekçi yolu ise Allah'a bağlılık ve teslimiyetten geçer. Allah'a teslim olan, O'nun hem dünya hem de âhirette kendisine teslim olanlarla beraber olacağını bilir. Bütün beşeri ihtiyaçlarda, sığınılacak manevî bir kuvvete, dayanılacak güvenilir bir varlığa iman etmek de ruhun bir ihtiyacıdır. İnsan için bu âlemde Yüce Allah'tan başka sığınılacak, güvenilebilecek bir varlık yoktur.

Kısacası, malumdur ki, dünya zorluklarla dolu bir dâr-ı imtihandır. İnsan başına gelecek, kendisini sarsabilecek her türlü hâdise karşısında kişiliğini koruyabilmek için güveneceği, dayanacağı bir şeye ihtiyaç duyar. Yüce yaratıcıya inanmak ve O'nun âhiretteki adaletine güvenmek insanı âhirette rahatlatacağı gibi bu dünyada da rahatlatacaktır. En'am Suresi 81 ve 82. ayetlerde, *"Allah'a ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Oysa siz, Allah'ın hakkında size bir delil indirmediği bir şeyi ona ortak koşmaktan korkmuyorsunuz. İki taraftan hangisine güvenmek daha gereklidir, bir bilerseniz. İşte güven onlara, inanıp imanlarına şirk karıştırmayanlardır. Onlar hidâyete erenlerdir"* ifadesinde, söz konusu güvenliğin kıyamet gününde güvende olma şeklinde

yorumlandığını görüyoruz. Fakat Hz. İbrahim'in korkusuzca göstermiş olduğu tavrından, bu güvenliğin dünyada da geçerli olduğu ve aynı şekilde müşriklerin de güvensizlik içinde oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü imandan yoksun olanlar güven içinde değildir. Ortak koştuğu ilahlar ona güven telkin edemez. Âhirete inanmadığı için geleceğe yönelik bir güvencesi yoktur. Her yönden güvenceden yoksun ve korumasızdır.

3.6. İtirazda Bulunma

İtiraz, bir düşünce, karar veya eylemi benimsemeyerek, önceki benimsenen karara karşı çıkmaktır. Söylenen söze, önerilen anlayışa, varılan karara alternatif bir görüşü bulunmak, bu nedenle onlara karşı çıkmak anlamını taşır. (TDK, 1988:, I: 735)

Bireylerin ve toplumların İslam'a karşı takındıkları tavırların en olumsuzlarından biri peygamberlikle ilgilidir. Ancak azim sahibi insanların üstesinden gelebilecekleri ağır ve büyük bir sorumluluk olan peygamberlik Yüce Allah'ın ehliyetli gördüğü kimseler arasında yine onun seçmesi ile gerçekleştirilebilecek bir fenomendir. Hac Suresi 75. ayet ve Sad Suresi 47. ayette zikredildiği gibi peygamberlik, miras yolu ile gâlip gelmek ve üstünlüğü ele geçirmek gibi yollarla elde edilemez.

Bu itirazlar tahmin edileceği üzere, sadece peygamberlik müessesesi ile sınırlı kalmıyor. Müşrikler itiraz ettikleri peygamberin getirdiklerini de itirazla karşılamaktadırlar. Bu itirazların bâzen mantık kurallarını ve akıl sınırlarını zorladığı da olmaktadır. Konuyla ilgili, Yunus Suresi 15. ayetten verilebilecek bir örnek meselenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: *“Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğunda huzurumuza çıkmayı beklemeyenler: ‘Ya bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir!’ dediler. De ki: ‘Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük azabından korkarım’”*. Burada müşriklerin istedikleri Kur’an, kendi kafalarına ve arzularına uygun düşecek bir Kur’an’dır. “Eğer başka Kur’an getirme imkanın yoksa, bunun bazı yerlerini değiştirmelisin. Bizim inançlarımıza ve arzularımıza ters gelen yerlerini çıkarmalısın.” diyorlardı (İbn. Kesir, ts, IV: 190).

Yani “işimize gelmeyen, keyiflerimizi okşamayan, olmasına ihtimal verip düşünmek bile istemediğimiz diriliş, hesaba çekilme ve cezadan söz eden, ilahlarımızı tenkit ve

iptal eden, göz bebeğimiz, gönlümüzün tesellisi, değerli ve sanat eseri dilrûba putlarımızı ayıplayan, onları çirkin birer yaratık konumuna düşüren, ayıplarımızı yüzlerimize vuran, sürekli Allah'a yöneltip, doğruluk ve sağlam inançtan ayrılanları azapla tehdit edip duran, bu dünya hayatını değil, daha değerli ve yüksek bir hayatı öne çıkaran bu Kur'an'ı bırak da, yapımıza ve mizacımıza uygun bir kitap getir. Ya da hoşlanmadığımız yerleri boz, değiştir ve başka bir hale getir ki, ondan hoşlanalım..." (Elmalılı, 1979: 4/2688) şeklinde itirazlarını dile getiriyorlar.

Böylece onların anlamak ve inanmak için değil, düşüncelerinde ve gönüllerinde yer eden inkârı sağlamlaştırmak, onun sarsılmasını önlemek için böylesi itirazlarda buldukları ortaya çıkmış olmaktadır. Yani bu itirazlar aslında bir buzdağının andıran inkârın, sadece görünen kısmıdır. Bunlar gerçeği arayan, hakikati bulmak ve ona bağlanmak için çaba sarf eden yanlışa, hataya, bâtıla düşmemek için gayret eden, tetkiklerini hak ve hakikat adına ciddi ve titiz tutan insanlar tarafından ileri sürülen müspet itirazlar değildir. Ne pahasına olursa olsun, gerçek doğruluk ve iyilikten kaçmayı kafaya koyan, bütün muhakeme ve değerlendirmesini bu merkeze oturtan insanların sırf toplumda agresif bir konuma düşmemek ve insanların nezdinde tümüyle haksız bir hareket mantığı güttükleri imajı doğmasın diye ileri sürdükleri bahaneler, çoğunlukla, kendilerinin de tutarlı ve yerinde bulmadıkları karşı koymalar ve kasıtlı diretmelerden ibarettir (Yolcu, 2008: 218).

3.7. Kibirlik

Bir yönüyle, insanın hakkı kabul etmemesi ve kendini başkalarından büyük görmesi şeklinde bilinen kibir (İsfehâni, 1961: 241) bir yönüyle de, kişinin, kendi acizliğini örtme, muhatabını rencide etme, küçük düşürme ve nefsâni arzularını tatmin etme gayesiyle yapılan bir büyüklük taslama ve sahte hâkimiyettir. Büyüklenmenin, psikolojik bir ahlak yapısı olarak bâtınî yüzüne "kibir", tavır ve hareketlerle sergilenen şekline "tekebbür" denir (Aydın, 1999: 244).

Allah'a ait bir övgü sıfatı olan mütekebbir, kullar için olumsuz bir sıfat olup hakkı reddeden, kendi nefsini büyük görerek başkalarını küçümseyen anlamındadır. Genellikle inat sıfatıyla birlikte bulunan kibir, insanın yaratıcıya açılan pencerelerini perdeler. Nefiste karar kılan bu kötü huyun eserleri, değişik şekillerde tezahür etmektedir. Genellikle kişinin Hakkı görmesine mâni olur, görse bile bunu itiraf

ettirmez ve ona bağlanmayı engeller. Yine bu kelime, kibirliliğin anlık duygusal patlamadan ziyade, kâfirin kalıcı bir vasfı olduğunu gösterir (İzutsu, 1991: 67, 193, 196). Bu ise, imana kesinlikle zıttır. Allah Teala (c.c), büyüklük taslayanların imanlarının kabul edilmeyeceğini birçok ayette bildirmektedir (bk. Mü'min, 40/27-28; Nisa, 4/173; A'raf, 7/132-133). Yine Mü'min Suresi 35. ayette, insanların sapmasına ve azmasına sebebiyet veren kibrin, nihayetinde kalbin mühürlenmesine yol açacağı bildirilmektedir.

Peygamberlerin ve onların tebliğlerinin ulaştığı geçmiş toplumların hemen hemen hepsinde bu rahatsızlığın baş gösterdiği rahatlıkla sezilebilir. Her ümmet, kendine gönderilen peygamberi ve getirdiği dini yalanlarken, inkârlarını kibir üzerine oturtmuş ve benliğinin arkasına sığınarak küfrüne meşruluk kazandırma gayretine girmiştir. Kur'an da, büyülenen bir kalp ve kibirlenen bir nefsin, ahiret gerçeği karşısında teslim ve ikna olmayacağını, ahireti inkâr edenlerin daha çok kibirli ve gururlu kimseler olduğunu birçok ayette anlatmaktadır. Örneğin, Mü'min Suresi 27. ayette Hz. Musa'nın (a.s.) diliyle, "*Musa 'Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden benim de sizin de Rabbimiz olan Allah'a sığınırım' dedi*" ve Nahl Suresi 22. ayette "*Ahirete inanmayanlara gelince onların kalpleri inkârcı, kendileri de büyüklük taslayan kimselerdir.*" şeklinde ifade edilir. Furkan Suresi 21. ayette ise, ahirete kavuşmayı ummayıp inkâr edenlerin, kendilerine ya meleklerin inmesi gerektiğini ya da Rablerini görmeleri gerektiğini söyledikleri ve böylelikle onların, kendileri hakkında kibre kapılmış ve azgınlıkta pek ileri gitmiş kimseler olduğu anlatılmaktadır. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere, bir hüccete ve sözlerini teyit edecek bir delile dayanmadan, Allah'ın birliğine ve peygamberin getirdikleri esaslara karşı koyan kimselerin kalplerinde büyüklenme ve gururdan başka bir şey yoktur (İbn. Kesîr, ts., IV: 473; Kutup, 1988, IV: 2166).

Burada şu da vurgulanmalıdır: İnsanlardaki kibir, Allah'a karşı ve insanlara karşı olmak üzere iki türlü tezâhür eder. Bunlardan en kötüsü Allah'a karşı olanıdır. İlk olarak bu nevi kibri iblis göstermiş ve kâfir olmuştur. Allah (c.c) onun kibirini küfür olarak isimlendirmiştir. Çünkü İblis, yaratılış özelliklerini dikkate alarak kendisini Hz. Âdem'den daha üstün görmüş, Allah'ın secde emrine kibirlenerek kâfirlerden olmuştur. Allah'a karşı işlenen kibir tavrı, daha çok onun elçilerine ve onların getirdikleri mesajı,

kibirleri sebebiyle inkâr etmeleri şeklinde olmaktadır. Bunlar daha ziyade Allah’a kul olmayı, Allah’ın diğer kulları gibi muamele görmeyi gururlarına yedirememişler, peygamberlerin mucizelerini gördükleri halde başta kibir olmak üzere, değişik sebeplerden dolayı inkâr bataklığına yuvarlanmışlardır (İbn.Kesîr, ts., III.: 250). Onların bir kısmı da Peygambere (s.a.v.) Sâd Suresi 3. ayette zikredildiği gibi “*Yalancı bir sihirbaz*” derken, bazıları “*mecnun*” (Kalem, 68/51) yakıştırmaları yapmıştır. Kur’an, bu ithamlarının altında yatan asıl gerçeğin, O’nu küçük görme, tahkir etme babında dile getirilen Furkan Suresi 7. ayette “*Bu ne biçim Peygamber ki yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor.*”, Zuhur Suresi 31. ayette “*Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?*” ve Furkan Suresi 21. ayetteki “*Bize melekler indirilmeliydi*” gibi sözler olduğunu haber vermektedir. Mekke’nin lideri ve zengini Velid b.Muğire: “Eğer peygamberlik gerçek bir şey ise ben bu işe senden daha layığım. Ben hem senden daha yaşlıyım, hem de daha zenginim” demiştir. (İbn. Hişam, ts, 1: 79).

Nemrut, Firavun, Kârun, Ebû Cehil, Ebu Leheb, Velid b. Muğire vb. kişiler, Kur’an’ın tanıttığı müstebkirlerden bazılarıdır. Mü’min Suresi 47. ayette “*Biz, bizim gibi bir beşere mi tâbi olacağız?*” diyerek peygambere tâbi olmayı reddeden, kendilerine de vahiy meleğinin gelmesini isteyen, daha da ileriye giderek aşağılık nefisleri için Allah’ın “Asla beni göremezsiniz” (A’raf,7/143) fermanına rağmen, açıktan O’nu cisim olarak görmek isteyen müşrikler, gönüllerindeki nefislerini ne kadar büyüttüklerini göstermektedirler. Onlardan her biri inanmak için kendilerine, ne yapacaklarını belirten ayrı ayrı sayfalar ve tezkireler getirilmesini istiyorlar ve adeta ziyafete davet olunuyormuş gibi, hususi davetiye bekliyorlardı (Elmalılı, 1979, V: 3579- 3580; VIII: 5468). Sahip olduğu ilim, servet, makam veya ırkıyla övünüp kibirlenenler, bütün o nimetlerin Allah’tan olduğunu unutmaktadır. Âhirete inanmadıkları, mükâfat elde etme, cezadan korkma durumları da olmadığı için, kendi görüşlerine uymayan her sözü reddederek, başkasının sözüne uymakta kibir göstermektedirler (Râzi, ts., XIV: 165, XXV: 261, XX/17 ; Zeydân, 1993: 360).

Kibrin ikinci şekli kullar arasında olup, bazılarının diğer insanlara büyüklenmesidir. Bu durum müstebkirlerin kendilerini büyük ve hayırlı görürken, başkalarını küçümsemeleri ve önemsiz görmeleri şeklinde tezahür eder. Fakat bu duygu, hak olduğunu bilmelerine rağmen bir gerçeği, aşağı tabakadan saydıkları kimselerden geldiği, onlar söylediği için

inkâr etmelerine sebep olabilmektedir. Neml Suresi 14. ayette bu kimselerin yakinen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden dolayı inkâr ettikleri söylenmiştir.

İnkâr- kibir ilişkisi Hadis-i Şerifler’de de açık bir şekilde ifadesini bulur. Kimin kalbinde zerre kadar iman bulunur ise cehenneme gitmez. Kimin kalbinde zerre kadar kibir ve bencillik bulunursa o kimse cennete giremez (Buhari, “Tevhid”, 36; Müslim, “İman”, 39; Ebû Dâvud, “Libas,” 26; İbn Mace, “Zühd”, 16). Hadiste geçen kibir, herkesçe bilinen ve başkalarını küçük görmekten ibaret olan kibirlenmeyi ifade etmenin yanında, daha çok insanı iman etme hususunda tekebbüre düşürecek, küfre sebep olacak kibirlenmeyi anlatmaktadır.

Burada şunu da dile getirmekte fayda vardır: Her sevinme kibir değildir. Bunu Hz. Peygamber’in bir hadisiyle açıklayalım: Bir zat Hz. Peygamber’e (sav) “İnsan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını istiyor” deyince, Rasulullah (sav): “Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever; kibir ise Hakk’ı inkâr ve insanları tahkir etmektir.” buyurmuştur.

Özetle, kibir basireti örten, kör eden bir perde olması itibariyle, kibirle örtülü bir vicdanın, ne kâinata sayfa sayfa yazılmış mucizeleri görebilmesi ne de ölüm ötesi bir hayatın varlığını kabullenmesi mümkün değildir, zira basiret körleşince basar da bir işe yaramaz olur. Aslında insanlarda ne büyüklük, ne ululuk ne de azamet vardır; bilakis onlarda bulunan zillet ve muhtaç olma halidir. Zaman olur, bir sinek bir mikrop bile bir Nemrut’un işini bitirmeye yeterli olur. Böylesine zavallı ve birçok ihtiyacını gidermekten aciz olanların büyüklük taslamaya kalkışmaları, cehâlet ve yalancılıktan öte bir şey olamaz. Bunun içindir ki, insanda büyük görünme sıfatı ve duygusu kınanan bir vasıf olmuştur (Yazır, 1979, VII: 4874).

3.8. Hafife Alma ve Alaycılık

Kur’an’da hafife almayı en güzel ifade eden kavramlardan biri “istihza”dır. Bu kavram iğneleme, dokundurma ve gocundurma gibi daha kapalı bir sataşmayı tanımladığı gibi, söz ve hareketlerle küçük düşürmeyi amaçlayan davranışlar için de kullanılır (İsfahânî, 1961: 841). Hafife alma manası yerine bazen gülme anlamındaki “dihk” (Mü’minun, 23/110), bazen de maskaralık anlamındaki “suhriye ve sihriye” (Hud, 11/38) kelimeleri de kullanılmıştır. Hümeze, lümeze (Hümeze, 104/1) ve gamz (Mutaffifin, 83/30)

kavramlarını da hafife alma ve aşağılama için kullanmıştır. (İsfehâni, 1961: 402, 501, 614, 747, 846).

Câsiye Suresi 9. ayette, yalancı, günahkâr, Allah'ın ayetleri kendisine okunduğunda onları hiç duymamış gibi aldırmandan, büyüklük taslayarak küfründe ısrar eden kimselerden bahsedilir. Halbuki insan, Allah'ın ayetleri karşısında kabul etmese bile ciddi olmak durumundadır.

Alay etmek, hafife almak inkârla beraber aşağılama anlamına da gelir. Kur'an bu konuda, Bakara Suresi'nden *"Allah'ın ayetlerini eğlence yapmayın."* ve Tevbe Suresi'nden *"Deki: Allah ile, O'nun ayetleri ile ve O'nun peygamberleri ile mi alay ediyorsunuz?"* ayetleriyle uyarıda bulunmuştur. Ayetten de anlaşılacağı üzere Kureyş kâfirlerinin alayı Hz. Peygamber'in kendi şahsıyla da ilgili olabiliyordu. Bunun üzerine Yüce Allah, Hicr Suresi 10 ve 11. ayetlerdeki *"Şüphesiz senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik. Ne zaman onlara bir peygamber geldiyse, mutlaka onunla alay etmişlerdir."* ifadesiyle, Hz. Peygamber'e bir teselli ve rahatlama olması için, bunun öteden beri süregelen bir yasa olduğunu hatırlatmıştır (İbn. Kesir, ts., IV: 445).

Görüldüğü üzere inkârcılar sadece peygamberi değil, onun getirmiş olduğu iman esaslarını da alay konusu yapmışlardır. Bunların başında tevhid konusu ve doğrudan onunla alakalı ahiret konusu gelmektedir. Hz. Peygamber'in ahiretle ilgili haberlerini hafife almışlardır. Hûd Suresi 8. ayette, *"Andolsun, eğer biz onlardan azabı sayılı bir süreye kadar erteleysek, mutlaka 'Onun gelmesini engelleyen nedir?' derler. Bilesiniz ki, kendilerine azap geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir. Ve alay etmekte oldukları şey, onları çepeçevre kuşatacaktır."* ifadesiyle ahiretin geleceğini kabul etmeyen inkârcıların bir gün onları çepeçevre kuşatacağından habersizce *"Madem gelecekse hadi hemen gelsin"* dediklerini dile getirmektedir.

Yine Yunus Suresi 51. ayette *"Başınıza belâ geldikten sonra mı O'na iman edeceksiniz, şimdi mi? (Çok geç). Halbuki onu (azabın gelmesini) istemekle acele ediyorsunuz."* ifadesiyle Allah'ın, iman etmek için bir fırsat olarak verdiği emniyet ve rahatlık içinde şımaran inkârcıların azgınlıklarına devam ettiklerini ve dinin ahirette azap tehditleriyle alay ettiklerini *"Eğer böyle bir azap varsa hemen gelse ya!"* gibi sözlerle güya ahirette böyle bir azabın aslı olmadığını iddia ettiklerini ifade eder. Fakat, yukarıdaki ayet

açıkça bildiriyor ki, iman, bir hürriyet ve serbestlik içinde gerçekleşirse kıymet taşır. Azap ile karşı karşıya kaldıktan sonra inanmanın bir kıymeti yoktur.

3.9. Hazır Olana Yönelme- Acelecilik

İnsan aceleciliğinden yani ileride gelecek büyük menfaatleri hazır bulunanlara tercih etme özelliğinden dolayı hayrı ve şerri birbirinden ayıramaz. Müşriklerin Kur'an hidayeti karşısında düşünmeden acele karar vermeleri, onları fikrî kaymaya, dolayısıyla şirke sevk eden bir etken olmuştur. Oysa Kur'an, herhangi bir konuda karar vermeden önce insanın temkinli hareket etmesini ve mesele üzerinde iyice düşünmesini tavsiye eder (bk. Âl-i İmran, 3/191; A'raf, 7/176; Yunus, 10/24; Ra'd, 13/3). Eğer konu üzerinde yeterince delil toplamadan ve enine boyuna hesap yapmadan karar verilirse, atılan her adım düşünce ve inanç alanında birçok sapmanın habercisi olacaktır.

Sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde, acelecilik motivinin etkisi altında hayatını şekillendiren bireyler ve toplumlar, bu duygunun etkisi ile ahiret hayatını inkâr edebilmektedir. Dünya zevklerine aşırı bağlılığın, aceleciliğe sebep teşkil eden en önemli unsur olduğunu dikkate aldığımızda, acelecilik vasfı belirgin bir şekilde öne çıkan topluluğun Yahudiler olduğunu görüyoruz. Hz. İsa'nın bir mucizesi olarak ölüleri diriltmesini görmelerine rağmen, Yahudilerin bazılarının ahireti yalanlamaları veya neticesi yalanlamaya varacak derecede te'vil etmeleri, bu duygunun insan üzerindeki etkisini göstermektedir. Onları bu tahrife ve te'vile yönelten temel etken va'd edilen nimetleri, uzak bir ihtimal olarak değerlendirmeleri, dünya zevklerine olan aşırı tutkularıdır. Bu maksatla Kur'an, bir taraftan kendilerini Allah'ın seçkin kulları olduklarını söyleyen, öbür taraftan ölümden en çok korkan ahireti istemeyen Yahudilerin, çelişkilerine (bk.Bakara, 2/94-96; A'raf, 7/169; Cuma, 62/6-7) değinmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Hz. Peygamber insanları geleceğinden şüphe olmayan bir günün azabıyla uyarınca, müşrikler yaratılıştan gelen acelecilik güdüsünün sâikiyle Peygamber'in uyardığı bu azabın çabuk gelmesini isterler. Azap hemen gelmediği için de, hiç gelmeyeceğini sanarak kendilerini azapla korkutan elçiye hiç inanmazlar. Zira, düşünmeden karar verme şeklindeki aceleciliğin insanı inkâra götürme ihtimali oldukça yüksektir.

3.10. Şüphencilik

Kur'an'a göre, ahireti inkâr eden insanların özelliklerinden birisi de, tevhid inancına ve o inancın peygamberlerinin getirmiş olduklarına karşı şüpheli bir mantık geliştirip, gerçeği yakînen müşahede edememektir. Bu şüphe, aynı zamanda onların sıhhatli karar vermelerini de engellemektedir. Münkirlerin vahye dayalı ilahî öğreticiler karşısında zihnî yaklaşımlarını incelediğimizde, şüphencilik onlarda temel bir nitelik haline geldiğini görmekteyiz. İnkârcıların psikolojik yapılarındaki sapmayı açığa vuran şüphe olgusu, Kur'an'da “şekk” ve “rayb” terimleriyle ifade edilmektedir.

Allah Teala şüphencilerin psikolojik hallerinden sık sık bahsetmektedir. Mesela, Tevbe Sûresi 45. ayette *“Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri şüpheye düşüp, o şüpheler içinde bocalayanlar...”* ifadesi buna örnek gösterilebilir. Bu ayette, inkârcıların şüphencilikten kafaları karışmış ve şaşırılmış bir vaziyette olduğunu ve Allah'a ve ahirete iman etmeyenlerin kalplerinde daima şüphe bulunduğunu bildirmektedir.

Konuyla ilgili Tevbe Suresi' nin 110. ayetinde, *“Yaptıkları bina, (ölüp de) kalpleri parçalanıncaya kadar yüreklerine devamlı olarak bir kuşku (sebebi) olacaktır. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”* ifadesi dile getirilmiştir. Bu ayette Cenab-ı Hak, münafıklarda suç işlemede ileri gidip mü'minlere zarar vermek için şer planları görüşecekleri yer olan “mescid-i dırar”ı yapanların kalplerinde devamlı şek, nifak, kin ve şüphe bulunduğunu, bunların ölünceye kadar da aynı şek ve şüphe içerisinde yaşamaya devam edeceklerini bildirmiştir. Aynı zamanda bununla, mü'minler aleyhine planlar düzenleyen bütün toplulukların, devamlı şüphe içerisinde bir hayat süreceklerini vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi bu kimseler, Allah'ın birliği, güç ve kudreti, Hz. Peygamber'in ve diğer bazı peygamberlerin risaleti, kıyamet ve ahiretin varlığı, öldükten sonra dirilmenin vukuû hususunda şüphe içinde olduklarından, tam bir teslimiyet göstererek kabullenemezler, mütereddit bir şekilde devamlı bocalayıp dururlar.

3.11. Yalanlama

Sözü ile özü bir olanın verdiği haberin realiteye uygun olması sıdk kavramı ile dile getirilir (İsfehânî, 1961: 478). Bunun için, doğrulamada söz, inanç ve eylemin birbirini

desteklemesi gerekmektedir. Yani, inanç, söz ve eylemin birbirine ters düşmesi halinde yalan ortaya çıkar. Söylenen sözün gerçeğe uygun olmaması, yapılan işin, takınılan tavrın gerçekçi niteliğe sahip olmaması yalan diye tanımlanır (İsfehânî, 1961: 704; TDK, 1988: 2/1583). Kur'an'da "k-z-b" fiil kökü ve türevleri pek çok değişik formu ile iki yüz yetmişden fazla yerde geçer (Abdülbâki, 1991: 760- 765). Kur'an terminolojisinde tavırları ilgilendiren kavramların en yoğun kullanılanları arasında yer almaktadır. Tekzib doğru olsun yalan olsun bir sözün yalan olduğunu söylemektir (İsfehânî, 1961: 704). Kizzab ise, yalanlanabilecek söz anlamını taşımaktadır (İsfehânî, 1961 705).

Kur'an, yalanlama konusu yapılan meselelerin başında Allah'ın ayetlerini yalanlamayı kaydetmektedir (Bakara, 2/29; Al-i İmran, 3/11; Mâide, 5/10). Allah'ın ayetlerini inkâr etme/yalanlama çok yoğun biçimde işlenip tenkit edilmektedir. Ahiret günü ise en önemli yalanlama konularından biridir. Kur'an müşrikleri, kâfirleri, münafıkları ve zalimleri hep ahirete inanmamaları, onu hesaba katmamaları nedeniyle tenkit eder. Ateşi, cehennemi inkâr etmelerini ağır biçimde eleştirir (A'raf, 7/147; Furkan, 25/11). Ayrıca en temel hakikatleri, somut gerçekleri inkâr etmekten daha ağır bir suç kabul edilir.

Konuyla ilgili bir husus olarak, Kur'an'ın ifade ve üslubunda ince bir nokta söz konusudur. Şöyle ki, ahiret gününü kabul etmeyen kâfirlerin durumunu ifade sadedinde "iman etmezler" manasındaki "La yü'minûn" ve "kalpleri inkâr etmektedir" anlamına gelen "Kulûbuhum münkiretun" gibi ifadelerin yanında, yalanlama anlamında "yükezzibûn" fiiliyle vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu yalanlama ifadesi, ahireti inkâra kayan insanların, inkârlarıyla yetinmeyip "Ölüm sonrası hayat asılsızdır, yalandır" deyip bir yalanlama faaliyeti ve kampanyası içinde bulunacaklarının kaçınılmaz bir durum olduğunu bildirir. "*Doğrusu, inkâr edenler, bir yalanlama içine girmişlerdir* (Burûc, 85/19) ayetinde yine aynı noktaya dikkatimiz çekilmektedir.

Kur'an, Allah adına yalan uyduran, iftira eden, "*Bana da vahiy geliyor*" diyerek, peygambere ve kitaba kafa tutandan daha zalim kimse olmadığını dile getirir (En'am, 6/21, 93, 144; Yunus, 10/69). Kur'an yalanlama içinde bulunan ve bu tavrında direten insanların âkibetini tüm insanlığa ibret olarak gösterir. Ancak kâfir olanların yalanlama içine girip dalabileceklerini (Buruc, 85/19), yalanlama içinde olanların ise, sapık

olduklarını (Vâkıa, 56/51) özellikle vurgular. “*Yeryüzünde gezin/dolaşın yalanlayanların akıbeti nice oldu bir bakın.*” (En’am, 6/11; Nahl, 16/36) diyerek onların hem dünyada rezil olmakta (Zuhrûf, 43/25; Müzemmil, 73/11) hem de ahiret gününde acıklı bir azaba mahkûm olduklarını dile getirmektedir (Vâkıa, 56/92- 93). Bu konuyu şu ayetle bitirmek de yerinde olacaktır: “*O gün, yalanlamış olanların vay haline.*” (Mürselât, 77/15- 19- 24)

3.12. Heva-Hevese Düşkünlük

İnsanın çift yönlü bir varlık olması, onun en bariz özelliğidir. Kâinata mevcut olan varlıkların çoğu, belirli hedefi olan tek yönlü varlıklardır. Mesela melekler ve hayvanlar, tek bir tabiata ve belli bir hedefe sahiptirler. Bedenî yönünü topraktan, ruh yönünü de ilahî “nefha”dan alan insan, hem ruhî hem de bedenî yapıya sahiptir. Bu mekanizma da bir unsur, diğerlerinden ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü insan yapısı, sadece çamurdan yoğrulmamıştır. Onu yalnız çamura çevirmek mümkün değildir. O sadece ruhtan da ibaret değildir. Onu sırf ruhtan ibaret görmek de mümkün olmaz. İnsanlar, birbirinden farklı bu iki uzak uçlar arasında değişik çizgiler tuttururlar. Hatta tek bir şahısta bile, arzular arka arkaya değişik şekiller arz eder. İster az, ister çok olsun, bu psikolojik duygular tamamı ile insanın yapısında mevcuttur. Bu durum, ruh ile çamurun birleşmesinin sonucudur (Kutup, 1992: 70). Bu beden ve ruhun birleşmesi sonucu bazı psikolojik duyguları da mevcuttur.

Heva, nefsin bedene yönelik arzularını temsil eden aşırı eğilimlerdir (Coşkun, 1999:124). Her nefse hem iyiyi hem de kötüyü birbirinden ayırt edebilecek özellikler verilmiştir. Nefis bu konuda kendini tesviye edecek ve nizama sokacak kapasiteye sahiptir (Yazır, 1979, VIII: 5858).

“Heva”nın içeriğini oluşturan unsurlar, dünya metaı olarak ifade edilen mal, mülk, para, mevki, makam vb. şeylere, yeme-içmeye ve cinsel arzulara olan aşırı düşkünlüktür. İnsanı daima kul olma gerilimi içinde tutmak için sürekli dünya hayatı ve ahiret hayatı tezini gündemde tutan Kur’an, beşeri varoluş için, dünya hayatının kendi şartlarına göre yaşanmasını zorunlu görürken, onun hakiki mahiyet ve fonksiyonunu da çeşitli ayetlerde bize takdim eder.

Dünyayı ve hayatı sevmek insanın yaratılışında vardır. Âl-i İmrân Suresi 14. ayette, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma ve güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevginin, insanlar için süslü görüldüğü bildirilmiştir. Bunların dünya hayatının geçici birer faydası olduğu ve nihayette de dönüp varılacak yerin bütün güzelliğinin Allah'ın nezdinde olduğu anlatılmıştır. Eğer zaten böyle olmasaydı, dünya imar edilmez ve hayat ağacı yeşermezdi. Yani burada dünya zevklerini ve nimetlerini istemek Allah'ın hikmetine aykırı değildir. Ters olan, insanların dünya zevklerine dalmaları; uzun olsun, kısa olsun hep bu hayatı düşünmeleri varsa yoksa bu hayata yönelmeleri ve ona sonsuz umut bağlamalarıdır. İçgüdü ve arzular dünya hayatının gereklerinin sağlamak ve Allah'a giden yolda vasıta olmak için verilmiş nimetlerdir. Bu eğilim ve arzulara aşırı ilgi göstermek, Allah'ı ve ahireti unutmak yanlış bir tutumdur (Yazır, 1979, II: 1052).

Hak ve had tanımayan mütecâvizlerin ve günaha düşkün olanların en belirgin özellikleri, hesap gününü inkâr etmeleridir. Dünyada yapmış olduklarının hesabını verme korkusundan, diriliş ve hesap gününü kabullenmek istemezler. Zirâ, zulmü ve günahı alışkanlık haline getirenlerin ahiret haberlerini doğrulaması, onların yanlış bir tutum içinde olduklarını açıkça ortaya koyan bir husus olacaktır. Kur'an-ı Kerim bu hususu, "*Hesap gününü, haddini aşmış, günaha düşkünden başkası inkâr etmez.*" (Mutaffifin, 83/12) beyanıyla dile getirip, haddi tecavüz ve günaha düşkünlüğün sahibini ahiret gününü yalanlamaya sürükleyen iki sıfat olduğuna dikkat çeker (Kutup, 1988, VI: 3857). Sırf dünyanın geçici fayda ve çıkarları için çalışan kimse, sadece bu dünyaya tapar ve başka ilah kabul etmek istemez. Hiçbir kayıt ve sınır tanımadan dünya hazlarında istifade etme eğiliminde olan insan, şehvet ve arzuların bir takım ahlakî kurullarla kayıtlanacağı endişesiyle iman etmekten kaçınırlar (Kasapoğlu, 1997: 189). Yine, Bakara Suresi 95. ayette "*Yaptıklarından ötürü ölümü asla temenni etmezler.*" buyurulmaktadır. Ahireti inkâr edenler, haddi aşan zalim ve günah tutkunu kimseler olmaları yönü ile de, kötü arzu ve şehvetlerini tatmin etmek için bütün gayretlerini şerre teksif edip asla hayra yönelmek istemezler ve hesaba çekilme düşüncesinin bağından kendilerini kurtarabilmek amacıyla dirilişi inkâr ederler. Böylece, akıllarınca arzuladıkları her şeyi serbestçe yapmaya koyulurlar.

Hız. Peygamber insandaki bu arzu ve isteğe dikkat çekerek şöyle buyuruyor: “İnsan ihtiyarlasa bile onun iki duygusu hep genç kalır, biri çok kazanma arzusu, öteki çok yaşama arzusu (Buhari, ”Rikak,” 5; Müslim, “Zekat,” 115). Görüldüğü gibi, dünya metali ile insanların delalete düşmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu, Hûd Suresi 116. ayette de “*O zulüm ehli kendilerine verilen refahın peşine düşüp şımardılar ve suç işleyen günahkârlar olup, çıktılar.*” şeklinde anlatılmıştır. Bu kimseler, şehvet ve arzularına uydular, kendilerine verilen mal ve lezzetler arasında adeta boğuldular. Dünya haz ve menfaatlerini her şeyden, ahiretten bile üstün tuttular. Kendilerini refah ve zevke kaptırarak suç işlemiş oldular (Yazır, 1979, IV: 2836).

Lût kavminin yaptığı da heva-hevesi sınırsız bir şekilde salıvermek bu arzuların sonunda helak bile olsa, onlara uymaktan başka bir şey değildi (Ankebût, 29/28- 29). Şüphesiz canının istediğinden başka kendisine ilah tanımayan daha sapık kimse yoktur (Kasas, 28/50). Nitekim her günahta inkâra giden bir yol vardır. Çoğu insan küfrü ve inkârı benimsedikleri, sevdikleri için değil, canlarının istediğince yaşamak ve geniş anlamda her türlü fuhşiyâtı elde etmek ve gerçekleştirmek için inkâr ederler. Câsiye Suresi 53. ayette “*Heva–hevesini tanrı edinen ve Allah’ın bilerek saptırduğu, işitmesini ve kalbini mühürlediği, gözlerine de perde indirdiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim doğru yola eriştirebilir.*” denilmektedir. Yani, her çeşit günahla yoğrulmuş hayatı baştan sona kötülük, düzenbazlık ve haksızlık üzerine kurulmuş insanların Allah, kitap ve dinden kaçmaları, baştaki tercihlerinin doğal bir sonucudur. Nefs-i emmârenin arzularından başka ilah tanımayan kimselerde hiç hakperestlik yok, sadece kendini düşünmek vardır (Yazır, 1979, V: 3590). Aslında arkasına düştükleri zevkleri de hakiki menfaat değil; sırf subjektif kuruntulardan ibarettir. Onlar için oyun ve eğlence bir çeşit dindir. Dinin en ciddi meselelerine bile kayıtsızdırlar.

Kur’an’da hevâsına tapmasından dolayı dalâl-i baîdde olanların münferit örnekleri vardır. Belam b. Baura bunun en tipik örneğidir. “*Eğer dileseydik onu bu ayetler sayesinde yüceltirdik. Fakat o yeryüzüne meyletti ve hevâsına tabi oldu*” (A’raf,7/175). Ayetteki “*Yeryüzüne meyletti, ona bağlandı*” ifadesi, dünyevi hazlardan yararlanmak için ona sımsıkı sarılmaktan kinayedir. Orada ölümsüzleşmeyi umarak yeryüzüne

meyletti, şeklinde açıklanmıştır. Yere meyletmek, Cenab-ı Hakk'ın mutlak hakikat olan emirlerinden sıyrılıp, insan merkezli bir dünya kurmak demektir (Kılıç, 1984: 839).

Kanaatimize göre yanlışlığını aklın bedihi olarak bildirmesine rağmen şirkin varlığının devam etmesi, temelinin hevâya dayanıyor olmasındandır. Zira hevânın en aktif sahasını teşkil eden şehvetlerin, akli örtmesiyle bu durum gerçekleşebilmektedir. Zira şirk hastalığına yakalanan kimselerin basiretleri körelmekte, hakka karşı bakan kör ve işiten sağır olmaktadır. Tevhid inancına şirkin karışmasında şeytanın vesvesesi göz ardı edilmemelidir. Zira o, kötü düşünce ve amelleri süsleyip cazip hale getirebilmektedir. En ciddi meselelere dahi uzaktan baktırarak yıldızı, yıldız böceği gibi gösterebilmektedir (Nursi, 1958: 341- 343).

Özetle şunları söyleyebiliriz: İnsanları dünya nimetlerinden mahrum bırakmak bir ifrat teşkil ediyorsa, alabildiğine dünyaya dalmak, yaratıcıyı ve yaratılış gayesini unutturmasına dünyayı putlaştırmak da tefrit ifade eder. Kur'an'a göre, mahrumiyetlerin yer almadığı, fitri değerlerin çiğnenmediği bir denge esastır. Dengenin bozulması halinden sorunlar ortaya çıkar. Denge dünyaya aşırı bağlılık şeklinde bozulursa kişinin benliğini madde kaplar ve ilahi âlemle ilişki kurmak zorlaşır.

3.13. Taklitçilik

Sosyal çevre insanı adet, nizam, ritüeller ve yasaklarla kuşatmış bulunmaktadır. İnsanın onlardan hiç etkilenmemesi, bütünü ile bağımsız ve özgür biçimde karar verip ona göre davranması olası değildir. Toplum değerleri, toplumsal kuralların en güzel örnekleridir. Bayrağa saygı, elmasların değeri, yuvanın tatlı olması, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve anayasanın herkesi kuşatan genel geçer bir ilkeler manzumesi olduğu vs. gibi normlar insanın değer yargılarını oluşturur. Bunların benimsenmesi ile insan duygusal bağlılık göstermeye başlar. Bireylerin ve grupların sosyal ilişkilerinden doğan bu değerlerin adı sosyal değerlerdir (Şerif, 1985: 72).

Tarihte nice insanlar ve toplumlar vahiye karşı çıkmak için, atalar kültürüne bağınazca bağlanmışlar, hidayet çağrılarında sırt çevirmişlerdir. Hz. Peygamberin amcası Ebu Talip bu konuda akla gelen ilk örneklerdendir. Hz. Peygamberi İslam davetinin zor günlerinde müşriklerden gelebilecek fizikî işkence ve saldırılara karşı sosyal nüfuzunu kullanarak himaye etmişti. Allah Rasulü amcasının bu kadirşinas tavrını da hesaba katarak onun

hidayete ermesi için çok çaba sarf etmesine rağmen sonuç alamamıştı. Atalara bağlılık zırhından kendini kurtaramayan Ebu Talip'in son sözü "Atam Abdülmuttalib'in dini üzereyim" (Müslim, "İman", 39) olmuştu.

Araplar'da İslam öncesi hâkim olan kültür ve ona dayalı olan din, putperestlikti ve yaygın halde bulunuyordu. Arapların putperest kültürüne bağımlı kalmaları çok tanrıcı inanışlarına dayanıyordu. Arap müşrikleri şirk inançlarını ikide bir atalarından aldıklarını öne sürerek, putlarından vazgeçememekte diretiyorlardı. Bakara, Suresi 170. ayette "*O müşriklere Allah'ın indirdiğine iman edin denildiğinde, onlar, 'Hayır biz atalarımızı neyin üzerinde hangi yolda bulmuş isek ona uyarız' derler. Ya ataları hiçbir şey anlamaz ve doğruyu seçemez olsalar da mı (onlara uyacaklar)!*" şeklinde onları uyarmaktadır. Taklit ve donukluk içinde düşünme ve kavramaya yer vermeden, marifet ve hidayet yolunu tıkayarak inanç ve şeriatı alınmaması gereken kaynaktan almakta diretiyorlardı. Kendilerine verilmiş olan imkânları kullanmadıkları, onlardan yaradılışlarına uygun alanlardan yararlanmadıkları için kulakları, gözleri ve dilleri olmasına rağmen onlar sağır, dilsiz ve kör olarak nitelendirilmişlerdir (Kutup, 1988, I: 155- 156).

Yine İslam öncesi Araplarda, saygı gören putlar ve mabetler olduğu gibi, her kabilenin kendisine ait saygı gören putları ve mabetleri vardı. Bunların her biri ayrıca Kâbe'de temsil olunuyordu (En'am, 6/136). Müslüman olduktan sonra bazı kabilelerin putlarını yıktırmak istememeleri onların onlara ne kadar alıştıklarını göstermektedir. Kabe'nin Hz. Adem' den Hz. İsmail'den beri sürüp gelen mazisi ve putlarla özdeşleşmiş hali de bunda etkili oluyordu (İbn. Kesir, ts., I: 247-268).

Akletmeyen ve körü körüne atalar kültürüne bağlı kalan pek çok cahil insan, dünya işlerinde akıllı olduklarını kabul ettikleri ve kendilerini taklit ettikleri kimselerin, ahireti inkâr etmelerinden dolayı aldanarak "Eğer ahiret gerçek olsaydı, böylesine zeki ve akıllı kimseler onu inkâr etmezlerdi." demişlerdir. Böyle bir iddianın gerçekliğinin olamayacağını Rağıp el-İsfehânî, "Bunlar bilmezler ki, akıl her ne kadar kıymetli bir cevher ise de, o ancak tevcih edildiği tarafa yönelir ve ancak yöneltildiği şeyleri düşünür." diyerek reddeder (İsfehânî, 1961: 199). Yani, aklını yalnızca nefsin maddî ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin için kullanan bir kısım zahiren zeki görülen insanların,

ahiret gibi metafizik bir gerçeği inkâr etmeleri bu iddiayı destekleyici bir delil olarak ileri sürülemez.

Atalar kültürüne bağlılığın kötülüklerinden bahsederken, tarihin esasına, nakle ve ancak ilmi nakillerin tespit edeceği, birçok asırların deneylerine, daha doğrusu Allah'ın indirdiği delillere bağlı olan hükümlerde, geçmiş büsbütün atmak ve ondan habersiz olarak yeni şeyler aramak da doğru değildir. Bununla beraber geçmişe körü körüne taparcasına sevgi beslemek, ne olursa olsun atalar yolunu tutmak, özellikle ilimden dinden nasibi olmayan, hata ve sapıklıkları açık ataları taassupla taklit etmek, onları Allah'a eş ve ortak gibi tutmak, kişileri küfre götüren sebeplerdendir. Bundan dolayı bir şeye tabi olma sebebi, eskilik, yenilik meselesi değil; Allah'ın emrine, Hakk'ın ve bilimin akl-ı selime uygun olmasıdır. Hakk'ın emrini tanımayan, ne yaptığını bilmeyenlere atalar bile olsa uyulmaz.

Kısaca ifade etmek gerekirse, cahil bir taassupla tarihe ve geleneğe sığınmak da, ahireti inkâra götüren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an geçmişte yaşanmış bu değer formlarının bir tahlile tabi tutulmadan olduğu gibi kabullenilmesine karşı çıkmakta ve bu öldürücü saplantıları fevkalade ayıplamaktadır.

3.14. Sıkıntı ve Stresli Olma

Yokolma duygusu, varlığını kaybetme yani ölüm korkusu insanoğlunda stresin başlıca kaynağı olmuştur. Ölüm olayı insan için kaçınılmaz bir son, aklın normal olarak kabul etmesi gereken doğal bir olay olmasına rağmen, insan duygusal olarak buna alışmamıştır. Ölümün bu soğuk ve ürkütücü yüzü, korku veren bir olay olarak, yok olma korkusunun nedeni olmuştur (Öner, 1985: 15- 17).

Yokolma korkusu, hayatın sadece görülebilen âlemden ibaret olduğunu sanan, onun bir yaratıcısı olduğu bilincini taşımayan inkârcı veya zayıf inançlı kimselerde görülür. Onlar dünya nimetlerini kaybetme ve yaptıklarının karşılığını (kedilerine göre muhtemelen) bulacakları bir zaman ile karşılaşma endişesiyle, ölümle yüz yüze gelmeyi arzu etmediklerinden, her zaman bu korku içerisinde hayatlarını idâme ettirirler. Kaçamayacakları bu gerçek karşısında bir tedirginlik ve endişe duygusu yaşarken, gün geçtikçe bu korku, içlerine iyice yer etmektedir. Konuyla ilgili Kur'an'da, biri Bakara Suresi 95. ayette "*Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler...*" ve

diğeri Cuma Sûresi 8.ayette “*Kendisinden kaçtıkları, dilleriyle dahi istemekten korktukları bu ölüm, çaresiz, kesinlikle başlarına gelecektir*” ifadeleri mevcuttur.

Yüce Allah’a ve bu hayattan sonra yeniden bir dirilişin varlığına inananlar için, böyle bir endişe dolayısıyla aşırı bir stres söz konusu değildir. Bakara Suresi 62. ayette “*Her kim Allah’a ve ahiret gününe hakikaten iman eder ve salih amel işlerse elbette bunların Rab’leri yanında ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur. Ve bunlar mahsûn olacak değillerdir*” ayetinden Allah’a ve ahirete inanıyor ve bu doğrultuda amel ediyor olmanın bu dünyada korku ve üzüntüyü ortadan kaldıracı tesire sahip olduğu anlamı da çıkarılmıştır (Râzi, ts., 3: 113).

Kur’an, ahireti inkârı, kişiler için iç huzuru ve barışı temin etmede en büyük engel olarak görür. Nitekim müşriklerin büyük bir stres içinde olduklarına Hacc Suresi 31. ayet “*Kim Allah’a ortak koşarsa, sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendini kuşlar kapmış yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş gibidir.*” ifadesiyle dikkati çekmektedir. Kur’an, inanmayanların kendileriyle barışık olmadığını ve ruhî sıkıntı ve stresten dolayı gönül huzurunu elde edemediklerini bildirir. Allah’ın, onların bu psikolojik ortamlarını anlattığı En’am Suresi 125. ayette, sapmış olanların göğsünü daralttığını ve göğşe çıkıyormuş gibi meşakkatlendirdiğini bildirir. Ayette iç sıkıntı, fizikî bir sıkıntıya teşbih edilmiş; göğşe yükselmek suretiyle azalan oksijen ve havanın, bedenin yeterince beslenememesinden dolayı yaşantıyı tehlikeye sokacağı gibi inkârın da, manevi hayat damarlarını tıkamaya vesile olacağı; böylece huzursuzluk ve iç sıkıntının baş göstereceğinin kaçınılmaz olacağı bildirilmiştir. Zira böyle bir durumda, kalbe, hayrın gireceği bütün yollar kapalıdır (İbn Kesir, ts., III: 328).

Bu ruh halini, iman edip de Hz. Peygamber’e karşı, yanılarak, bir anlık isyana kalkışan Sahabe’nin de yaşadığına şahit olmaktayız. Tevbe Sûresinin 118. ayetinde, münafıkların propagandasına aldanarak Tebük seferinden geri bırakılan üç kişinin -Bu üç kişinin, Ka’b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye, Merâre b. Er-Rabi olduğu bildirilir (Suyûtî, ts.,I: 170)- o esnada hissettikleri iç sıkıntı; Kur’an’ın anlatımıyla “*Yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah’a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı.*” şeklinde bildirilmektedir: Öyle sıkılmışlardı ki ruhları, ne bir sevinç, ne de bir ünsiyet duyuyordu. Ta ki Allah onlara acıyıp tevbelerini

kabul ettiğinde üzerlerindeki bu stres, huzursuzluk ve sıkıntı bulutları dağıldı, böylece rahatlamış oldular.

3.15. Ümitsizlik

Kur'an'da “ye's” ve “kunût” ile ifade edilen ümitsizlik, reca ve umudun zıddı (İbn Manzûr, ts., XV: 431) olup, arzu ve beklentinin kesilmesi (Ebü'l-Bekâ, tsz.: 985) anlamındadır. Kunût, ye's'ten daha mübalağalı bir mana ifade eder (İbn Manzûr, ts., XI: 319).

Kur'an'da ümitsizlik, inkâr edenlerin psikolojik bir özelliği olarak belirtilmekte (Hûd, 11/9; Yûsuf, 12/87), umudu yitirmeyi Kur'an bir sapıklık olarak göstermektedir (Hicr, 15/56). Mümtehine Suresi 13. ayette “*Ey iman edenler! Allah'ın gazabına uğrayanlarla dostluk kurmayın. Onlar –inkârcıların kabirlerdeki ölümlerinden ümit kestikleri gibi- ahiretten öyle ümidi kesmişlerdir*” denilmektedir. Burada inkârcıların bariz bir vasfı olan Allah'ın rahmetinden ümidi kesmekten inananları sakındırmak ve onların ahiret için ümit ve arzularını takviye etmek istenmektedir.

Ümitsizlik, bir manada hayatın anlamını yitirdiği, amacının yok olduğu, düşüncenin sıfırlandığı noktadır. Allah Teâla, kullarını bu tehlikeli psikolojik ortamdan uzak tutmak için umudu tüketmeyip (Zümer, 39/53), korku ile ümit arası bir yaşam seyri çizilmesini emretmiş (Secde, 32/16) ve bu duygular içerisinde imanın gereğinin yerine getirilmesini istemiştir. Ancak inkâr edenlerin psikolojik durumları buna müsait olmadığından, onlar Allah'ın rahmetine bel bağlamaz, ahiretten umudu keserler (Mümtehine, 60/13), bunalımlı ve huzursuz bir hayat sürerler, mutluluk ve sükûneti yakalayamaz, böylece sağlıklı bir kişiliğe sahip olmadıklarını ortaya koyarlar.

3.16. Kendini Tanıyamama

Allah'ı hakkıyla tanımayan müşrikler, kâinatı da gerçek hüviyetiyle idrakten mahrum kalmışlardır. Aynı zamanda kâinatın çekirdeği konumundaki insanı yani benliklerini de layıkıyla idrak edememişlerdir. Zira insanın nefsini kavrayabilmesi de mârifetullahı bağlıdır.

Haşr Suresi 19. ayette “*Şu kimseler gibi olmayın. Onlar, Allah'ı unuttukları için Allah da onlara kendilerini unutturdu.*” ifadesiyle çok veciz bir şekilde beyan edilmektedir.

Allah'ı unutmak, O'nu layıkıyla tanıyamama, takdir edememe ve haklarına riayet edememdir. Kendilerini unutmak ise varlıktaki konumlarını, kulluklarını bilmemek ve kendi haklarını aramamaktır. Konuyla ilgili Hz. Peygamber bir hadisinde “Allah'ın en temel hakkı kendisine hiçbir şeyin şirk koşulmamasıdır. Buna mukâbil kulun hakkı da, Allah'ın ona azap etmemesi ve mağfiretidir.” (Buhari, “Tevhid”, 1) buyurmuştur. Allah'ı unutma, insanı inanç alanının dışına atan, onu aynı zamanda kendi niteliği ve yorumundan da uzaklaştıran, gerçek kimliğine olan yabancılaşmayı giderek artıran bir olgudur (Kılıç, 1991: 49). Fazlur Rahman'ın dediği gibi, Allah'ı unutma insan hayatındaki anlam ve gayenin yok edilmesi, varlığın parçalanması ve dinden uzak (secular) bir yaşantı demektir (Fazlur Rahman, 1997: 78).

İnsanı yaratan Allah olduğu için, onun bedenî ihtiyaçlarını nasıl herkesten iyi biliyor, rızkını ve diğer bedeni ihtiyaçlarını, ihtiyaç duyduğu oranda sunuyor (Yazır, VII: 4758) ise, ruhî ihtiyaçlarını en iyi bilen Allah'tır. Bu noktada, Allah'ı hakkıyla tanıyan yani kendini tanıyan, kâinatı da tüm hüviyetiyle tanıyacaktır. Kâf, suresi 10 ve 11. ayetlerde zikredildiği gibi “*Kullara rızık olması için, birbirine girmiş küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik. Ve o su ile ölü toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.*” ifadesiyle bu gibi kâinattaki temsillerden ahiretin varlığına dair kendine deliller bulacaktır.

İşte bu ölüm ve helâkdan sonra dirilmeye misaldir. Bundan dolayı Allah (c.c) hesap, sevap ve ikâb için kabirlerden çıkışında böyle olacağını haber veriyor, “*Deki: ister taşta dönüşün ister demire; hatta isterseniz aklınıza gelebilecek (hayata / dirilmeye) uzak başka bir unsura dönüşün (yine de ölümden sonra diriltileceksiniz)*” (İsra, 17/ 50- 51).

BÖLÜM 4: AHİRETİ İNKÂR ETME GEREKÇELERİ

Geçmişten günümüze birçok insan, bilmediği ahiret hakkında sürekli olarak konuşmaktan çekinmemiş ve ölüm ötesi hayatı akıl ve idraklerine sığdıramadıkları için kabule yanaşmamışlardır. Kur'an ise bu mühim mesele hakkında, Mümin Suresi 74. ayette ve bunun gibi birçok ayette ahirete inanmayanların ısrarla yoldan çıkmakta olduklarını dile getirmiştir.

Bu bölüm içerisinde, ahireti inkâr edenleri inkâra götüren faktörler incelenecektir. Araştırmamız esnasında, söz konusu faktörlerin kaynaklarının farklı olduğu görüldüğünden konu, insanın “akıl ve düşünme niteliği” ile ilgili olan ve “nefsinden” kaynaklanan faktörler olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Bu faktörler aynı zamanda bir mü'mini de etkisi altına alıp, onun imanının önce zayıflamasına, sonra da yok olmasına sebep olabilir. Genel olarak dünyayı sevmek insanın fitratında vardır (Âl-i İmran, 3/24). Bu itibarla dünyanın nimet ve zevklerini istemek Allah'ın hikmetine aykırı değildir. Aykırı ve yanlış olan, insanların dünya zevklerine dalıp, varsa yoksa bu hayata yönelmeleri ve ona sonsuz umut bağlamalarıdır (Kardavî, 1979: 221). Bu bakımdan mü'minler, düşünmenin ortadan kaldırılıp etkisi altına girilen “düşünce ile ilgili faktörler”e ve kendi benliklerinden kaynaklanabilecek “nefsânî-hissî faktörler”e karşı uyanık ve dikkatli olmak, kendilerini sürekli kontrol etmek durumundadırlar.

4.1. Düşünce İle Alakalı Faktörler

Gerek âhireti gerekse onu haber veren yüce Allah'ı inkâr etmenin temelinde yatan sebeplerden biri, aklın gereği gibi kullanılmamasıdır. Aklın gereğince kullanılmaması ise nefsin ve hislerin onun önünde perde olmasından kaynaklanmaktadır. Zira akıl, ancak ön yargıların ve hislerin önünde tutulabilirse sağlıklı muhakeme yapabilir; bunu başarabilen için hakikat tektir ve değişmezdir.

Öğrenilen bilgilerde, gerek düşünceyi ihmalde alakalı faktörlerden, gerekse hissî ve nefsânî âmillerden uzak tutulmadığı müddetçe, gerçeğe ulaşma noktasında mesafe alınması çok zordur ya da mümkün değildir. Bu noktada Neml Suresi 66. ayette “*De ki: göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler. Fakat ahiret hakkında bilgiler onlara ardı ardına gelmektedir; ama onlar bundan bir şüphe içindedirler, daha doğrusu onlar bundan yana kördürler*” ifadesi

bulunmaktadır. Bu ayet, insanı etkisi altına alarak hakikatlerden uzaklaştıran faktörlerden “şüphe” ve “sathî değerlendirme” faktörlerine işaret ettiğinden, konumuzun aydınlatması açısından gayet mühimdir.

Kur’an-ı Kerim’de, bu ve benzeri ayetlerden yola çıkarak, ahireti inkâra götüren bir kısım faktörler üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgusu dikkati çekmektedir. Bunları, sathî ve önyargılı değerlendirme, tanrıyı inkâr etme, dirilişin imkânsız olduğunu düşünme, zanna ve şüpheyeye dayanma, taklide yönelme ve zamanın ebedî olduğunu düşünme olmak üzere altı başlık altında toplamak mümkündür.

4.1.1. Sathî ve Ön Yargılı Değerlendirme

Niyeti hakikati arayıp bulmak olan insanların, gerek imkân gerekse lüzum ve maslahat açısından vukûu ma’kul olan ahiret hayatını inkâr etmeleri söz konusu olamaz. İnsanların inkârları, çoğu kez akıllarını doğru kullanmamalarından kaynaklanmaktadır ki, Kur’an bu hususa *“Onların çoğu akıllarını kullanmazlar”* (Ankebût, 29/63) beyanıyla dikkat çekmektedir. Tabiatıyla aklını kullanmayanların, ne yaratıcı tarafından kendilerine lütfedilen yüksek kabiliyetlerin farkında olmaları ve ne de O’nun (c.c) büyüklüğünü, kudretini, ilim ve hikmetini anlamaya çalışmaları mümkün olacaktır.

Kur’an insanlara, akli muhatap olarak hitap etmiştir. Pek çok yerde hususiyetle akıl sahipleri manasına gelen “ulu’l-elbâb” (Bakara, 2/179, 197, 269; Âl-i İmran, 3/7, 190; Mâide 5/100; Yusuf, 12/111; Ra’d,13/19; İbrahim, 14/52; Sad, 38/29, 43; Zümer, 39/9, 18, 21; Ğafir, 40/54, Talak, 65/10) ifadesini kullanması bunun en açık örneğidir. Çünkü idrak ve muhakeme ve bunun neticesinde nihaî karar verme veya tercih, akıl ile olmaktadır. Bu itibarla denilebilir ki, Kur’anî manada tefekkür aklın, hakikati arayış seyrinde en doğru şekil ve en doğru yerde kullanılmasıdır. Böyle bir tefekkürle akıl, elde edilen bilgilerin arkasındaki gerçeği görecektir, yani sadece kuru bilgi aşamasında kalmayacaktır.

Aslında esas itibariyle, ahiretin varlığına dâir peygamber vasıtasıyla cereyan eden hâdiselerin oluşumu ardı ardına insanlara bilgi vermektedir. Fakat inkârcılar bundan şüphe etmekte, bir türlü inanmamakta ve bir türlü ikna olmamaktadırlar. Daha doğrusu onlar bundan yana kördürler, ahirete ait delilleri görmemekte, görmek istememekteler (Yazır, 1979, V: 3697). Baştan beri ahiretin varlığına ve oradaki

sorumluluğa inanmayı reddettikleri için onlar konuda adeta kör ve sağır kesilmektedirler. Şayet bu insanlar, düşünce ve fikir sahasında kendilerini biraz zorlayıp bir adım atabilselerdi, böyle bir inkâra düşmeyeceklerdi. Diğer bir deyişle, onların inkârlarının gerçek sebebi ciddi müşahedeleri ve ilmî yakînleri değil, kapıldıkları sathî düşünceler ve bu düşüncelerin yol açtığı açmazlardır (Aydın, 1976: 199).

Âhirete dair delillerin çokluğuna rağmen, bu konuda hiçbir bilgi ve fikrî ameliyenin oluşmadığı ve derin bir cehâlet içinde bulunan kişiler hakkında Mevdûdi şöyle demektedir:

1. Ahiretin olup olmadığı hakkında onların hiçbir bilgileri yoktur.
2. Onların bu bilgi eksikliği, mesele hakkında malumat verilmemesine bağlı değil, aksine, kendilerine bu konuda verilen haberlere inanmamaları ve bunların sıhhatinden şüphe etmelerindedir.
3. Ahiretin vukuû konusunda serdedilen delilleri onlar, gereken ciddiyetle tefekkür etmek için kendilerini zorlamazlar, aksine onlar bu konuda körlüğü, cehâleti tercih ederler (Mevdûdi, 1986, IV: 123- 124).

Anlaşılabacağı üzere, kendilerine yol olarak hep itiraz ve muhalefeti esas alanların, kabul ve tasdik noktasında mesafe katetmeleri mümkün gözükmemektedir. Kur'an bu konuya, büyük bir kısmı ahiretle alakalı konulara tahsis edilmiş olan Kaf Suresi'nin 5. ayeti olan *“Doğrusu, onlar gerçek kendilerine gelince (düşünmeden) onu yalanladılar. Onlar karışık /çelişkili bir durum içindedirler.”* ifadesiyle dikkat çeker.

Netice olarak diyebiliriz ki, Kur'an-ı Kerim, ahiret hayatının anlaşılmasında akla ışık tutan pek çok delil zikreder. Kabul ve red ise aklın ve kalbin iş birliğine bağlıdır. Tabiatıyla nefis ve hevâ mekanizmalarının kontrolünde bir kalp ve akılla, doğruyu bulmak güç olacağından, yüzü vahye dönük bir kalbin ve o kalple beslenen bir aklın varlığı gerekmektedir. Zira, aklî muhakemenin yönünü ve sonucunu kalbe ait olan niyet belirler. Eğer kişinin niyeti hakikati aramak değilse, kalbin de aklın da fonksiyonu kalmayacaktır. Netice de ise, Kur'an'da “akletmeyen kalpler” (Araf, 7/179) ve “kalp gözünün körelmesi” (Hacc, 22/46) ifadeleriyle anlatılmak istenen aklî muhakemenin dumûra uğraması hali kaçınılmaz olacaktır.

4.1.2. Tanrıyı İnkâr Etme

Tanrı'nın varlığı meselesi insanlığın ortak bir problemi olmuştur. Bu mesele, dini, dili, ırkı, rengi, coğrafyası ve kültürü ne olursa olsun, hemen hemen bütün insanların bir şekilde ilgilendiği ve üzerinde durduğu, reddedenlerin dahi zihinlerinden bir türlü çıkaramadıkları ve hakkında fikir yürüttükleri bir konu olmuştur. Bu yüzdendir ki, Allah inancı ilkel dinlerde ve diğer inanç sistemlerinin hemen hepsinde mevcuttur (Topaloğlu, DİA, 1989: 472). Tanrıya inananlar (teist) ve inanmayanlar (ateist) arasında ortaya çıkan ciddi tartışmalar bunu göstermektedir. Teistler tanrının varlığını belirli delillerle savunurken ateistler, teistlerin getirmiş olduğu bu delilleri reddetmişlerdir.

İslam'ın ve bütün ilahi dinlerin temelini Allah inancı oluşturur. Semavî dinlerin hepsinde inanılması gereken ilk esas, Allah'ın varlığı ve birliği meselesidir. İslam'ın akıl sahibi olan ve ergenlik çağına gelmiş bulunan insanlara yüklediği ilk görev, kendilerinin ve kâinattaki her şeyin yaratıcısı olan, her şeyi bilen, düzene koyan ve idare eden, yerde ve gökte ne varsa hepsinin kendisine muhtaç olduğu ve kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, tek olan, ezelî ve ebedî olan Allah Teâla' yı tanımak, O'na inanmak ve kulluk etmektir. Allah'a iman, mükellef olan her insana farzdır. Hatta Maturidî'ye göre, ilahi dinlerin kesintiye uğradığı dönemlerde, fetret devrinde yaşamış olan veya dağ başlarında, uzak yerlerde yaşadığı için hiç bir dinden haberi olmayan insanlar bile akıllarıyla Allah'ın var ve bir olduğunu bulmak zorundadırlar. Çünkü Allah insanlara kendi varlık ve birliğini idrak edecek güç ve kuvveti vermiştir. İnsan yaradılıştan getirdiği mutlak ve üstün bir güce inanma duygusu ile kâinattaki akıllara durgunluk veren eşsiz yaradılış ve düzeni gördükten sonra yaratıcının varlığına ve birliğine inanmak durumunda kalacaktır.

Kur'an'ı Kerim baştan sona incelenecek olursa, ayetler Allah'ın varlığına delalet etme noktasında yedi grupte ele alınabilir:

1. Büyük bir kudret, ilim ve hikmet eseri olan insanın yaradılışı, onun bir mucize olan vücut yapısı, uzuvlar ve fonksiyonları, vücut sistemine bağlı olarak insana lütfedilen sayısız nimetleri bildiren ayetlerler vardır.
2. Sonsuz bir kudretin eseri olan hayvanların yaratılışı ve insanın hizmetine verilmesini tasvir eden ayetler vardır.
3. Tabiat nizamından, yerde ve gökte bulunan her şeyin insan emrine verilmesini bildiren ayetler vardır.

4. Su, rüzgar, yağmur, ateş vb. nin yaradılışını ifade eden ayetler vardır.
5. Güneş, ay ve diğer gezegenlerin bağlı bulunduğu ince kanunları, bunların insanlığa ve bütün canlılara temin ettiği faydaları anlatan ayetler vardır.
6. Yiyecek, insan ve her türlü eşya naklinde emrimize âmâde kılınan gemiler, denizden çıkarılan gıdalar ve zinet eşyalarını anlatan ayetler vardır.
7. İnsanın kibir ve inat engellerini aşabildiği, gaflet perdesinden sıyrıldığı zamanlarda, başkasına değil mutlaka Allah'a yöneldiğini ve yalvardığını bildiren ayetler vardır (Topaloğlu, 2001: 23-24).

Anlaşılabacağı üzere, Kur'an'da, insanın düşüncesini yukarıdaki noktalara yöneltmesi ve neticede de insanın Allah'ın varlığı ve birliği üzerinde düşünmesi için birçok ayet rehber olarak indirilmiştir.

İslam'daki bu ispat-ı vacip meselesi, Allah'ın varlığıyla birlikte birliğini de isbat etmeyi hedeflemektedir (Gölcük-Toprak, 1991: 158). Bunun sebebi, Allah'ın varlığını kabul ettikleri halde birliğini inkâr eden ve ona şirk koşan pek çok insanın bulunmasındandır. İslam'ın erken yıllarından itibaren bu konu önemsenen bir mesele olmuştur. Hz. Peygamber'in saadet asrında İslam, farklı kültürlerin etkisinden uzak ve Arap Yarımadasının dışına çıkmayan bir durumda idi. Mâlum olduğu üzere, İslam'ın ilk halife olan Hz. Ebubekir'den (ö. 13/634) itibaren hızla yayılmaya başlamıştır. İslam fütühatı, eski Yunan'dan, Hint'ten, İskenderiye'den... gelen çeşitli görüş ve inanışların hâkim olduğu memleketleri kısa sürede kendi idaresi altına almıştır. Bu ülkelerde inançsız kimseler de bulunmaktaydı. Onlarla İmam- Âzam (ö. 150/767) ve özellikle kelimciler mücadele etmişlerdir. Bu sebeple akâide müteâllik ilk eserlerde, isbat-ı vacip konusu kendini göstermektedir. Diğer taraftan, İslam filozofları da isbat-ı vacip konusuyla ilgilenmişlerdir. Farâbî (ö. 339/950) ve İbni Sînâ (ö. 428/1037) gibi filozofların Aristo'nun felsefî sistemini tamamlamak için kabul ettiği ilk muharrrik delilini (imkân delili) geliştirdikleri anlaşılmıştır. Yani, İslam tarihinde gerek felsefede gerekse de kelimada Allah'ın varlığı ve birliği mevzuu, aynı zamanda "Tevhid dini" diye de anılan İslam'ın temelini teşkil etmektedir.

Kullanılan bu delilleri ortaya koyup, kullananlara göre şöyle gruplandırılabilir:

1. Kelamcılarının Delilleri:

- a) Hudûs Delili
- b) İmkân Delili

- c) Gaye ve Nizâm Delili
- d) Kabul-i Âmme Delili
- e) İlm-i Evvel Delili

2. İslam Filozoflarının Delilleri:

- a) Hudûs Delili
- b) İmkân Delili
- c) Gaye ve Nizâm Delili
- d) İlk Sebep delili
- e) Hareket Delili
- f) Ekmel Varlık Delili

3. Batı Düşüncesinde Allah'ın Varlığına Dair Deliller:

- a) Varlık Delili (Ontolojik Delil)
- b) Kâinat Delili (Kozmolojik Delil)
- c) Gaye ve Nizâm Delili
- d) Ahlak Delili

Bu delillerin anlaşılma güçlüğü sebebiyle bunları savunanlar yanında karşı çıkanlar da olmuştur. Gerçi, Kur'an delilleri, herkese hitap eder, eskimez ve bütün delillerin kaynağıdır. Fakat, şer'î deliller "inanmayan" yanında değerlidir. Allah'a inanmayan bir kimse zaten ilahî bir dine ve mukaddes bir kitaba inanmadığından, böylelerini ikna etmek için, akla ve tecrübeye hitap eden aklî, mantikî ve hissî deliller serdetmek gereklidir. Bunun yanında naklî deliller ise, Kur'an'a ve Allah'a inananların imanını kuvvetlendirir.

Fıtratı bozulmamış olan ve ruhu hasta olmayan her insan, Allah'ın var ve bir olduğunu bulur ve anlar. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak, Allah'ın var ve bir olduğuna dair içindeki zorunlu bilgiyi geliştirmek içindir. Mıknatıs ve demir birbirine yaklaşıncaya mıknatıs demiri nasıl çekiverirse- çünkü bu onun yaradılışında gizlenmiş bir özelliktir, o kabiliyet bozulmadıkça yaradılışının gereklerini yapacaktır- insan da, iç ve dış âlemde Allah'ın varlığını gösteren şeylere bakarak O'nun varlığını bunlardan anlayabilecek bir

kâbiliyette yaratılmıştır. Bununla beraber insanın kendi yaradılışı, kendi fitratı da bizzat Allah'ın varlığına en açık bir delildir. İmam Gazzâli (505/1111) ile Şehristânî'nin (548/1153) kanaatleri budur (Gazzâli, 1967, I: 144).

Durum böyleyken, XX. Yüzyılda Aydınlanma felsefesiyle birlikte ortaya çıkan ve yayılan varoluşçuluk felsefesinde bir varoluş problemi olarak bakılan hürriyet, insan varlığının ve değerlerinin temel kaynağı kabul edilmiş, kayıtlatıcı bağlar, bilhassa da “Allah inancı” reddedilmiştir. Bu düşüncede, hevanın her türlü arzusuna yönelik hürriyet söz konusudur. Örnek olarak seçtiğimiz varoluşçu düşünürlerden W.Nietzsche arkadaşlarına “Ey kardeşlerim toprağa bağlı kalın ve size duyumlar üstü umutlardan söz edenlere kanmayın. Onlar bilerek veya bilmeyerek zehir saçanlardır” (Nietzsche, 1989: 19) ve yine “Şöyle konuş ve kükre “Bu benim iyim, budur benim sevdiğim, böyle tam hoşuma gidiyor o, ancak böyle istiyorum ben iyiyi. Bir tanrı kanunu olarak istemiyorum onu...” (Nietzsche, 1989: 36) şeklinde seslenmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Allah Teâla'yı, O'nun şer'i delillerdeki kendisini anlatan ifadelerini ve Allah Teala'yı anlatmak için kelimcilerin ve felsefecilerin kullandıkları delilleri kabul etmeyen insanlar, kıyameti ve dirilişi de kabul etmemektedirler. Bu yüzden tanrı'yı inkâr maddesi, ahireti inkâr edenler için temel teşkil edecek bir gerekçe konumundadır.

4.1.3. Dirilişin İmkânsız Olduğunu Düşünme

Diriliş konusu gaybî bir mesele olduğu için, sadece inkârcılar tarafında değil, İslam içi ekoller arasında da fikir ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Bu konuda bedenlerin iâdesi meselesi en ciddi problemlerden biri olmuştur. Kelam'dan Felsefe'ye oradan ehl-i hadis düşüncesine kadar konuyla ilgili farklı görüşler dile getirilmiş, görüş birliğine varılamamıştır (Karadaş, 2007: 97).

Ahirete inanmayan kimselerin inanmama sebebi olarak sundukları bir diğer gerekçe de dirilişin imkânsız olduğu düşüncesi olmuştur. Öldükten sonra dirilmenin akıl ve mantık bakımından gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim bu kimseler hakkında Yunus Suresi'nin 7 ve 8. ayetlerinde “*Öldükten sonra dirilip bize kavuşmayı beklemeyenler, dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve ayetlerimizden gafil olanlar var ya! İşte onların kazanmakta oldukları günahlar*

yüzünden varacakları yer ateştir.” demektedir. Bu kimselerin Allah’ın ayetlerinden gâfil, Allah’ın huzuruna varacaklarını ummayan ve sadece dünya ile sınırlı bu hayata razı olanlar olduğunu söylemektedir. Onlar kâinattaki ibret verici, kalpleri uyarıcı ve tefekküre sevk edici ayetlerden habersizdirler (Kutub, 1988, XI: 1767).

Müşrikler Hz. Peygamber’in getirmiş olduğu başta Tevhid olmak üzere birçok inanç esasına inanmamışlar ve bu inkârlarını Hz. Peygamber’e her defasında dile getirmişlerdir. Mesela bir gün Ubey b. Halef çürümüş bir kemiği elinde ufalayarak Hz. Peygamber (s.a.v)’e gitmiş ve: “Muhammed, Allah unufak olduktan sonra bu kemiği tekrar mı diriltecek!” demiştir. Hz. Peygamber ise: “Evet, Allah bunu da diriltecek. Seni öldürecek, sonra diriltecek, ardından cehennem ateşine atacaktır.” karşılığını vermiştir. Bunun üzerine olayla ilgili olduğu belirtilen, Yasin Sûresi’nin 78 ve 83.ayetleri *“Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: ‘Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?’ diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’ dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı ‘Ol’ demekten ibarettir. Hemen oluverir. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O’na döneceksiniz.”* ifadesi indirilmiştir. (Vâhidî, 1968: 379).

Burada da açıkça ifade edildiği gibi, tüm varlıkları ilk defa yaratan Allah Teala, ikinci diriltmenin olacağı ahirette de ölmüş olan insanları tekrar diriltecektir.

4.1.4. Zanna ve Şüpheye Dayanma

Zan, henüz belirtileri açık şekilde ortaya çıkmamış bir sahada, mahiyeti bilinmeyen bir konuda tahminde bulunmak, akıl yürütmek demektir (İsfehânî, 1961: 472). Kur’an’da zan ve tahmine dayalı bilgi anlayışı reddedilmiş, deney ve gözleme, akla, vahye dayalı bilgi teorisi geçerli kabul edilmiştir. İnkârcıların ekseriyetinin, belirgin bir şekilde düşüncüyü ihmal ve cehâleti tercih etmelerinin bir tezahürü olan zan ve tahmine dayandıkları, *“İnkârcıların çoğu sırf bir zan (ve tahmine) tabi olurlar. Oysa ki, zan gerçek adına bir şey ifade etmez.”* ifadesiyle Yunus Suresindeki 36. ayet-i kerimde ortaya konulmuştur.

Zan subjektif, enfûsî bir olay olduğundan, tarafsız değildir. Zanda bulunan kimseler daha önceden belli düşüncelere şartlanmışlardır. Gerçeğin bilgisine ulaşmak yerine, sahip buldukları inançlarına el yordamıyla sarılmayı tercih ederler. Hevasını ilah edinen ve bilgisi zanna dayanan birisi, neyi güzel görse, nefsin hevası neden hoşlansa, kendi düşünce ve telakkisi de o istikamette şekillenir. Böyle bir zihniyetin ise, gerçeğe ulaşma yolunu tıkayacağı muhakkaktır.

Şurası gerçek ki, insanın tahmine dayanarak hakkında konuştuğu sahalarda, aslında onun bilgi sahibi olmadığı sahalardır. Öyleyse insanın asla bilgisi olmadığı hususta hiçbir esasa dayanmadan heva ve heveslerinden ibaret olan bir zanna tabi olmak suretiyle gerçeğe ulaşması mümkün değildir. Kur'an, Necm Suresi 28- 30. ayetlerinde ahirete inanmayanların tatmin edici hiçbir delillerinin bulunmadığını ve onların bu konudaki iddialarının bir zan ve tahminden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Yani onların inanç noktasındaki bilgileri zandan öteye geçmemektedir (Ateş, 1989, IX: 123).

Şüphe konusuna gelince, yakînın zıttı, yani kesin ve kat'i bilginin karşıtı olarak (İbn Manzûr, ts., X: 451) nitelenen şek kavramının içeriği, her biri hakkında eş değer bir ipucu bulunması veya bulunmaması nedeniyle, birbirleriyle zıt iki durumdan birini seçememe, ikisi arasında bir tercih yapamama hali (İsfehânî, 1961: 388) şekilde doldurulmaktadır.

Yine tarihin her döneminde şüpheli tavırlarını sürdüren ve her fırsatta bunu açıkça ifade etmekten kaçınmamış inkârcılar olmuştur. Allah'ın varlığı ve yaratması hususunda fazla itirazda bulunamayan kâfirler, Allah'ın sıfatları, ahiretin varlığı, özellikle de peygamberliğin hakikati ve getirmiş oldukları ilahi mesajın kaynağı gibi konularda şüpheler ileri sürmüşlerdir.

Dolayısıyla imansızlık, bazen, Allah'ı ve ahireti kesinlikle inkâr suretiyle olabileceği gibi, bazen de, bu hususlarda meydana gelen bir şüpheden kaynaklanabilmektedir. İşte, Allah Teâla, bu kimselerin inkarının şek ve şüpheden olduğunu bildirmiştir ki, bu da, imanda şüphesi bulunanın, Allah'a hiç iman etmemiş sayılacağını göstermektedir (Râzi, ts., XVI: 77). Nisa Sûresi 143. ayette "*Bunlar arasında bocalayıp durmaktadır. Ne onlara (bağlanıyorlar) ne bunlara...*" onların bu psikolojik hallerinden haber verilmektedir. Ayette geçen "*şüphe içinde bocalayanlar*" ifadesi ise, şek ve şüphe içinde olan kimsenin, menfî veya müsbet karşılık verme hususunda şaşırıp kalması ve bu iki

taraftan veya bu iki zıt şeyden birisine karar verememesi anlamındadır (Râzi, ts., XVI: 77). Onlar, neye bağlanıp inanacaklarına karar veremedikleri gibi kime bağlanacaklarına da karar veremezler.

Şüphenin kaynağı, her devirdeki toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal gücünü elinde tutan, toplumları istedikleri şekilde yönlendiren genellikle elit kesimdir. Bunlar, şüphelerin halkın gündemine girmesi, onunla meşgul olması ve benimsemesi için her devrin en etkin iletişim vasıtalarıyla cazip bir şekilde, yeterince tekrar edilerek yayılmasını isterler. Bununla maksatları, hakkın ortaya çıkmasına ve ona katılmaya mani olmak, eğer bu mümkün değilse katılımı geciktirmektir. Bu yaklaşım, onların aleyhine oluşmuş bir gündemi bertaraf edebilmeleri ve kurulu düzenlerini sürdürebilmeleri için vazgeçilmez bir araçtır.

Özetle, bilinmeyen gaybî bir mesele olan ahiret konusunda, Allah'tan gelmiş olan bilgilere önce şüpheyle yaklaşmak ve ardından konuyla ilgili meseleler üzerinde akıl yürütüp, tahminde bulunmak inkârcıların yapmış oldukları işlerdendir. Böylelikle şüphe ve zanlarıyla elde ettikleri sonuçlardan kendilerine gerekçeler üretmişlerdir. Ama iddialarının bu kadar farklı oluşu ve birbirini tutmayışı açıkça insan mantığına şunu seslenmektedir: Vahiy ve peygamberliğe ihtiyaç duymadan insanın kendisi ve bu dünyanın sonuyla ilgili kurduğu hayaller ve ileri sürdüğü kanaatler, ilim dışı hayaller ve kanaatlerdir. Yoksa insanın elinde bu konuda hakikaten doğrudan doğruya, kendi başına gerçeği bulma imkânı olsaydı, bu kadar farklı ve çelişkili kanaatler ortaya çıkmazdı. İnkârcıların bu denli farklı düşünce içinde olmaları, onların bir ilme dayanmadan zan ve kuruntu ile birlikte düşündüklerini göstermektedir. Şayet bir ilme dayansalardı, aralarında bu kadar köklü anlaşmazlıkların olmaması gerekirdi (Öztürk, 2001: 79). Nitekim Kur'an Zâriyat Suresi 8, 9 ve 10. ayetlerde "*Siz gerçekten (ahiret hakkında) birbirini tutmaz bir söz içindesiniz. Ondan çevrilen çevrilir. Kahrolsun o zan ve tahminle hüküm verenler.*" ifadesiyle bu hususa dikkat çeker.

4.1.5. Taklide Yönelme

İnsanlar sosyal bir çevrede doğar ve orada yetişirler. Her fert çevresini kuşatan ortamın şartlarından ve kültürlerinden etkilenir. Kendisi önceki nesiller tarafından oluşturulan yapıya adapte olduğu gibi, onu sonraki kuşaklara da aktarma gayretinde olur.

Bu sosyalizasyon süreci bireye, içinde yaşadığı aile, kabile ve toplumun sosyal normlarına, kültürel kalıplarına adaptasyonda bulunmasını sağlar. Toplumun hayat tarzını çevreleyen alışkanlıkların tümü sosyal bir varlık olan insanı etkiler. Önceki nesillerden devralınmış düşünce ve inanışların kalıpsal nitelik taşıyan çerçevelerine sahip çıkar. Sahiplenilen bu davranış kalıpları nesiller boyu bir süreklilik gösterir. Bu yüzden, atalardan devralınan ve gelenek diye tanımlanan vakıanın temel tipolojik özelliği “süreklilik”tir. İkinci özellik ise, süreklilik özelliğinin temelini sağlamlaştıran öncekilerin “üstünlüğü/büyüklüğü” düşüncesidir (Armağan, 1992: 19). Buradan anlaşılıyor ki, gelenekçi anlayış, niteliklerine dikkat çekilen geçmişi analiz ve seçmeciliğe tabi tutmadan, olduğu gibi kabullenmeyi öngörmektedir (Altıntaş, 1995: 165- 167).

Atalara onca bağlılığın temelini inildiğinde bunun, klanın yapısından kaynaklandığı görülür. Klan her şeyden önce düşünülmesi gereken “atalar” dır. Ailede baba, kabilede şef, atalar kültürünü temsil eder (Mensching, 1994: 291). Sonuçta kültürlerinin etkisinde kalarak ona ters gelen, atalara saygısız davranan ve onların gelenek, örf ve yasa haline gelen mirasına sahip çıkmayan hatta onu yer yer mahkûm eden bir çağrıya sırtını dönmüşler, ona engel olmaya, onu durdurmaya çalışmışlardır (Yolcu, 2008: 184). İnsanlar Gazzâlî'nin (ö.505/1111) ifadesiyle “Alışmadıkları ve ünsiyet peyda etmedikleri olaylar ve anlayışlara karşı tepki gösterir, onları kabul etmezler.” (Gazzâlî, 1983: 65). Peygamberlerin mesajlarına çoğu zaman bu türden tepkiler gösterilmiş, normal şartlarda yaşayan bir insanın Allah'tan vahiy alabileceğine akıllarını erdirmeye yanaşmamışlardır. Hatta buna, bizzat Hz. Peygamber bile vahiy gerçeği ile ilk yüz yüze geldiğinde, mevcut kültürün ve geleneksel anlayış normları ile düşünerek delilik, cin çarpma ve şeytanların etkisinde kalma endişesini izhar etmekten kendisini alamamıştır (Buhârî, “Bedu'l-Vahy”, 3; Hamidullah, 1980, I: 88- 90;).

İnsanların, diğer birçok konuda olduğu gibi ahiret konusunda da inkâra kaymalarında, sahip oldukları bilgilerin doğru olup olmadığını öğrenmek için kendilerini zahmete sokmadan (Mevdûdî, 1986, IV: 123) önde bulunanların veya çoğunluğu teşkil edenlerin düşüncelerine kapılmalarının rolü büyüktür. Bu konuda Kur'an Mü'minün Suresi 81-83. ayetlerinde, “*Hayır; yine öncekilerin dediklerini derler. Öncekiler: ‘Ölüp toprak ve bir yığın kemik olduğumuzda mı dirilteceğiz? Yemin olsun ki, biz ve daha önce de*

babalarımız tehdit edilmişti. Bu evvelkilerin masallarından öte bir şey değildir.’ demişlerdi” ifadesiyle hiçbir delile dayanmaksızın öncekileri taklit edenlerin, onlar gibi ahireti inkâra gittiklerini zikretmektedir. Ayrıca inkâr edenlerin, kendilerine yapılan bütün çağrılara karşılık *“Biz babalarımızın /atalarımızın üzerinde bulunduğumuz yola uyarız.”* (Lokman, 31/21) şeklinde cevap vermeleri de, onların içinde bulunduğu bu ters durumu açıkça gözler önüne sermektedir.

Görüleceği üzere, bütün şirk toplumlarında körü körüne taklit, atalara bağlılık ve gelenekte yer alan değerler, Allah’ı ve ahireti inkâra götürdüğünden, imana engel oluşturmuştur. Hz. İbrahim’e karşı çıkışın ana faktörlerinden biri geleneğe bağlılıktır (Enbiya, 21/52- 56). Hz. Musa’ya karşı da aynı gerekçe ileri sürülmüştür (Yunus, 10/78). Ad kavmi (Araf, 7/70), Semûd kavmi (Hûd, 11/62), Medyenliler de (Hûd, 11/87) buna benzer sâiklerle hidayete cephe almışlardır (Ulutürk, 1985: 274).

Yüce Allah (cc) ana, baba ve ecdada saygıyı emretmiştir. Lâkin, bu saygı ve sevginin onları putlaştıracak dereceye varmasını, onlara tapılmasını şirkin bir çeşidi saymış ve kesinlikle haram kılmıştır. Kur’an’da bu konuya Lokman Suresi 15. ayette *“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm”* beyanlarıyla açıklık getirilmiş, sadece ataları putlaştırmak değil, onların batıl olan adet ve telakkilerine bağlanmayı, bunu bir ibadet haline getirmeyi de yasaklamıştır (Tümer, 1991, IV: 4243).

Özetle, sosyolojik bir gerçektir ki, her insan ve her toplumda, yeniliğe veya atalardan kalma örf ve adetlerdeki değişikliğe sıcak bakılmaz. Toplumlarda alışılan kalıbın dışına çıkan söz, inanç, düşünce ve ilişkilerin makbul görülmeceği ve tepkiyle karşılanacağı muhakkaktır. İşte bu nedenle birçok millette kültürel yapı insanları, yanlış temele oturtmuş, düşünce ve inançların bağımlısı haline getirmiş, doğru ve gerçek de olsa, alıştıkları ve beğendiklerine ters düşen mesajlara ve yapılara sıcak bakmamış ve onlardan yana olumlu bir tavır almaktan kaçır bir hale getirmiştir. Evet kültür, insanın dünyaya baktığı penceresidir. Dinin inanç esaslarına bakışı da elbette yetiştiği ortamın değer yargıları çerçevesinde olacaktır. Ama insan bunu bir ölçüye kadar değiştirebilir ve değiştirmelidir. Onun izlerini kısmen silebilir ve silmelidir. Maalesef kişi kendisi

düşünmek yerine, bir önceki kuşaktan aldığı düşüncelere körü körüne bağlanmayı tercih etmektedir. Bu sadece geçmişte değil, günümüz modern anlayışında da böyledir. Ama insan en azından inanç, düşünce, dünya görüşü, ahlak ve davranış olarak kendini yeniden kurmalıdır.

4.1.6. Zamanın Ebedi Olduğunu Düşünme

Ölüm kesin bir olgudur. Nisa Suresi 28. ayette “*Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile...*” ifadesiyle her mümkün varlığın, ölümle buluşacağı hakikati vurgulanmıştır. Peygamberler de dâhil olmak üzere hiç kimse bundan kurtulamamıştır. Buna karşılık Kur’an ebediliği ahirete ve ahiret hayatının olgularına vermiştir. Kur’an dünyanın faniliğini, ahiretin ebediliğini vurgularken dünyanın tamamen ihmal edilmesini de istemez. Dünya hayatının ahiret için bir hazırlık zamanı ve mekânı olması bakımından, aradaki hassas dengenin ölçülerini bildirir.

Kur’an burada, ahiret inancı yerine dünya metarı ile ebedilik arzusu arayan, ölümü geçgündüz ve tabiata yani dehr denen sürekli zamana bağlayan ve onun dışında hakiki müessir olan Allah’ı tanımayan, Dehriyer (metaryalistler) diye nitelediği kimselerden bahsetmektedir. Onların “*Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yok! Dünyaya geldiğimiz gibi ölürüz ve bizi ancak zaman yok eder.*” (Casiye, 45/ 23- 24) dediklerini söylemektedir. Her devirde değişik kavramları yücelterek putlaştıran benzeri toplulukların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Dehriyer, ferdin tüm yaşantısını elinde bulduran Allah yerine “dehr” yani “zaman”ı koymuşlardır. Onlar ahireti inkâr etmişler, sadece başlangıçta yaratma fiilini Allah’a vermişler ve bunun dışında ulûhiyeti ilgilendiren tüm fiilleri dehr’e yüklemişlerdir (Izutsu, ts: 18).

Oysa bu hayatın sonunda başka bir hayatın olmadığına dair, inkârcıların elinde hiçbir ilmî dayanakları yoktur. İnsanı ancak zamanın yok edeceği ve geriye toz topraktan başka bir şey kalmayacağı şeklindeki düşünceler, gerçekte ahireti inkâr edenlerin zanlarından öte bir şey değildir. Onlar “Bu hayattan sonra ne olacağını bilemeyiz; insan tıpkı bir saat gibi zamanla durur ve yok olur.” demekten öteye geçemezler. Onlar öyle olmasını arzu ederler Gerçekte ise iddialarının aklî ve mantıkî temeli yoktur (Mevdûdî, 1986, V: 309).

4.2. Nefsânî- Hissî Faktörler

Ahireti inkârın temelinde yatan asıl sebebin, fonksiyonunu icra etmeyen aklın yerini zanna ve taklide bırakması olduğunu ortaya koyan Kur'an'ın, diğer yandan inkârcıların ahiret konusunda akıllarını kullanmalarına mani olan ve onları ahiretin inkârına sevk eden bir kısım nefsânî-hissî faktörler üzerinde de durduğunu görmekteyiz.

İnsan çeşitli hissî ve nefsânî etkenler sebebiyle temelsiz iddia ve bahanelere sarılarak, apaçık gerçeklere karşı gözünü yummakta ve ahireti inkâr edebilmektedir. Kur'an'ın üzerinde durduğu bu noktaları dünya sevgisi, kibir, şehvî istekleri tatma arzusu, ebedi yaşama arzusu, sorumluluktan kaçma, elde mevcut olanla yetinme ve korku ortamı olarak yedi başlık altında toplamak mümkündür.

4.2.1. Dünya Sevgisi

Ölümsüz ve daha mükemmel olan ahiretin varlığını benimsemek insanın tabii yaratılışında bulunan bir hususiyet iken, yanı başında olan dünya hayatının çekiciliği, onun tabiatındaki bu seyri durdurabilmektedir. Dünyevî arzu ve heveslerin insana galebe çalıp ona ötesini unutturduğunu Kur'an, Kıyamet Sûresi 20 ve 21. ayetlerinde *“Doğrusu siz, çabucak ele geçen şeylere (dünyaya) muhabbet besliyor ve ahireti bırakıyorsunuz.”* ifadesiyle çarpıcı bir şekilde beyan etmektedir. Yine Âraf Suresi 51. ayette *“O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı.”* cümlesi zikredildikten sonra, arkasından onların o güne/ahirete kavuşacaklarını unuttukları vurgulanarak, süslü püslü ama içi boş dünyevî zevklerin onları düşünemez hale getirdiğine dikkat çekilmektedir.

İnsanoğlunun hayatı bu dünyadan ibaret sayma düşünce veya iddiasına sevk eden faktör, hiç şüphesiz onun bu dünya hayatının bütün nimetleriyle devam etmesini arzu etmesi ve kayıtsız şartsız kendi gönlünce bir hayat sürme isteğidir (Gölcük, 1990: 101-102). Konuyla ilgili olarak İbn Kesir, Hasan el-Basrî' den naklen şunu kaydeder: Ahireti inkâra kayan insanlar, dünyayı o kadar süsleyip yükselttiler ki, sonunda yalnız ona rıza gösterip ondan öte bir şey düşünemez oldular (İbn. Kesir, ts., IV: 186). Aslında inkârcıların sırf dünyaya razı olmaları, bütün meyil ve muhabbetlerinin ona yönelik olduğunu göstermektedir.

Bu noktayla ilgili Kur'an'da *“Huzurumuza çıkacaklarını ümit etmeyen, dünya hayatına razı olup onunla tatmin olan ve ayetlerimizden gâfil olanlar var ya...”* beyanıyla Yunus Suresi 7. ayeti görmekteyiz. Yalnız dünya hayatıyla yetinmek insanın düşünce ve bakışını ahirete yönelten şeylerden uzaklaştırdığından, böylesi insanların dünyadan başka daimî daha yüksek bir hayat hakkında düşünüp fikir yürütmeleri zor olacaktır. Diğer bir ifadeyle dünyayı varlıklarının gayesi kılanların düşüncelerinin onun ötesine uzanması güçleşecektir.

İnsanın içinde yaşadığı hayatın hiçbir zevk ve lezzetini kaçırmadan sonuna kadar yaşama arzusu, onu yaşadığı âlemin sonu gelmeyeceği düşüncesine götürmüştür. Çünkü dünya hayatına olan aşırı özlem, insanın arzu ve zevklerinin, dünyevî zevkle çepeçevre kuşatılmasına ve bunun dışında bir zevk ve lezzetin düşünülmesine fırsat vermemektedir (Yazır, 1979, VIII: 5476). Oysa Kur'an'ın, Şems Suresi 7, 8, 9 ve 10. ayetlerinde *“Her nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki, nefisini maddi ve manevi kirlerden arındıran felaha ermiştir, onu günahlarla örten ise ziyana uğramıştır.”* denilmektedir.

Oysa dünya hayatı ve nimetleri ahiret hayatıyla mukayese edildiğinde, dünya hayatı geçici bir vasıta olup, bir yolcunun azığı gibidir. Bunun için Kur'an'da insanların hoşlarına giden, hatta bazen cazibesıyla başları döndüren, her türlü dünya malına *“gelip geçici bir meta”* adı verilmekte, böylece ebedî ve muhteşem ahiret hayatı karşısında, ona belli ölçüde iltifat edilmesi istenmektedir. Dünyanın aklı çelen nesnelere Enfâl Suresi 67. ayette *“ârad”* adı verilmiştir. *“Ârad”* kelimesiyle dünya malının kıymetçe bir çalı çırpı değerinde olduğu anlatılmakta, dünya hayatı basit şeylerle temsil edilerek, ahiret hayatı bilinci güçlendirilmektedir. Kasas Sûresi 60. ayette ise *“Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan daha iyi ve devamlıdır. Akletmez misiniz?”* denilmekle, insanın dünya nimetlerini dünyada bulunduğu süre içerisinde tattığını ve ahirette ise lezzetin en özeline sevinç ve neşenin en zirvesine ebedi olarak erişeceğini bildirmektedir.

4.2.2. Kibir

Kişiyi küfre ve doğal olarak ahireti inkâra götüren nefsanî faktörlerden birisi de kibirdir. Kibir, kişinin kendini başkalarından üstün ve büyük görmesi, her türlü hakka kendisinin layık olduğuna inanmasıdır (Razi, ts., XV: 3). *“İstikbar”* kibirlenip kabarmak hoyratça

ve küstahça davranmak, peygambere tabi olmamak (Razi, ts., XXVII: 79); “tekebbür” ise insanın hakkı kabul etmekten kaçınarak Allah’a karşı büyüklük taslamasını ifade eden (İsfehânî, 1961: 422) “kibir” kökünden türetilmiş kelimelerdir.

Gerçekte kibir kendini bulamamış küçük insanlara ait bir hastalık gibidir. Kur’an’ı-Kerim’de A’raf Suresi 14. ayette “*Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracağım/istifade ettirmeyeceğim.*” ifadesiyle kibir, mutlak manada hidayete engel bir sebep olarak gösterilmiştir. Bunlar, Allah’a kul olmayı, Allah’ın kulları gibi muamele görmeyi kibirlerine yediremeyerek, peygamberlerin tebliğ ettiği iman esaslarına karşı çıkmışlardır. Diğer bir ifade ile, hakkı kabule tenezzül etmek istemeyen bu inkarcılar, mücerret bir büyüklük davası ve kuru bir azamet kuruntusuna saplanmışlardır (Yazır, 1979, VI: 4170). Onların bu durumuna Mü’min Suresi “*O inkârcıların sinelerinde (maksatlarına) erişemeyecekleri kibirden başka bir şey yoktur.*” 56. ayetiyle işaret edilmiştir.

Kur’an, Nemrut’un da kibir yüzünden küfre düştüğünü Bakara Suresi 258. ayette “*Allah kendisine hükümdarlık verdi diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: ‘Rabbim diriletten ve öldürenidir.’ demişti. ‘Ben de diriltir ve öldürürüm’ dedi. İbrahim: ‘Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene’ dedi. İnkâr eden şaşırıp kaldı. Allah zulmedenleri doğru yola erdirmez.*” ifadesiyle haber veriyor. Ad ve Semûd kavimlerinin inkârlarında ve Yahudilerin Hz. Peygamberin risâletini inkâr etmelerinde de kibir motivi başta gelen sebep olmuştur.

Görüldüğü gibi inkâr ile tekebbür arasında sebep sonuç açısından ayrılmaz bir ilişki vardır. Tekebbür inkârın ve şirkin ayrılmaz bir sebebidir. İnkâr da tekebbür gibi bir sonuçtur. İnkârın temelinde ise, düşünceyi engelleyen nefse tapınma, bencillik ve istiğna vardır. İşte insanın düşünce ve yaşayış itibarıyla içinde bulunduğu böylesine bir durum, yaptıklarından ötürü sorgulanmasına sebep olacak ahiret hayatının ve buna güç yetirebilecek her türlü otorite ve kudretin yani Allah’ın inkârına yol açabilmektedir.

4.2.3. Şehvî İstekleri Tatma Arzusu

Yeme, içme, iffet ve neslin devamı için evlenme gibi güdülerin kaynağı olan şehvet, iç ve dış telkinler ile hedefinden sapabilmektedir. İnsan heva-heves peşinden sürüklenerek dur durak bilmeden, sınır tanımadan elindeki imkânları kullanmaya, dünya

nimetlerinden yararlanmaya dalabilir. Arzu ve istekleri her şeyin önüne geçebilir (Yazır, 1979, 6/3820). Hayatın devamı ve görevin ifası için gerekli olan yeme içmeyi amaç haline getirebilir. Hak hukuk tanımadan, helal haram demeden nimetler içine dalabilir. İlme, hayat realitesine dayanmayan davranış, hareket ve eylemlere kendisini kaptırır, ihtiras peşinde sürüklenir. Doymak ve doyuma ulaşmak nedir bilmez. Kötü eğilimlerin ve şehvî arzuların kölesi haline gelir. Canının istediğini adeta putlaştırır (Necm, 53/23).

Gazzâlî, niyet ve hevesleri açısından insandaki güdüleri, din ve heva güdüleri olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Din güdüleri kişiyi kendi arzularına değil, ilahi iradeye uymaya ve iyiliğin egemen olduğu bir hayata yöneltir. Allah karşısında korku ve ümit, bu güdülerin içeriğini oluşturur. Buna sevgi, şükür, tevekkül gibi çeşitli duygular ve tutumlarda eklenir. Heva güdüleri ise, dini güdülere aykırı olarak, insanı ilahi ve yüce bir amaca değil; kişisel tatmin ve zevklere yönelten, sırf dünya hayatına yönelik eylemlere sevk eder (Gazzâlî, 1387/1967, IV: 64- 72).

Dünya metanın aldatıcı vasfı, çoğu konuda kişinin zenginliğine güvenerek kendisini Allah'tan müstağni görmesi, O'na şirk koşması veya malının kendisini ebedi kılacağını zannederek ahireti inkâr etmesiyle tezahür etmektedir. Hevanın bir ilah gibi insana hükmettiği ortamda insanın şehvet, zevk, sefa ve lezzetlere bağımlılıktan kurtulması mümkün değildir. Aslında insanı kötülüğün olmasına takılmaya zorlayan zevklerdir. Gençlikte bu türlü arzu ve eğilimlerin daha yoğun olduğu teslim edilse bile insanın her yaşta heva, heves, ihtiraslar ve günahlarla yüz yüze iç içe olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Ancak insandaki arzuların her zaman aynı düzeyde gerilimler yarattığı da söylenemez. Ortalama, güce, enerjiye ve yoğunluğa göre bu gerilimin şiddeti farklılık gösterebilir (Kılıç, 1984: 254 vd., 257 vd.).

İnkârcı tiplerin bu durumu başka bir ayette şöyle ele alınır: “*Fakat insan önünü boş bulup günaha devam etmek ister ve o kıyamet günü ne zamanmış, diye sorar.*” (Kıyâme, 75/6). Seyyid Kutub, bu ayetin yorumu hakkında şöyle der: Bu ayet ahireti inkâr etmenin ruhtaki gizli sâikini, aslî sebebinin beyan eder. Şöyle ki, insan şehvetlere dalmak, haramlara yönelmek istiyor, ama öldükten sonra diriliş ve hesaba çekilme fikri, onunla arzuları arasına giriyor. İnsan hiçbir şeyin kendisini bu zevklerden engellemesini istemediği için de ahiret düşüncesini kendinden uzak tutmak istiyor; öldükten sonra tekrar dirilme fikrini zihninden silip atmak istiyor (Kutub, VI: 3769).

Asr-ı Saadette bazı insanların zinayı, bazısının içkiyi bırakamadıkları için İslam'dan kaçtıkları rivayet edilmektedir. Şair A'şa Müslüman olmak amacıyla Hz. Peygamberi görmek üzere yola çıkar. Putperestlerden biri "O dinde zina yasak" der, "Olsun" diye cevap verir. Yoluna devam etmek isteyince "Ama şarap da yasak" deyince "O zaman geri döneyim, bir sene daha içeyim, ondan sonra Müslüman olurum" der. Kabilesine geri döner, fakat o sene ölür. (İbn Hişam, 1963/1383, I: 259- 260)

Günah ve ahireti inkâr ilişkisi açısından Rağıp el- İsfenani'nin şu yaklaşımını da buraya kaydetmek yerinde olacaktır: İnsanın manevi cephesi günahlarla içli dışlı bir tabiat halini alınca -malum böceğin pis şeylere düşkünlüğü gibi- o da dünyanın geçici metama bağlanarak ölümü ve başka bir dünyayı aklına getirmez olur (İsfehânî, 1333: 203). Aslında bu misal dahi, öldükten sonra dirilişi tasdik meselesinin yalnızca akıl ve mantık meselesi olmayıp aynı zamanda korunmuş ve temiz tutulmuş bir nefse olan ihtiyacı da göstermektedir. Kur'an'ın yalnızca müttakîler için bir hidayet kaynağı olduğunun bildirilmesi de bu hususu aydınlatıcı mahiyettedir (Bakara, 2/2).

Görüldüğü üzere, yaptıkları işin sonunu ve âkibetini düşünmeden keyiflerince şehvî arzulara dalmaya ve beşerin hukukuna tecavüz etmeye alışmış olan bu insanlar, ceza gününe (karşılıkların verileceği güne) inanmaları durumunda, keyifleri kaçmış olacağından, o günü kabullenme hoşlarına gitmemiş ve kendilerince çıkış yolunu, din gününün aslı yoktur, manasına gelen "eskilerin masallarıdır" demekte bulmuşlardır (Yazır, VIII: 5658). İnkarcıları böyle söylemeye sevk eden, onların işlemiş oldukları fiilleridir.

Uyarıldığı ilahi mesajı, eskilerin masalı olarak gören inkârcı kafaya Kur'an'ın cevabı Mutaffifîn Suresi 14. ayette "*Hayır, öyle değil. Doğrusu kazandıkları günahları, kalplerinin üzerinde pas tutmuştur.*" şeklinde olmuştur. Bu ayet-i kerime, artık onların hak ve hakikati göremez olduklarına dikkat çeker ki, bu da, günahlarla kaplanıp bozulan fitrat ve tabiatlarının, öldükten sonra tekrar dirilişin kabulüne engel olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, kalp ve akıl, günahlarla perdelenmesi durumunda, tasdik edilmesi tabii ve fitri olan şeyleri dahi inkâr ederler. Bu bakımdan kötü temayüllerin, nefsanî arzuların kölesi durumuna düşmüş ve günahın her çeşidiyle yoğrulmuş kimseler, Allah'tan ve O'nun hesabından kaçabilmek için, önce onun hakkındaki şüphelere kulak verirler; giderek inkâra varırlar.

Netice olarak diyebiliriz ki, böyleleri nezdinde hak ve hukukun hiçbir anlamı yoktur. Hiçbir şeyden ibret almadıkları gibi onlara nasihat da fayda vermez. Gece gündüz arzularının peşinde koşarlar, hangi yolla olursa olsun sadece heva ve heveslerini tatmin için gayret sarf ederler. Ahiret konusunda düşünmedikleri veya günah ve zulümlerden ötürü düşünmek istemedikleri için inkârcıların kalplerinde ahirete dair inançsızlıkları, tamamıyla karşı konulamayacak tabii bir davranış halinde gelişmiştir.

4.2.4. Ebedi Yaşama Arzusu

Şeytanın “Yasaklanmış ağacın meyvesinden yemezseniz cennette sonsuza kadar kalacaksınız” şeklindeki vesvese ile Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın dahi cazibesinden kendilerini alamadıkları ebedilik duygusu, insan ruhunun en köklü olgularındandır. Buradan, beka hissi ve ebediyet fikrinin insanda doğuştan var olduğu ileri sürülmektedir (Uludağ, 1989: 63). Severek kaldığımız bir mekândan, ayrılmak istemeyişimiz de bu duygunun sonucudur. Fakat doğru olmayan, insan ruhundaki bu köklü duygunun, ahiret hayatı gibi gerçek ve ebedi hayata yöneltilmesi yerine, fani olan dünya metâna bağlanmasıdır. Ebedi kılacağı zannedilen mal, hayra harcanmazsa, kişiyi kurtarması şöyle dursun, başına beladır. Ahireti inkâra vesile olmasıyla da ebediyen mutsuzluğuna sebep olabilmektedir (Yazır, 1979, VI: 6043,6091).

İstek ve arzularının doğal eğilimleri içerisinde yaşayan kimseler, hayatın geçiciliğinden ve bir daha ele geçirilmez olduğu düşüncesinden hareketle, doyumsuz bir zevk ve tatmin arayışı içerisindeyler. Bu insanlar, hürriyet adına kendilerini esarete mahkûm etmektedirler. Çünkü böyle bir anlayış, hürriyeti hürriyet yapan dayanaklardan mahrumdur. Hayatın zevklerine sınır getirmesi ve kişiye ahlaki sorumluluk yüklemesi sebebiyle, tevhidî imanı reddeden ve kendilerini zevklerinin tutsağı haline getirenler, kaba ve bayağı bir hayat anlayışına ve ahlak dışı davranışlara sürüklenmektedirler. Neticede ellerindeki dünyevî mülk ve servetin kendilerini ebedi kılacağı zannına düşmüşlerdir. Kur'an'da Hümeze Sûresi 2 ve 3. ayetlerde “*O ki, toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.*” ifadesiye bu konuya değinilmiştir. Felsefi düşünce akımlarından tarihin belli dönemlerinde gündeme gelmiş olan ve hayalden öteye geçemeyen idealizm, agnostisizm (bilinmezcilik), varoluşçu hümanizm vb. düşünce akımları da ahirete inanmayanların ebedilik arzularına çare arayışları (Yazır, 1979: 69) olarak nitelendirilmektedir

Hülasa, kayıtsız şartsız dış yüzüne ve güzelliklerine bağlanıp itimat ettiği dünya hayatına kapılan insanoğlu, ölüm ötesi hayatın varlığını ve ebediliğini bir türlü aklına getirememiştir. Bu itibarla diyebiliriz ki, ahiret hayatını yalanlamanın önünde ebediyen yaşama arzusu vardır. Bu arzu, inkârcı insanda ahiret hayatını düşünmemek ve hayatını ebedileştirmek adına ahiret hayatını aklına getirmemek şeklinde tezahür etmektedir.

4.2.5. Sorumluluktan Kaçma

Ahireti inkâr edenlerin bu konuda sergiledikleri tavır ve tutumlar, aslında yükümlülük ve sorumluluğun etkisinden kurtulma çabasıdır. Böyleleri ahiret gününü yalanlamakla teselli bulmaya ve kendilerini bunun kolay olduğuna inandırmaya çalışırlar. Çünkü, insanın sorumluluğu, işlemiş olduğu günahların ve suçların cezasını çekmesine yol açmaktadır. Yine böyleleri, kendilerine ölüm ötesi hayatın varlığını bildiren ilahi mesajlar hatırlatıldığı zaman da Mutaffifîn Suresi 13. ayetteki “Bunlar önceki milletlerin uydurmalarıdır, onlardan intikal eden hikâyelerdir; üzerinde durmaya değmeyen asılsız şeylerdir” gibi sözlerle karşılık verirler.

Bazen olur ki, insanların inkârlarının karşılığı, ahirete kalmadan dünyada verilir. Özellikle fitrata ters gelen suçların ve günahların karşılığını bu dünyada görmektedir. Kur’an günahları yüzünden fırtına, boğulma, yere batırılma vb. gibi cezalara çarptırılan insan topluluklarından söz eder. Bunlara Enfâl Suresi 54. ayetteki “*(Evet bunların durumu), Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumuna benzer. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günahlarından ötürü helâk etmiştik ve Firavun ailesini (denizde) boğmuştuk. Hepsi de zalimler idiler.*” ifadesi buna örnektir. Yine Ankebût Suresi 40. ayetteki “*Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.*” ifadesi karşılıklarını dünyada alanlara örnek olarak gösterilebilir.

Özetle, davranışlarının insanüstü âlemden gelen emirlerle düzenlenmesini ve ileriki bir hayat programı çerçevesinde sorumluluk almayı istemeyen insan, çareyi ahiret realitesini inkâr etmekte bulmaktadır. Hatta bazen, ahireti inkâra engel olacak vicdanının sesini bile kısıbilmektedir (Topaloğlu, 2004, I: 546).

4.2.6. Elde Mevcut Olanla Yetinme

İnsanların, içinde buldukları an için yaşama arzusu ve buna bağlı olarak gözlerini oldukları yerden bir adım öteye dahi çevirmemelerinin onlarda oluşturduğu farklı düşünce yapısı, dirilişi kabul etmelerine engel teşkil etmiştir. Öyle ki, aldandıkları bu hayatı daimî zannetmiş ve mümin oldukları takdirde, bu hayatın zail olacağı korkusunu taşımışlardır. Yani dünya hayatına olan aşırı tutkuları yüzünden ahiret inancına karşı çıkan ve varlık gayesini geçici bir dünya yaşantısına hapseden bu insanlar, gerçeği idrak için yaratılmış olan kalplerinin bütün faaliyet ve kabiliyetini, nefse ait arzularla boğmalarıyla, âtideki menfaatleri namına bile olsa gaybî gerçeklere bütünüyle kapalı kalmışlar (Yazır, 1979, I: 212). Hatta bir kısmı ahireti inkâr ederken, bir kısmı da ahiret olsa bile kendilerine orada da bolca mal ve evlat verileceğine inanırlar. Dünyadaki üstünlüklerden dolayı ahirette de bu hakka sahip oldukları kanaatindedirler (Razi, ts., XXI/123-124).

Neticede, dünyada elde ettikleri ile her şeye kavuştuklarına ve mutluluğun en üst noktasına eriştiklerine inanırlar. Ahiret hayatı için va'd edilen daha güzel nimetleri dikkate almayarak, ahiret inancına karşı çıkarlar.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Allah'ın varlığını ve diğer inanç esaslarını reddetmek, Hz. Peygamber'in bu konuda getirmiş olduklarını tasdik etmemek ve ona inanmamak Kuran'da "inkâr" veya "küfür" kelimeleriyle ifade edilmiştir. Oluş şekillerine göre de çeşitli terimlerle anlatılmıştır. Allah'ın ulûhiyet ve rubûbiyetinde tek ve yegâne olduğunu reddetmeye veya O'na yardımcıları isnâd etmeye "şirk" adı verilmiştir. Çeşitli nedenlerden dolayı sözleriyle O'nu ve O'nun yüceliğini itiraf ettiği halde, aslında kalbinde aksini kabul etmeye "nifak" denilmiştir. Kur'an'da müşrik, münâfık ve kâfir tabirleri inkârcılar için ayrı ayrı vasıf olarak kullanılsa da netice itibarıyla, sonlarının aynı olacağı yani akıbetlerinin cehennem olacağı bildirilmiştir.

Ahret konusu, İslam'ın olmazsa olmaz ilkelerinden biridir ve sanıldığından çok daha fazla pratik değerlere sahiptir. İnsanın arz üzerinde kendisini hem maddî hem manevî olarak saran ve inkâra götüren faktörlere karşı durabilmesi ancak ahiret inancının sağlamlığı ölçüsünde mümkündür. Ahiret inancı insanın hayatına yön veren bir "bilinç" olmalıdır. Her müslümanın ve her müslüman topluluğun ahiret inancını gözden geçirmesi ve hayatına yön veren bir bilinç düzeyinde ele alması gerekmektedir. Bu mümkünü, hayatın tam ortasına oturmuş bir gerçekliğe dönüştürebilmek için, hesap gününe ayarlanmış bir biçimde yaşayabilmek gerekmektedir.

Yapılan araştırmalar neticesinde görüldü ki, Kur'an'da ahireti inkâr edenlerin birçok niteliğinden bahsedilmektedir: Onların "câhil" olduklarından, "çabuk aldandıkları" ve duydukları gerçeklere "şüphe" ile yaklaştıklarından, "yalanlayıp", "îtirazda buldukları"ndan bahsedilmiştir. Ahiret hayatı için önemli olan bahisleri "alay" konusu yaptıkları, "dünyaya oldukça düşkün" oldukları, "kibirli" ancak, kendi dünyasında "sıkıntı ve stres" içerisinde oldukları dile getirilmiştir. Hazır olana rağbet ettiklerinden "aceleci" ve taassup ehli olduklarından, atalarını sorgulamaksızın "taklit"e yöneldikleri anlatılmıştır. Nihayetinde "gâfil" olduklarından, dünyada da ahirette de güvensizlik içerisinde olacakları anlatılmaktadır.

Bir hastalığı teşhis ve hastalığa sebep olan faktörleri tespit etmek, bir ölçüde hastalığı tedavi etmek demek olduğundan, inkâr hastalığını tedavi etmede inkâr gerekçelerini bilmenin ve tedavi yöntemlerinde bu gerekçeleri de göz önünde bulundurmanın faydası

açıktır. Kur'an-ı Kerim'de, nefsin ve hislerin akla perde olmasıyla ortaya çıkabilecek, düşüncenin ihmaliyle alakalı faktörlerin ahireti inkâra götüren bir kısım faktörler olduğu dikkati çekmektedir. Bunlara esas olarak, sathî ve önyargılı değerlendirme, tanrıyı inkâr etme, dirilişin imkânsız olduğunu düşünme, zanna ve şüpheye dayanma, taklide yönelme, hazır olana yönelme ve zamanın ebedi olduğunu düşünme olmak üzere altı başlık altında toplamak mümkündür. Diğer yandan onları ahiretin inkârına sevk eden bir kısım nefsanî-hissî faktörler üzerinde de durulduğu görülmektedir. Bunlar, dünya sevgisi, kibir, şehevî istekleri tatma arzusu, ebedi yaşama arzusu, sorumluluktan kaçma ve elde mevcut olanla yetinme olarak toplanmıştır.

Zikredilen inkârcılara ait vasıflardan bazıları insanın fitratına yerleştirilmiş genel özelliklerdir. İnsan olması hasebiyle her insanda farklı oranlarda câhil olmak, taklide yönelmek, dünyaya aşırı düşkünlük vb. gibi bazı özellikler mevcut olabileceği görülmüştür. İnsana verilen bu dünyayı, malı, mülkü, makamı sevme, yeme- içme, evlenme gibi özellikler dünyanın imâr olunması için, yani dünya hayatının devamı için verilmiştir. Bu çalışmada sözü edilen, dünya zevklerini ve nimetlerini istemenin Allah'ın hikmetine aykırı olduğu değildir. Ters olan, insanların dünya zevklerine dalmaları; uzun olsun, kısa olsun hep bu hayatı düşünmeleri varsa yoksa bu hayata yönelmeleri ve ona sonsuz umut bağlamalarıdır. İçgüdü ve arzular dünya hayatının gereklerini sağlamak ve Allah'a giden yolda vâsita olmak için verilmiş nimetlerdir. Bu eğilim ve arzulara aşırı ilgi göstermek, Allah'ı ve ahireti unutmak yanlış bir tutumdur. Fakat insan dünyaya ve diğerlerinde olan sevgisinde îtidalde olmalı ve bu sevgisi Allah'ı unutturmamalıdır.

Burada şundan da bahsetmekte fayda görüyoruz: Çalışmamız inkârcı kişilerin nitelikleri ve onların gerekçeleri üzerine hazırlanmıştır. Bu kişilere çocukluk yıllarında konu hakkında doğru bir eğitim verilse, sonlarının bu şekilde olmayacağı herkes tarafından mâlumdur. Bu yüzden, kişiyi “değerleriyle bir kişilik” haline getiren din eğitimi önemsenmelidir. Yalnız bu safhada da dikkat edilmesi gereken hususlar mevcuttur. İnançla ilgili kavramlar, ıstılahlar, iman edilmesi gereken esaslar tamamıyla soyut değerlerdir. Oysa yeni yetişmekte olan çocuklar, eşya ve olayları genellikle somut olarak kavramaya başlarlar ve gelişim süreci içerisinde soyuta doğru bir yükseliş grafiği çizmektedirler. Somut şeyleri algılamaya eğilimli olan yetişme çağındaki nesle soyut

esaslardan oluşan Allah'a ve ahirete iman olgusunu kavratmak, belletmek, benimsetmek; sıradan gelişigüzel bir yolla değil, ciddi, dikkatli, metotlu ve akıllıca yapılması gerekli bir iş olmalıdır. İman olayını çocuğun zihnine ve kalbine olabildiğince yaklaştırmanın metotlarını aramak gerekmektedir. Mesela, bu dünyada imanın insan için manevi bir ihtiyaç olduğunu, Allah'a iman ve itaatin, peygamberlere, ahirete, meleklerle ve kadere imanın insan üzerindeki olumlu tesirlerini öne çıkararak konuya yaklaşmak, çocuk kalbine ve aklına girebilmeyi kolaylaştıracaktır. İnkârcılığın olumsuz tesirlerinden bahsetmek, onun bu dünyadaki olumsuz çehresini bu yaştaki zihinlere yaklaştırmak elbette onları inkârdan uzak tutma konusunda etkili olacaktır. Gerek ülkemizde, gerekse diğer müslüman toplumlarda iman esaslarının yeni nesle aktarılmasında kısmen bile olsa bu yola başvurulduğu görülmektedir. Nitekim yetişme çağındaki çocuklara okullarda okutulan ders kitaplarında konuya gösterilen eğilim, bunun bir ihtiyaç olduğunu açıkça göstermektedir.

Gerçek şu ki; kişi, yaşantısını idâme ettirirken ruhsal birtakım dalgalanmalar geçirmekte, farkında olarak veya olmayarak bunların etkisi altına girmektedir. Kur'an, insan karakterinden bahsederken bu zaâf noktalara zaman zaman temas etmekte, bir yandan bu tür şahsiyetleri tanıtip diğer taraftan onların bu ruhsal yapılarının olumsuz sonuçlarından haber vermektedir. İnsan fitratının vazgeçilmez bir gereği olarak gördüğü "iman"ı, insanı kemâl noktasına ulaştıran bir merkez olarak kabul etmekte, bunun aksini, yani inkârı ise, şahsiyeti zedeleyici, karakteri bozucu, psikolojik yapıyı alt üst edici bir unsur olarak tanıtmakta, neticede de inkârın, tutarsız bir hayat, dengesiz, gayesiz ve huzursuz bir yaşantıya sürükleyeceğini bildirmektedir. İşte nefse ve diğer karşı güçlü faktörlere karşı bir mücadele verilmesi için, dinin manevî boyutunun ön plana çıkarılması gerekmektedir. Kur'an bunları, müslümanın sahip olması gereken takva, ihlâs, huşû gibi ferdi kemâliyât sıfatlarıyla ifade etmektedir. Bu sıfatların ferdi kişiliğinde sağlam bir yere oturması ve olgunlaşması için, Allah'a ve ahirete iman etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, M. Fuad, (1988), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l- Kerim*, Kahire.
- AKÇAY, Mustafa, (2002), *Çağdaş Dünyada İnsan Ve Dini Sorumluluğu (Fetret Ehli Örneği)*, Işık Yayınları, İstanbul.
- AKKUŞ, Süleyman, (2007), “Ebu'l-Muîn en- Neseî'ye Göre Mahiyet, Artma ve Azalma Yönüyle İman”, *SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, s.69- 89.
- AKKUŞ, Süleyman, (2008), “Ebu'l-Muîn en- Neseî'ye Göre Taklidin İnanç Boyutu”, *SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, s. 99- 128.
- ALPER, Hülya, (2002), *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- ALTINTAŞ, Ramazan, (1995), *Kur'an'da Hidayet ve Dalaleet*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- ARMAĞAN, Mustafa, (1992), *Gelenek*, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- ASIM EFENDİ, (1305), *Kamus Tercümesi*, Bahriye Matbaası, İstanbul.
- ATAY, Hüseyin, (1961), *Kur'an'a Göre İman Esasları*, Yurt Yayıncılık, İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman, (1989), *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- AYDIN, Ali Arslan, (1973), *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 1. cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Ferit, (1995), *İslamda İnanç Sistemi*, Kahraman Yayıncılık, İstanbul.
- AYDIN, Hayati, (1999), *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Mehmet, (1976), *Müsbet İlim ve Allah*, Şamil Yayınları, İstanbul.
- BAĞDÂDÎ, İmam Ebu Mansur Abdulkahir, (1981), *Usuli'd-Dîn*, Beyrut.
- BEHCET, Ahmed, (1979), *Allah fi Akîdeti'l-İslamiyye*, el-Muhtârü'l-İslami, Kâhire.
- COŞKUN, İbrahim, (1999), “Kuran Işığında İnkârın Psikolojik Sebepleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, No:3.

- CÜRCANÎ, Seyyid Şerif, (1938), *et-Târifat*, Mısır.
- ÇANGA, Mahmud, (1991), *K.Kerim Lügatı*, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- ÇANKI, Mustafa, (1954), *Büyük Felsefe Lügatı*, İstanbul.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Âgâh, (1996), *Gazzali ve Şüphencilik*, Yapı Kredi Yayınları İstanbul.
- DIHLEVÎ, Şeyh Veliyullah, (1994), *Hüccetü'llahü'l- Baliğa*, Çev., Mehmet Erdoğan, İz Yayınları, İstanbul.
- DRAZ, M. Abdullah, (1983), *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, Çev. Salih Akdemir.
- DWELSHOUVERS, (1938), *Psikoloji*, Çev. M.Ş. Tunç, İstanbul.
- EBU DAVUD, Süleyman b. El- Eş'as es- Sicistani, (1992), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- EBÜ'L-BEKA, Eyyüb b. Hüseyin, (?), *el- Külliyat*, Nşr., Adnan Derviş, Muhammed Mısırî, Beyrut.
- EKİN, Yunus, (2001) , *Kur'an'a Göre İnançsızlık Küfür Kavramının Semantik Tahlili*, Işık Yayınları, İstanbul.
- GAZZALÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (1986), *Faysalu't-tefrika beyne'l- İslam ve'z zendeka*, Beyrut.
- GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Hüccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed, (1983), *el-İktisat Fi'l-İ'tikad*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- GAZZÂLÎ, (1967), *İhya-i Ulumi'd-din*, Müessesetü'l-Halebi, Kahire.
- GİLSON, Etienne, (1991), *Ateizmin Çıkmazı*, Çev., Veysel Uysal, İstanbul.
- GÖLCÜK, Şerafettin ve Süleyman Toprak,(1991), *Kelam*, Tekin Kitapevi, Konya.
- GÖLCÜK, Şerafeddin, (1990), *Allah, Kuran ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya.
- GUENON, Gene, (1996), *Ruhçu Yanılgı*, Çev., L. Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul.

- GÜLER, İlhami, (2003), *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara Okulu Yayıncılık, Ankara.
- HAMİDULLAH, Muhammed, (1980), *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınları, İstanbul.
- HANBEL, Ahmed b., (1992), *el- Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, Hayati, (1993), *Din Psikolojisi*, 7. Baskı, T.D.V. Yayınları, Ankara.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Eyyüb el-Himyeri, (1963), *Siretü'n-Nebi*, Thk., M.Muhiddin Abdül Hamid, Mat. Medeni, Mısır.
- İBN KESİR, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail, (?), *Tefsirul- Kur'ani'l- Azim*, Kahire.
- İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, (1992), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul.
- İBN MANZÛR, Ebu'l- Fadl Cemaluddin Muhammed, (?), *Lisan'ül- Arab*, Beyrut.
- İBN. TEYMİYYE, Ebu'l Abbas Takuyiddîn Ahmed b. Abdilhalim, (1386), *Mecmû'ul-Fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el- Âsımî en- Necdî, Metâbürriyad, Riyad
- İSFEHÂNÎ, Ragıp, (1961), *Müfredatü Elfazi'l- Kur'an*, Daru'l-Marife, Mısır.
- İSFEHÂNÎ, Ragıp, (?), *İnsan İki Hayat İki Saadet*, Çev. Mevlüt F. İslamoğlu, Pınar Yayınları.
- İŞCAN, Hamdi, (2003), *Kur'an'a Göre Münafıkların Özellikleri*, Işık Yayınları, İstanbul.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, (1981), *Yeni İlm-i Kelam*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul.
- İZUTSU, Toshihiko, (1991), *Kur'an'da Dini Ve Ahlaki Kavramlar*, Çev., Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul.
- İZUTSU, Toshihiko, (?), *Kur'an'da Allah Ve İnsan*, Çev., Süleyman Ateş, Kevser Yayınları, Ankara.

- KARAGÖZ, İsmail, (2007), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KARADAŞ, Cağfer, (2007), *İslam İnanç Sisteminde Ahiretin Anlam ve Yeri, İslam'da Ahiret İnancı*, (İlahiyat Fakülteleri Eğitim Öğretim Koordinasyon Toplantısı içinde), Sivas.
- KARDÂVÎ, Yusuf, (1979), *İman ve Hayat*, Hilal Yayıncılık, Ankara.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, (1998), *Kur'an-ı Kerim'e Göre İnsan Psikolojisi*, Yalnız Kurt Yayınları, İstanbul.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, (1997), *Kuranda İman Psikolojisi*, Yalnız Kurt Basım Yayın Pazarlama, İstanbul.
- KILAVUZ, A. Saim, (1993), "Cahd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- KILAVUZ, A. Sâim, (1984), *İman Küfür Sınırı*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- KILAVUZ, A. Sâim, (2004), *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Sâdik, (1982), *Kur'an'a göre Nifak*, Furkan Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Sâdik, (1984), *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınları, Konya.
- KILIÇ, Sâdik, (1991), *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, Turan, (2005), *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KURT, Hasan, (2004), *İslam İnancına Göre Nifak Ve Münafık*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, (1967), *el-Camili-Ahkâmi'l- Kur'an*, Kâhire.
- KUTUB, Seyyid, (1988), *Fi Zılâli'l Kur'an*, Çev., İ. H. Şengüler, E. Saraç, Hikmet Yayınları, İstanbul.

- KUTUP, Muhammed, (1992), *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, Çev., Prof. Dr. Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, (1992), *Dönmeler Tarihi*, Rehber Yayınları, Ankara.
- MACİT, Nadim, (1992), *Kur'an'a Ve Hadise Göre Şirk Ve Müşrik Toplum*, Ribat Basın Yayın A.Ş., Konya.
- MALİK B. NEBİ, (1991), *Kur'an Mucizesi*, Çev., Ergün Göze, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- MATURÎDÎ, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, (1953), *İslam Akaidine Dair Eski Metinler*, Çev. Y. Z. Yörükan, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MATURÎDÎ, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, (1970), *Kitab-ı Tevhid*, nşr. Fethullah Huleyf, Beyrut.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2009), *Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü, Ankara.
- MENSCHING, Gustav, (1994), *Dini Sosyoloji*, Çev., Mehmet Aydın, Tekin Kitapevi, Konya.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-'Alâ, (1988), *Tefhimu'l Kur'an*, Çev. Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-'Alâ, (1986), *İslam Medeniyeti*, Çev., Salih Gürsel, Dünya Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El- Haccac, (1992), *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay. İstanbul.
- NASÎH, Abdulhay, (1994), *Ölüm Ötesi Hayat*, Nil Yayınları, İzmir.
- NESEFÎ, Ebu'l- Muîn, (2004), *Tasiretü'l-Edille*, nşr., Hüseyin Atay, Ankara.
- NESEFÎ, Ebu'l- Muîn, (1987), *et-Temhîd f Usûli'd-dîn*, nşr. Abdülhay, Kâhire.
- NESEFÎ, Ömer, (1874), *İslam İnancının Temelleri*, Otağ Yayınları.

- NİETSCHÉ, F.Wilhelm, (1989), *Zerdüşt Böyle Buyurdu*, Çev., O. Derinsu, Varlık Yayınları, İstanbul.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said, (1991), *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said, (1973), *İşareti'l-İcaz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said, (1958), *Mektubat*, Doğan Ltd. Şirketi Mat., Ankara.
- ÖNER, Necati, (1985), *Stres ve Dini İnanç*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Hanefi, (1992), *Epistemolojik Açıdan İman*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, (1995), *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, (1990a), *Din Ve Fitrat*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, (1990b), *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yener, (2001), *İmkânı Ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret*, Işık Yayınları, İstanbul.
- PAÇACI, Mehmet, (1994), *Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Ahiret İnanç*, Nûn Yayınları, İstanbul.
- PEZDEVÎ, İmam Ebu Yusr, (1980), *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul.
- RAHMAN, Fazlur, (1997), *Ana Konularıyla Kuran*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- RAZÎ, Muhammed b. Ömer Fahrüddin, (?), *et- Tefsiru'l- Kebir*, Beyrut.
- SÂBÛNÎ, Nûreddin, (1979), *Maturidiyye Akaidi (el Bidaye fî Usulî'd-Din)*, Çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- SEZİKLİ, Ahmet, (1994), *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- SİDDİKÎ, Mazharuddin, (1990), *İslam Dünyasında Modernist Düşünce*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- SİNANOĞLU, Mustafa, (2002), “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- SOYSALDI, H.Mehmet, (1997), *Kur'an'ın Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir.
- SUYÛTÎ, Celâlû'd-Din ve Celâlû'd-Din el-Mahallî, (?), *Tefsiru'l- Celâleyn*, Mısır.
- ŞAFİİ, Hasan Mahmud, (2009), *Kelam'a Giriş*, Çev. Süleyman Akkuş, Değişim Yayınları, İstanbul.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l- Feth Tacuddin Muhammed b. Abdulkerim, (1975), *el-Milel ve'n-Nihal*, Nşr. M. Seyyit Geylânî , Beyrut.
- ŞERİF, Muzaffer, (1988), *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, Çev., İsmail Sandıkçioğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (1984), *Camiu'l-Beyan an-Tevili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut.
- TAFTAZANÎ, Sa'düddin Mes'ud b. Ömer b. Abdullah, (1304), *Şerh'ül- Makâsıd*, İstanbul.
- TAFTAZANÎ, Sa'düddin Mes'ud b. Ömer b. Abdullah, (1982), *Kelam İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-Akaid)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TDK (Türk Dil Kurumu), (1988), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed, (1990), *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Bekir, (1989), “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- TOPALOĞLU, Bekir, (2001), *İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İspat-ı Vacip)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- TOPALOĞLU, Bekir, (2004), “Ahiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- TÜMER, Günay, “Atalar Kültü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman, (1989), *İslam'da Emir Ve Yasakların Hikmeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ULUTÜRK, Veli, (1986), “Kur'anı Kerime Göre İnkâr Ve İnkâr Amilleri”, Atatürk Üniversitesi Dergisi, Sayı 7, s. 225
- ULUTÜRK, Veli, (1985), *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Çağlayan A.Ş., İzmir.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1958), *Felsefeye Giriş*, Ankara.
- ÜNAL, Ali , (1986), *Kuranda Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- VAHİDİ, Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed en- Nişaburi, (1968), *Esbabu'n- Nüzul*, Kahire.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, (1979), *Hak Dini Kur'an Dili*, Ebu Ziya Matbaası, İstanbul.
- YILDIRIM, Suat, (1987), *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayihan Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Abdullah, (2000), *Hz Peygamber Ve Gizli Düşmanları: Münafıklar*, İz Yayınları, İstanbul.
- YOLCU, Mehmet, (2008), *Kur'an'da İnkâr Psikolojisi*, Çıra Yayınları, İstanbul.
- ZEBİDİ, Muhammed Murtaza el- Hüseyini, (1974), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l- Kamus*, Beyrut.
- ZEMAŞERÎ, Muhammed b. Ömer, (?), *el-Keşşâf An Hakâiki't-Tenzil*, Dârü'l- Marife, Beyrut.
- ZEYDAN, Abdulkerîm, (1993), *Fıkıh Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Rukiye YILDIZ YEŞİL, 1984 yılında memleketi olan Balıkesir’de doğdu. Öğrenim hayatına Manisa’da başladı. 2002 yılında Balıkesir Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden, 2007 yılında da Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Aynı yıl MEB’de öğretmenliğe başladı ve halen görevini sürdürmektedir.